ПРИГОДИ ЦИБУЛІНО

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

Як Цибулоне наступив принцові Лимону на мозоль

Цибуліно був сином Цибулоне і мав семеро братів. Звали їх Цибулетто, Цибулотто, Цибулучча та іншими подібними іменами, найкращими в шановній цибулиній родині. Люди вони були, що й казати, хороші, але безталанні.

Та й не дивно. Де цибуля, там і сльози.

Жив Цибулоне з усією своєю родиною в дощаній халупі, не більшій від ящика для розсади.

Коли хто з панів потрапляв, бувало, на вулицю, то роздратовано морщив носа і велів візникові їхати швидше: "Пхе, як тхне цибулею".

Якось через те село мав проїздити правитель країни, сам принц Лимон. І його придворні побоювалися, щоб не постраждав від запаху цибулі принців ніс.

— Ну що скаже принц, коли почує, як тхне від оцих злиднів?!

— Треба їх напахтити, — вирішив обер-камергер.

І одразу ж послали з десяток солдатів Лимончиків, щоб напахтити бідноту. Цього разу солдати облишили свої шаблі та гармати, а взяли на плечі лише обприскувачі з одеколоном, амброю, фіалковими пахощами та найкращою трояндовою водою з Болгарії.

Солдати вигнали надвір Цибулоне з його синами і всією ріднею, поставили попід муром і оббризкали від голови до ніг пахощами, аж бідолашний Цибуліно застудився.

Та ось долинув звук сурми, і в супроводі усіх Лимонів і Лимончиків з'явився сам правитель, принц Лимон. Він був одягнений у все жовте, а над його жовтою шапкою дзеленчав золотий дзвіночок. У придворних Лимонів дзвіночки були срібні, а у простих Лимончиків — бронзові. І так усі ті дзвіночки гарно дзеленчали, що люди збігалися, як на дивовижу, — думали, що то оркестр.

Цибулоне і Цибуліно опинилися спереду, тому їх штовхали і в боки, і в спину ті, що стояли позаду. Старому бідоласі Цибулоне це набридло, і він почав гукати:

— Назад! Назад!

Принц Лимон почув те і розсердився. А потім спинився, підійшов окаряч до Цибулоне і гримнув на старого:

— А чого це ти кричиш "назад, назад"? Може, тобі не до вподоби, що мої вірні піддані тиснуться вперед, щоб на мене подивитися? Га?

— Ваша світлосте, — зашепотів йому на вухо обер-камергер, — мені здається, що цей чоловік — небезпечний бунтівник! Його треба тримати під пильним наглядом.

І один із охоронців принца навів на Цибулоне спеціальну підзорну трубу, у яку наглядали за бунтівниками. Кожен з Лимончиків мав таку трубу.

Бідолашний Цибулоне аж позеленів зі страху.

— Ваша величносте, — насилу пробелькотів він, — то мене ж задавлять!

— І добре зроблять! — гримнув принц Лимон.

Тут обер-камергер звернувся до натовпу з такою промовою:

— Любі наші підданці! Його світлість дякує вам за вірнопіддані почування і за стусани, якими ви частуєте один одного. Тож штовхайтеся, громадяни! Штовхайтеся, громадяни! Штовхайтеся дужче!

— Та коли б і вас із ніг не збили, — вихопилося у Цибуліно.

І тут-таки один із стражників навів на хлопчину свою підзорну трубу. Цибуліно зважив за краще втекти і попід ногами старших швидко пробрався назад.

Громадяни спочатку не дуже тіснилися. Та обер-камергер так загрозливо бликав на них, що юрба захвилювалася, мов вода у діжці. Штовханина стала такою, що зрештою старий Цибулоне не утримався на місці і наступив простісінько на ногу самому принцові Лимону. У його світлості на ногах були мозолі, тож йому аж свічки в очах засвітилися. Десяток солдатів Лимончиків з усіх боків як один кинулися на нещасного Цибулоне і закували його в кайдани.

— Цибуліно! Цибуліно! — гукав старий, а його вже тягли геть.

Цибуліно був у цю мить уже далеко, та всі навколо нього все знали і, як то буває, знали навіть те, чого насправді й не було.

— Ото добре, що його схопили. Адже він хотів ударити його світлість кинджалом!

— Та зовсім не те! У нього в кишені був кулемет!

— Кулемет у кишені? Бути цього не може!

— А ви не чули пострілів?

Насправді то були не постріли, а тріскотіння ракет на честь принца Лимона. Але люди так переполошилися, що кинулися врозтіч від солдатів Лимончиків.

Цибуліно хотів був крикнути усім цим людям, що в кишені його батька був лише недокурок тосканської сигари. Та подумав, що краще буде промовчати.

Бідолашний Цибуліно! Йому здалося, що він раптом перестав бачити на праве око, — а то була просто сльоза.

— Назад, дурна! — наказав їй Цибуліно і зціпив зуби, щоб не заплакати. Налякана сльоза сховалася і більше не з'являлася.

* * *

Одне слово, Цибулоне засудили до тюремного ув'язнення не тільки на все життя, а й після смерті, бо при тюрмах принца Лимона були і кладовища, де ховали померлих в'язнів.

Другого дня Цибуліно прийшов до тюрми провідати батька. Вони обнялися.

— Бідний мій тату! Вас запроторили до тюрми як злочинця разом з найлихішими бандитами.

— Не думай так, синку, — ласкаво відказав батько. — У тюрмі повнісінько найчесніших людей.

— А що ж поганого вони зробили?

— Та нічого. От за це-то вони й попали до тюрми. Принц Лимон не любить чесних людей…

Цибуліно замислився, і йому здалося, що він зрозумів.

— То сидіти у тюрмі — це честь? — спитав він.

— Буває й так… Тюрми збудовані для грабіжників та убивць. Але з того часу, коли країною почав правити принц Лимон, грабіжники та убивці служать при ньому, а в тюрмах сидять чесні громадяни.

— Я теж хочу стати чесним громадянином, — сказав Цибуліно. — Але в тюрмі сидіти не хочу. Отож я скоро повернуся і всіх вас визволю.

— Не нахваляйся, — посміхнувся старий. — Це не так легко зробити.

— От побачиш, я свого доб'юся!

Тут прийшов один із тюремників Лимонів і наказав закінчувати побачення.

— Цибуліно, — сказав тоді бідолашний в'язень, — ти тепер уже величенький і можеш сам про себе подумати. Про твою маму і братиків подбає дядечко Цибуля. Я хочу, щоб ти пішов учитися.

— Але ж у мене нема книжок і купити їх ні за що.

— То не біда. Навчися добре викривати шахраїв і негідників. А найбільше вивчай тих, що при владі.

— А що я робитиму далі?

— Настане час — сам побачиш.

— Ну годі вже! — кричав Лимон-тюремник. — Годі базікати! А ти, шмаркачу, забирайся геть, якщо не хочеш теж попасти за грати.

Цибуліно так і хотів сказати Лимонові щось дошкульне, та прикусив язичка, щоб не кинули його за грати, раніш ніж він візьметься до справи.

Хлопчик поцілував тата й побіг.

Того ж дня він доручив свою маму і братиків дядечкові Цибулі, якому в житті пощастило трохи більше, ніж іншим родичам, бо він служив двірником. Розпрощавшися з ними, Цибуліно почепив на палицю пакуночок з речами, взяв її на плече і рушив у дорогу.

Цибуліно пішов навмання першою-ліпшою дорогою і не помилився. Години за дві дійшов до якогось невеличкого сільця — такого малого, що навіть дощечки з назвою не було біля крайньої хатини.

Та й хатина схожа була більш на буду для цуценяти, ніж на житло. Біля віконечка сидів якийсь дідок з рудуватою борідкою. Він сумно поглядав на вулицю і, здавалося, дуже журився над чимось.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

Як Цибуліно довів до сліз самого синьйора Помідора

— Дядечку, — звернувся до дідка Цибуліно, — і чого це вам заманулося туди залізти? Хотів би я знати, як ви звідти виберетеся?

— О, це легко зробити! — відказав дідок. — А от увійти набагато важче. Я охоче запросив би тебе до себе, хлопчику, і навіть почастував би кухликом пива. Та двом тут не поміститися, і, правду кажучи, пива у мене теж нема.

— Не турбуйтеся, — сказав Цибуліно, — мені не хочеться пити... То оце така у вас хата?

— Еге ж, — відповів дідок, якого всі звали кум Гарбуз. — Хатина, правда, малувата, та коли нема вітру, тут буває досить затишно.

Слід сказати, що кум Гарбуз тільки вчора закінчив будувати свій дім. Іще з дитинства мріяв він про свою хатину і купував щороку по одній цеглині.

Та, на свою біду, кум Гарбуз не знав арифметики і мусив щоразу прохати шевця, майстра Виноградинку, порахувати його цеглини.

— Ану, подивимося, — сказав майстер Виноградинка, чухаючи шилом потилицю. — Сім разів по шість — сорок два... відняти дев'ять... Одне слово, маєш усього сімнадцять цеглин.

— Вистачить їх на дім?

— Я б сказав, що ні.

— То що ж робити?

— Це вже не мій клопіт. Не вистачить на дім, то зроби собі ослінчика.

— А навіщо мені ослінчик? Ослінчиків досить і в парку, а коли на них немає вільного місця, то я можу й постояти.

Майстер Виноградинка знов почухав шилом спершу за правим вухом, потім за лівим та й пішов собі до своєї майстерні.

Тоді кум Гарбуз вирішив працювати іще більше, а їсти ще менше, і з того часу купував щороку по три цеглини, а то й по цілих п'ять!

З року в рік він худнув, звівся на тріску, зате купа цеглин усе збільшувалась.

А люди дивилися на це і казали: "Ви тільки погляньте на кума Гарбуза! Здається, він добуває цеглу зі свого живота. Щоразу, як купа збільшується на одну цеглину, сам він худне на цілий кілограм".

Коли ж кум Гарбуз став старий і вже не міг більше працювати, він знов покликав майстра Виноградинку і сказав йому:

— Ану, тепер порахуйте цеглини.

Майстер Виноградинка взяв з собой шило, щоб чухатися, поглянув на купу цегли і промовив:

— Сім разів по шість буде сорок два... відняти дев'ять... Одне слово, у тебе, куме, тепер всього сто вісімнадцять цеглин.

— То цього вистачить на будиночок?

— Я б сказав, що ні.

— Що ж мені робити?

— Це вже не мій клопіт!.. Збудуй курника.

— Але ж у мене курей немає!

— То поселиш туди кота. Кіт корисна тварина, він мишей ловить.

— Так-то воно так, але ж у мене кота немає, та й мишам ніде завестися.

— Не знаю, що тобі порадити, — засопів майстер Виноградинка і сердито почухав потилицю шилом. — Як не крути, а сто вісімнадцять — це тільки сто вісімнадцять...

— Та вам видніше, ви ж учили арифметику...

Зітхнув кум Гарбуз один раз, потім ще раз, та, бачачи, що від його зітхань цегли не стане більше, вирішив не гаючись взятися за будову.

"Збудую собі малесеньку-премалесеньку хатку, — думав він за роботою. — Адже мені не треба палацу, бо й сам я невеличкий. А не вистачить цегли — доточу кількома аркушами паперу".

Працював кум Гарбуз поволі, боячись надто швидко витратити всі цеглини. Він клав їх одну на одну так обережно, ніби вони були скляні. Адже йому одному було відомо, як дорого коштувала кожна цеглина.

— Ось та сама цеглина, яку я купив десять років тому на мій день народження, — примовляв він до цеглини і пестив її рукою, немов кошеня. — Я придбав її на гроші, які зібрав, щоб купити курку. Ну, не біда, ось збудую дім, то й поласую смаженою куркою.

І так зітхав він над кожною цеглиною, та коли вся цегла кінчилася, йому лишилося ще багато зітхати, бо хатина вийшла така мала, як голубник.

— Якби я був голубом, мені було б тут дуже зручно, — міркував собі бідолаха Гарбуз.

І справді, коли він спробував увійти в хатину, то дістав коліном стелі і мало не розвалив усю будівлю.

— Ех, старий я став і незграбний. Треба обережніше повертатися…

Він став перед дверима навколішки і, крекчучи та зітхаючи, рачки вліз до хатинки. Та тут нова біда: станеш на ноги — страшно пробити головою дах, простягтися б долі — підлога коротка, на бік не повернешся, бо тісно. А куди ноги подіти? Треба ж убгати їх до хати, щоб дощ не намочив!

"Бачу я, що жити в цьому домі я зможу тільки сидячи", — вирішив кум Гарбуз.

Він тільки зітхнув, та на цьому й заспокоївся. Сів обережно серед хати, боячись поворухнутися, і на його лиці, що виглядало з віконця, була така журба…

— Ну, як вам живеться? — гукнув до нього майстер Виноградинка з дверей своєї майстерні.

— Дякую, непогано, — чемно відказав кум Гарбуз.

— А вам не тіснувато в плечах?

— Ні, нічого собі, адже я будував дім якраз за своєю міркою.

Майстер Виноградинка за звичкою почухав потилицю і щось пробурмотів собі під ніс. А тим часом з усіх сторін сунули люди подивитися на хатину кума Гарбуза. Прибігла й ціла ватага хлопчаків. Найменший вискочив на дах хатини і, пританцьовуючи, заспівав:

Ну і хата в Гарбуза, —

Гарбуз в хату не вліза!

Права рука в кухні,

Ліва у коморі,

Голова в світлиці,

А ноги надворі!

— Та обережніш, хлоп'ята! — благав кум Гарбуз. — Так ви мені завалите хату. А вона ж у мене — як лялечка.

І щоб до них піддобритися, витяг з кишені кілька червоних і зелених цукерок, які хтозна-відколи там валялися, і роздав їх хлопчакам. Вони радісно загаласували, схопили цукерки і тут же побилися між собою, ділячи цю здобич.

З того дня, як тільки в кишені заводилося кілька мідяків, кум Гарбуз купував цукерки і клав на підвіконня для хлоп'ят, як сиплють крихти для горобців. Тут вони і заприятелювали.

Іноді він дозволяв їм по одному влазити до хатини, а сам поглядав знадвору, щоб не наробили шкоди.

* * *

Кум Гарбуз саме розповідав про все це малому Цибуліно, коли це із села виповзла густа хмара куряви. В усіх хатах швидко зачиняли двері й вікна. Дружина майстра Виноградинки визирнула надвір і похапцем причинила двері. Немов перед бурею, усі люди миттю порозбігалися по домівках, і навіть кури, кішки та собаки кинулися врозтіч, хто куди.

Цибуліно не встиг спитати, що тут скоїлося, як хмара пилу з оглушливим грюком прокотилася селом і спинилася біля хатини кума Гарбуза.

Із хмари пилу виринула карета, запряжена четвериком коней. Між нами кажучи, то були не просто коні, а запряжені огірки, бо в тій країні, як ви, мабуть, і самі вже помітили, усі люди були схожі на якісь овочі або фрукти.

З карети виліз одягнений у все зелене товстун. Його червона надута пика, здавалось, от-от трісне, мов перестиглий помідор. Це ж і був сам синьйор Помідор, головний управитель і дворецький у замку поміщиць графинь Черешень.

Цибуліно збагнув, що ця персона не приносить добра, якщо всі так від неї тікають, тому він бочком-бочком відійшов якомога далі. Тим часом синьйор Помідор поки що нікому не робив нічого злого. То що ж він робив? Тільки дивився на кума Гарбуза. Але як? Дивився довго, мовчки, пильно і тільки хитав загрозливо своєю здоровецькою круглою головою.

Бідолашний кум Гарбуз ладен був крізь землю провалитися разом зі своєю хатиною. Піт заливав йому очі, змішувався із слізьми і стікав просто в рот, але кум Гарбуз не насмілився навіть звести руку, щоб витерти обличчя. Він покірно ковтав свої солоні, гіркі сльози. А потім заплющив очі і став думати: "Ось уже ніякого Помідора тут нема. Я в своїй хатині, немов моряк у човні, пливу собі десь по Тихому океані. А

навкруги вода синя-синя та лагідна, стиха гойдаються хвилі... О як гарно гойдають мене хвилі... туди й сюди... туди й сюди..."

Який там Тихий чи Атлантичний океан?! То синьйор Помідор вхопився обіруч за дах — і з усієї сили розхитував його туди і сюди, аж черепиця сипалася додолу.

Кум Гарбуз мимоволі розплющив очі, бо синьйор Помідор так грізно рикнув, що вікна й двері у сусідів зачинилися іще щільніше, а хто обернув був ключа в замку тільки раз, то тепер обернув іще раз.

— Злодюга! — репетував Помідор. — Розбишака! Бунтівник! То ти збудував собі палац на землі, що належить графиням Черешням?! І ти маєш намір пробайдикувати в достатку, сміючись над правом власності двох безталанних старих паній, двох невтішних вдів і сиріт?! То ось я тобі зараз покажу!

— Ваша милосте! — благав кум Гарбуз. — Запевняю вас, що дозвіл на побудову цієї хатинки мені дав сам синьйор граф Черешня.

— Граф Черешня помер тридцять років тому, царство йому небесне! А тепер земля належить графиням! Тому забирайся геть, щоб і ноги твоєї тут не було. Те ж саме тобі скаже адвокат. Гей, адвокате, сюди!

Синьйор Горох, сільський адвокат, мабуть, був уже напоготові, бо на цей поклик вискочив, як горошина з стручка. Приїжджаючи в село, Помідор щоразу кликав адвоката для різних пояснень. — Я тут, ваша милосте, до ваших послуг, — залопотав Горох, низько вклоняючись.

Та він був такий низькорослий і миршавий, що його поклону ніхто й не помітив. Тож, боячись здатися не досить ввічливим, синьйор Горох підскочив догори і кумедно задриґав ногами в повітрі.

— Скажіть цьому чоловікові, що іменем закону він повинен негайно забиратися звідси. І ще оголосіть усім мешканцям, що графині Черешні мають намір посадити до цієї буди найзлішого пса стерегти графські володіння від сільських хлопчаків, які останнім часом страшенно розбешкетувались.

— Так-так, правда... я... — почав мимрити синьйор Горох і аж позеленів зі страху.

— Що ви верзете? До чого тут правда чи неправда?.. Та адвокат ви чи ні, я вас питаю?

— Так-так, синьйоре, ваша милосте... я... знавець кримінального, цивільного і церковного законодавства. Я вчився в Саламанкському університеті.

— Ну досить. То як адвокат скажіть, що я дію по закону, і можете йти.

— Так-так, найласкавіший синьйоре!.. — І адвокат, не чекаючи інших вказівок, щез, наче його й не було.

— Ти чув, що сказав учений адвокат? — запитав Помідор у кума Гарбуза.

— Та він же нічогісінько не сказав!..

— Як, ти смієш перечити мені, нещасний?

— Я і рота не розкрив, ваша милість... — пробубонів кум Гарбуз.

— Хто ж це сказав? — І синьйор Помідор грізно глянув навкруги.

— Шахрай! Негідник! — знов вигукнув той самий голос.

— Хто це сказав? А, це, мабуть, старий бунтівник майстер Виноградинка! — спробував відгадати синьйор Помідор, підбіг до шевської майстерні і грюкнув ціпком у двері, промовляючи: — Ага, знаю я, знаю, майстре Виноградинка, це у твоїй майстерні ведуться бунтарські розмови про мене і благородних графинь Черешень. Ти анітрохи не поважаєш цих бідолашних вдів, цих круглих сиріт. Та начувайся, скоро я і до тебе доберуся! Засмієшся ти в мене на кутні!

— Скоро й до тебе доберуться, Помідоре! І ти луснеш, як гнилий баклажан! — знов вигукнув той самий голос.

Нарешті показався і той, хто так дратував Помідора. А був це не хто інший, як наш Цибуліно. Засунувши руки в кишені, він спокійнісінько став перед грізним синьйором Помідором, і Помідор очам своїм не вірив, що цей хлопчина і є той самий сміливець.

— Звідки ти взявся? Чому не на роботі?

— А я зараз і не працюю, — сказав Цибуліно. — Я поки що вчуся…

— Та що ти там вивчаєш? І де твої книжки?!

— А я вивчаю негідників, ваша милість. Ось і тепер бачу справжнісінького негідника і намагаюся як слід його вивчити.

— Вивчаєш негідників? Та в цьому селі повно негідників! А якщо ти знайшов іще одного, то покажи-но, покажи його мені.

— Зараз, ваша милосте, — сказав Цибуліно і лукаво підморгнув кумові Гарбузу.

Він глибше засунув руку до лівої кишені і вихопив звідти невеличке дзеркальце, яким звичайно пускав сонячних зайчиків. Потім швидко ступив до Помідора та й підніс йому дзеркальце під самісінький ніс.

— Ось він, той негідник! Дивіться добре, ваша милість.

Помідор зацікавлено подивився у дзеркальце. Хтозна, що сподівався він там побачити. Та побачив тільки свою власну червону, як вогонь, пику, маленькі злі очиці і широченного ротяку.

Тільки тепер він зрозумів нарешті, що Цибуліно просто-напросто глузує з нього. Ох і розлютився ж він! Схопив Цибуліно за чуприну та й почав смикати на всі боки.

— Ой-ой-ой! — запищав Цибуліно, не перестаючи реготати. — Ох і дужий же той негідник, що ви побачили в моєму дзеркальці! Та він сильніший від цілої банди розбишак!

— Оце тобі, оце тобі! — репетував Помідор і так сильно смикнув чуба, що вирвав ціле пасмо.

І тут сталося те, що мусило статися, коли смикати Цибуліно за чуба. В очі і в ніс Помідорові раптом ударив такий міцний запах цибулі, що сльози бризнули у нього з очей. Сльози текли по його щоках двома струмками все дужче та дужче, як водограй, як два водограї. Всю вулицю раптом залило, немов її полили із шланга.

"Такого зі мною ще ніколи не траплялося", — перелякано подумав Помідор.

І справді, був він такий безсердечний і жорстокий, що йому ніколи не доводилося плакати, до того ж і ніколи не траплялося чистити цибулю. Отож він так перелякався, що вскочив у свою карету, вдарив по конях і чимдуж помчав із села. Та і втікаючи, ще раз обернувся і прокричав:

— Гей, Гарбузе, начувайся!.. А ти, голодранцю, дорого заплатиш за мої гіркі сльози!

Цибуліно реготав, аж за боки брався, а кум Гарбуз тільки піт витирав із чола.

Одні за одними стали відчинятися двері у сусідніх хатах, крім Горохової. Майстер Виноградинка вибіг на вулицю, весело чухаючи потилицю шилом.

— А хай йому абищо! — гукнув він. — От молодець, що довів до сліз самого синьйора Помідора. Та звідки, хлопче, ти такий узявся?

І Цибуліно мусив розповісти про себе усе те, що вам уже відомо.

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

Про скрипаля Грушу, кума Часника і про родину Сороконіжок

З того дня Цибуліно став допомагати в шевській майстерні Виноградинки і скоро досяг неабияких успіхів у цьому ремеслі. Він навчився сукати дратву, підбивати закаблуки й підошви, знімати мірку.

Справи йшли у них добре. Майстрові Виноградинці було з ним веселіше, бо до майстерні люди заходили не тільки за ділом, а й подивитися на невідомого хлопчика, який довів до сліз самого синьйора Помідора.

Перший завітав сюди місцевий скрипаль Груша зі своєю скрипкою.

За ним цілою хмарою до майстерні влетіли мухи та оси, тому що за скрипку у скрипаля Груші була половинка солодкої пахучої груші. А як

відомо, комахи дуже ласі до груш. І не один раз, коли скрипаль Груша давав концерт, слухачі схоплювалися і гукали:

— Погляньте на вашу скрипку, на ній сидить величезна муха!

Тоді Груша припиняв гру і ганявся із смичком за набридливою мухою.

Бувало й так, що у його скрипку залазив черв'як і проточував у ній цілі печери. Скрипка від цього псувалася, починала фальшивити, і тоді музикантові доводилося шукати нової груші.

За ним прийшов відомий городник кум Часник. У нього була густа чуприна і по вітру маяли довжелезні вуса.

— Скільки мук доводиться мені терпіти через оці вуса, — скаржився він Цибуліно. — Коли моя дружина хоче сушити білизну, вона садовить мене на балконі, прив'язує кінці моїх вусів до гвіздків, один — праворуч, другий — ліворуч, і розвішує на них своє ганчір'я. От я і потерпаю під пекучим сонцем, поки висохне білизна. Поглянь, які знаки залишилися на вусах. Це від прищіпок.

І справді, на вусах видніли сліди від прищіпок.

А одного разу до майстерні прийшла ціла родина Сороконіжок: батько Сороконіг і двоє синів — Сороконіжка і Сороколапка.

Жодної хвилини не могли ті сороконогі хлоп'ята всидіти спокійно.

— Чи вони завжди у вас такі непосидющі? — зацікавився Цибуліно.

— Еге, — зітхнув старий Сороконіг, — зараз вони як шовкові. А побачили б ви, як мама їх купає. Поки вона миє їм передні ніжки, вони

встигають забруднити задні. А коли миє задні — вони забруднюють передні. Отака з ними морока. І щоразу на них іде багато мила.

— Ну то що, будемо знімати мірку з їхніх ніжок? — запитав майстер Виноградинка.

— Що ви, хіба я можу замовити вісімдесят черевиків? Та я за все своє життя на них не зароблю!

— А у мене все одно не вистачить на них шкіри, — додав майстер Виноградинка.

— То ви тільки погляньте, які черевики найбільш зносилися, щоб замінити хоч негодящі.

Поки майстер Виноградинка і Цибуліно оглядали підошви та передки черевиків, хлоп'ята Сороконіжка і Сороколапка сяк-так сиділи, хоча це не зовсім їм удавалось.

— Бачите, — сказав майстер Виноградинка, — у цього треба замінити перші дві пари і тридцяту пару.

— Ні-ні,— заперечив швиденько старий Сороконіг, — ці черевички ще не зовсім зносилися, досить лише підбити їм закаблуки.

— А у цього треба замінити аж десять черевиків з одного боку.

— Ох! І скільки їм казати, щоб не човгали ногами! Хіба ж ці діти уміють ходити по-людськи? Де там, — бігають, стрибають, притупують. Ну от і маєте: усі праві черевики стоптался раніше від лівих.

Майстер Виноградинка тільки махнув рукою:

— Ат! Усі діти однакові! Чи дві у них ноги, чи сорок, — одна шана взуттю. Вони можуть збити сорок пар черевиків і на одній нозі.

Нарешті вся родина дружно задріботіла геть. Хлоп'ята Сороконіжка і Сороколапка помчали, мов на коліщатах. Старий Сороконіг пересувався значно повільніше, бо він трохи шкутильгав. А шкутильгав він трішки, всього-на-всього на двадцять дві ніжки.

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

Як Цибуліно обдурив пса Гавкуна

А що ж сталося з хатиною кума Гарбуза? Одного нещасливого дня синьйор Помідор знову приїхав своєю каретою, запряженою четвериком коней-огірків.

Але тепер його охороняв цілий десяток солдатів Лимончиків.

Цього разу кума Гарбуза вигнали з хатини без зайвих розмов і поселили там здоровецького пса, на ім'я Гавкун.

— Ось вам! — вигукнув Помідор і грізно подивився навкруги. — Тепер усі ваші хлопчики навчаться, як мене шанувати! Тепер хай начувається отой малий зайда, якому дав притулок майстер Виноградинка.

— Гаразд! Гаразд! — прогарчав Гавкун.

— А оцей старий дурень Гарбуз хай знає тепер, як не слухатися моїх наказів! — додав синьйор Помідор. — Якщо хоче мати дах над головою, то для нього завжди є готове місце у тюрмі. Там для всіх вистачить місця.

— Гаразд!.. Гаразд!.. — знову загарчав пес.

Майстер Виноградинка і Цибуліно стояли на порозі майстерні, бачили й чули все, що сталося. Але що вони могли вдіяти?

Кум Гарбуз сумно сидів при дорозі і з жалю смикав себе за бороду. І щоразу в його руці лишався жмут волосся. Нарешті він кинув це маловтішне діло, щоб не позбутися ще й бороди. Так і сидів він собі, як горох при дорозі, і тихо-тихо зітхав. Ви ж уже знаєте, що він завжди мав досить зітхань про запас.

Нарешті синьйор Помідор вліз у свою карету. Гавкун став у стійку "служи!" і хвостом віддав хазяїнові честь.

— Дивись мені, вартуй пильно! — наказав йому синьйор Помідор, вдарив по конях-огірках, і карета покотилася.

Того дня стояла страшенна спека. Гавкун трохи прогулявся вперед і назад перед хатиною, обмахуючись хвостом, наче віялом. Але він страшенно спітнів і подумав, що не завадило б тепер випити кухоль холодного пива. Подивився навколо, чи не видно якогось хлопчака, щоб послати по пиво. Та, як на біду, хлопчаків не було. Тільки один Цибуліно сидів на порозі шевської майстерні і старанно смолив дратву. Але собачий ніс Гавкуна відчув, що від хлопця йшов цибулячий дух, і пес промовчав.

А Цибуліно добре запримітив, що Гавкун знемагає від спеки.

"Або я помиляюся, — міркував Цибуліно, — або я не я!"

Сонце піднімалося все вище та вище, і спека ставала дедалі нестерпніша. Сіромаху Гавкуна діймала спрага.

"Чим я сьогодні снідав? — пригадував Гавкун. — Може, пересолили юшку? Ну просто горить у мене в горлянці, а язик такий важкий, мов каменюка".

Тут Цибуліно визирнув з дверей.

— А-гов, а-гов! — гукнув до нього Гавкун охриплим голосом.

— Ви до мене?

— До вас, юначе! Чи не принесли б ви для мене лимонаду?

— Я б охоче збігав, синьйоре Гавкун, та бачте, ніколи — хазяїн звелів мені полагодити ось цього черевика.

І без зайвих слів Цибуліно повернувся до майстерні.

— Який грубіян! — буркнув про себе пес. Він проклинав ланцюг, через який не міг сам збігати напитися.

Трохи згодом Цибуліно знов виткнув носа з дверей.

— Синьйоре! — благально проскавчав пес. — Може, ви принесете мені хоч кухлик простої водиці?

— Та я б охоче приніс, — відповів Цибуліно, — але саме зараз хазяїн загадав мені підбити черевики синьйора священика.

Цибуліно шкода було дивитися, як страждає від спраги бідолашний пес. Але він ненавидів собаче ремесло Гавкуна, та ще й хотів дужче допекти Помідорові.

О третій годині сонце вже так припекло, що й камінню стало жарко.

Тепер псові стало непереливки. А Цибуліно налив у пляшку води, всипав туди білого порошку, який дружина майстра Виноградинки приймала на ніч. Бідна жінка була така нервова, що не могла заснути без цього порошку.

Цибуліно підніс пляшку до рота, — от ніби п'є.

— Ах, яка свіжа води-и-ця, — примовляв він, погладжуючи себе по животі.

У Гавкуна аж слина потекла, і на мить йому ніби полегшало.

— Синьйоре Цибуліно, — тихенько спитав він, — а ця вода — чиста?

— Аякже! Чиста, як сльоза!

— А в ній нема мікробів?

— Та що ви! Цю воду очистив один славетний професор.

І з цими словами він знову притулив пляшку до губів, ніби пити.

— Синьйоре Цибуліно, — знову спитав Гавкун, — як це ви робите, що пляшка весь час лишається повна?

— Справа в тому, — відповів Цибуліно, — що цю пляшку подарував мені мій старенький дідусь. Вона зачарована і тому ніколи не порожніє.

— А ви не дозволили б мені один разочок з неї ковтнути? Мені б однієї ложечки вистачило.

— Один ковток? Та хоч і десять! — відповів Цибуліно.

Важко уявити, як зрадів Гавкун! Він дякував хлопчикові, лизав йому ноги і крутив хвостом. Навіть перед своїми господинями — графинями Черешнями — він так ніколи не вислужувався.

Цибуліно віддав йому пляшку. Пес ухопив її в обидві лапи і одним ковтком випорожнив до дна, а тоді й каже:

— Як? Уже все? А ви ж, синьйоре Цибуліно, казали, що ця пляшка чарівна!

Та не встиг він договорити цих слів, як упав додолу і заснув.

Цибуліно зняв з Гавкунової шиї ланцюг, узяв пса на плечі і попростував до графського замку. Озирнувшись, Цибуліно бачив, що кум Гарбуз знов оселився в своїй хатині. І крізь віконечко виглядало осяяне щасливим усміхом лице старого і його руда борідка.

"Бідний пес! — думав собі Цибуліно, крокуючи до замку. — Я не міг зробити інакше. Та ще хтозна, як ти віддячиш мені за свіжу водичку, коли, прокинешся".

Ворота були відчинені; Цибуліно поклав пса на траву в парку, ласкаво погладив його і мовив:

— Привітай від мене синьйора Помідора.

Гавкун крізь сон відповів щасливим гарчанням. Йому снилося, що купається він у синій приємній водиці гірського озера... і п'є досхочу і сам розтікається водою. Ось уже водяний став його хвіст, водяні вуха, водяні лапи. Вони довгі і легкі, мов струмені водограю.

— Спи спокійно, — мовив Цибуліно і пішов назад до села.

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ

Як кум Суниця чіпляв дзвоника для злодіїв

В селі Цибуліно побачив, що біля хатини кума Гарбуза товпиться багато людей. Видно було, що вони чимось схвильовані і сперечаються.

— Що тепер зробить Помідор? — тривожно запитував скрипаль Груша.

— Кажу вам, що все це не доведе до добра. Як не крути, а вони господарі і чинять, як їм заманеться, — говорила кума Динька.

Дружина кума Часника з нею погодилася і, ухопивши свого чоловіка за вуса, як за віжки, скомандувала:

— Н-но додому, поки не сталося лиха!

І навіть хоробрий майстер Виноградинка тривожно чухав шилом потилицю і вголос міркував:

— Помідор уже двічі пошився в дурні. Тепер він неодмінно помститься!

Менш від усіх журився кум Гарбуз. Він видобув з кишені такі добрі цукерки, що важко собі уявити, і став частувати усіх сусідів.

Взяв одну цукерку й Цибуліно, трохи посмоктав і задумливо промовив:

— Я теж гадаю, що Помідор так просто не здасться.

— То що ж нам робити?.. — зітхнув кум Гарбуз. І його щаслива усмішка враз погасла, ніби сонце сховалося за хмарою.

— Ось послухайте, що я придумав! Давайте сховаємо хатину! — скрикнув Цибуліно.

— Тобто як сховаємо?

— Та дуже просто! Я не давав би такої поради, коли б це був великий палац. А таку малесеньку хатину неважко буде сховати. Б'юсь об заклад, що її можна перевезти куди завгодно на візку ганчірника.

Не довго думаючи, Квасолинка, син ганчірника, збігав додому і прикотив візок.

— То ви хочете поставити дім на візок? — тривожно запитав кум Гарбуз.

Він побоювався, що його дім розвалиться на друзки.

— Нічого з вашою хатинкою не станеться! — відповів Цибуліно.

— Куди ж ми його повеземо? — непокоївся кум Гарбуз.

— Якщо хочете, можна поки що сховати в моєму льоху, — запропонував майстер Виноградинка. — А потім побачимо, що робити далі.

— А коли Помідор як-небудь про це пронюхає?

І всі разом зиркнули на синьйора Гороха, який ніби просто прогулювався поблизу.

Адвокат почервонів і став присягатися та божитися:

— Боронь боже, та від мене Помідор ніколи нічого не довідається!

— Але ж у льоху вогко, — несміливо зауважив кум Гарбуз, — коли б там мій будиночок не розсипався. Сховаймо його в лісі!

— А хто його у лісі стерегтиме? — запитав Цибуліно.

— Є у лісі така добра людина, — відповів кум Часник, який знову опинився тут. — Там проживає мій добрий приятель кум Суниця. Йому можна довіритися. А там побачимо, що робити далі.

На тому й погодилися.

За кілька хвилин хатинку поставили на візок. Кум Гарбуз, тяжко зітхнувши, попрощався з нею і пішов відпочити після стількох тривог до куми Диньки, що доводилася йому племінницею.

Тим часом Цибуліно, Квасолинка і скрипаль Груша повезли хатинку до лісу.

Везти було не важко, бо вся хатина важила не більше, ніж горобине гніздо.

Кум Суниця мешкав у торішній каштановій шкаралупі. Шкаралупа була міцна, зовні вся у шпичаках, і кум Суниця цілком зручно розташувався в ній з усім своїм майном. А майно те було невелике: одна половинка ножиць, іржава бритва, голка з ниткою, шкоринка від сиру — та й усе.

Коли йому сказали, в чому справа, — він просто вжахнувся:

— Та нізащо в світі! Це не для мене! Ну що я робитиму в такому величезному палаці? Мені добре і в моїй шкаралупі! Знаєте, як говорить прислів'я: моя хата скраю, я нічого не знаю!

Коли ж йому розтлумачили, що треба зробити послугу кумові Гарбузові, він одразу ж погодився.

— Мені завжди подобався цей чолов'яга. Пригадую, одного разу я помітив, що йому за комір повзе гусінь. Адже тоді я, можна сказати, врятував йому життя.

Хатину притулили до стовбура старого дуба. Цибуліно, Квасолинка і скрипаль Груша допомогли кумові Суниці перенести усе його багатство до нової квартири і попрощалися, але пообіцяли незабаром вернутися з доброю звісткою.

Вони пішли, а кума Суницю охопив страх: ну що, коли нападуть грабіжники?

"Тепер, коли я живу у такому пишному домі,— думав він, — мене, напевне, спробують пограбувати. Може, мене вб'ють сонного, бо подумають, що в мене тут неабияке багатство..."

Думав-думав кум Суниця та й надумав почепити над дверима дзвоник, а під ним записку з таким написом друкованими літерами:

"Синьйорів злодіїв просимо дзвонити у цей дзвіночок, їх одразу впустять, і вони самі побачать, що тут грабувати нічого".

Написавши цю записку, кум Суниця трохи заспокоївся і після заходу сонця ліг спати.

Опівночі його розбудило дзеленчання дзвоника.

— Хто там? — спитав він через вікно.

— Злодії! — відповів хрипкий голос.

— Зараз, зараз! Зачекайте хвилиночку, я тільки одягну халат! — сказав кум Суниця, встаючи з ліжка.

Одяг халат, відімкнув двері й запросив злодіїв оглянути дім. Злодії були здоровенні дядьки зі страшними-престрашними, чорними-пречорними бородами. Вони обережно, щоб не набити лоба, по черзі всунули голову у вікно і побачили, що тут справді нічим поживитися.

— Ну що, бачите, синьйори? Бачите? — радів кум Суниця, потираючи руки.

Злодії тільки незадоволено гмукнули.

— Повірте, мені шкода, що нічим вас почастувати, — вибачався кум Суниця. — Що можу зробити для вас приємного? Ага, ось у мене є бритва. Чи не хочете поголитися? Правда, бритва старенька, я одержав її у спадщину від свого прадіда. Та, може, вона ще голить…

Злодії згодилися, сяк-так поголилися іржавою бритвою і пішли своєю дорогою, подякувавши гостинному господареві. Правду сказати, вони здалися йому непоганими хлопцями. Як знати, що примусило їх взятися за таке ганебне ремесло.

Кум Суниця знову ліг і міцно заснув. О другій годині ночі його знову розбудив дзвінок. Це були двоє нових злодіїв. Кум Суниця запросив і їх увійти, і ці теж побачили, що тут нічим поживитися. У них не було борід, а в одного з них не було і ґудзиків на куртці. Кум Суниця подарував йому голку з ниткою і порадив дорогою пильно дивитися під ноги.

— А ґудзика завжди можна знайти на дорозі,— пояснив він злодієві.

Так впіймали облизня і ці два здодії.

І так щоночі будили злодії кума Суницю. Вони дзвонили, заходили до хатини і йшли собі, хоча й з порожніми руками, та задоволені знайомством із таким чемним, таким гостинним господарем.

Як бачимо, хатина кума Гарбуза потрапила в хороші руки. Тож залишмо поки що його і гляньмо, що діється в іншому місці.

РОЗДІЛ ШОСТИЙ

В замку гості: ненажера Апельсин і жаднюга Мандарин

Тепер завітаймо до замку графинь Черешень, що, як ви уже зрозуміли, володіли всім селом, всіма хатами, землями і навіть церквою та дзвіницею.

Того дня, коли за порадою Цибуліно хатину кума Гарбуза перевезли до лісу, в замку зчинилася страшенна метушня: приїхали гості.

їх приїхало двоє: барон Апельсин і герцог Мандарин. Барон Апельсин був двоюрідним братом покійного чоловіка графині Черешні Старшої. Герцог Мандарин був двоюрідним братом покійного чоловіка графині Черешні Меншої. Барон Апельсин мав величезне черево, та нічого дивуватися, бо він тільки те й робив, що жер з ранку до вечора і з вечора до ранку, і тільки якусь часинку відпочивав од їжі.

В молоді роки барон Апельсин спав з вечора до ранку, щоб шлунок встигав перетравити те, що він з'їв за день. Але згодом він надумав ось що: "Спати — то тільки час марнувати, адже поки спиш — не можеш їсти".

Отож він і вирішив їсти і вночі, залишивши тільки часинку для перетравлення їжі. Щоб наситити цього ненажеру, із його численних

маєтків, й усієї провінції безперестанку цілими валками везли найрізноманітніші наїдки. Бідні селяни вже не знали, що йому посилати. Він жер усе підряд: яйця, курей, свиней, биків, корів, кролів, фрукти, овочі, хліб, сухарі, пироги…

Біля нього завжди вартувало двоє слуг, які запихали в його ненажерливу пельку все те, що привозилось. А ще двоє стояли напоготові, щоб змінити перших двох, коли ті знесиляться.

Нарешті селяни сказали баронові, що більш нічого їстівного у них не залишилося.

— Ну, то везіть мені дерева! — наказав барон. Селяни стали везти, і він пожер дерева з листям і корінням, вмочуючи в олію та ще й присолюючи.

Коли поїв усі дерева, то став продавати один за одним свої маєтки і купувати їжу на вторговані гроші. А коли і маєтки всі проїв, то написав листа графині Черешні Старшій і напросився до неї в гості.

Правду сказати, графиня Черешня Менша зовсім не була цьому рада:

— Барон проїсть усе наше багатство. Він проковтне наш замок, як миску макаронів, тільки оближеться.

Синьйора графиня Старша заплакала:

— Ти не хочеш приймати моїх родичів. Ти ніколи не любила мого бідолашного товстуна барона.

— Я згодна, — сказала тоді графиня Менша. — Клич свого барона. Але тоді я запрошу герцога Мандарина, двоюрідного брата мого покійного чоловіка.

— Запрошуй собі на здоров'я! — зневажливо відповіла графиня Старша. — Він їсть менше від курчати.

Адже в твого покійного чоловіка — царство йому небесне! — усі родичі такі миршаві, що й від землі не відросли. А в мого покійного чоловіка — царство йому небесне! — усі родичі один в одного — високі, товсті, показні.

Ніде правди діти, барон Апельсин був таки показний — за цілий кілометр він височів, немов та гора. Довелося одразу найняти йому попихача, щоб возив його незмірне пузо, бо сам барон не міг йому дати ради.

Тож Помідор послав до сільського ганчірника Квасолі, щоб той негайно прикотив свій візок. Та Квасоля не знайшов візка, бо, як ви вже чули, візок забрав його син Квасолинка. Тоді він прикотив до замку тачку, якою муляри возять вапно.

Помідор допоміг баронові покласти пузо на тачку і гукнув на ганчірника:

— Ану поїхали!

Квасоля щосили наліг на тачку, але не міг зрушити її ні на один сантиметр.

Покликали двох слуг, і з їхньою допомогою барон таки вирушив на прогулянку алеями парку. Спочатку'попихачі не зважали на каміння. Тачка, як на зло, раз у раз підскакувала на найбільших каменюках, а від цього баронське черево так трясло, що він увесь холодним потом обливався.

— Обережно, тут каміння! — кричав барон, благально простягаючи руки.

Квасоля і двоє попихачів почали старанно обминати каменюки, тоді тачка звалилася у рів.

— Ради Бога, обминайте ями! — благав барон.

Але і під час цієї невдалої прогулянки не забував барон свого найулюбленішого діла.

Він на ходу ласував смаженим індиком, що йому приготувала графиня Старша на закуску.

Не менш клопоту завдавав усім і герцог Мандарин.

Служниця графині Меншої, дівчинка Полуничка, цілісінький день прасувала Мандаринові сорочки. Коли ж приносила йому ті сорочки, герцог вередував, потім починав пхикати, скиглити, а далі вискакував на самий вершечок шафи і звідти репетував на весь дім:

— Ой, рятуйте, помираю!

Синьйора графиня Менша чимдуж мчала до нього:

— Мандаринчику, мій любий, що з тобою?

— Ох, так погано випрасували мої сорочки, що й жити не хочеться!

Щоб умовити його не вмирати, синьйора графиня Менша подарувала йому всі шовкові сорочки свого померлого чоловіка.

Тоді герцог зліз із шафи і почав приміряти сорочки.

Трохи згодом у його кімнаті знову залунали крики:

— Ой, рятуйте, рятуйте!

Синьйора графиня Менша бігла до нього так, що у неї мало не вискочило серце.

— Любий мій Мандаринчику, що з тобою? А герцог кричав:

— Ой-ой-ой, я загубив найкращу з моїх запонок! Ох, не хочу більше жити!

Цього разу герцог видерся на самий вершечок височенного дзеркала і погрожував кинутися звідти сторч головою.

Щоб його заспокоїти, синьйора графиня Менша подарувала йому всі золоті, срібні, з самоцвітами запонки свого покійного чоловіка.

І так протягом одного дня графиня Менша втратила всі свої коштовні речі, а герцог Мандарин напакував повні чемодани подарунків і тепер тільки руки потирав з радості.

Така пожадливість родичів дуже турбувала графинь, і вони зганяли злість на своєму племінникові, бідолашному Вишеньці, який жив у них, бо був круглим сиротою.

— Ах ти, дармоїде! — кричала на нього синьйора графиня Старша. — Іди мерщій розв'язувати задачі!

— Але я уже всі розв'язав…

— То розв'язуй нові! — суворо наказувала синьйора графиня Менша.

Вишенька слухняно йшов розв'язувати нові задачі. Щодня він списував задачами кілька зошитів, а за тиждень їх набиралася ціла гора.

Цього дня графині без кінця примушували Вишеньку вчити уроки.

— Чого ти тут крутишся, ледацюго?!

— Я хочу трошки погуляти в парку…

— В парку гуляє барон Апельсин, і нічого тобі крутитися там, ледарю. Зараз же йди вчити уроки!

— Та я вже їх вивчив…

— То вчи нові!

Вишенька слухняно йшов учити нові уроки. Щодня він учив стільки уроків, що прочитав уже всі книжки, які були в замку. Але коли графині бачили в його руках книжку, то лаяли його ще дужче:

— Негайно облиш книжку, малий негіднику! Ти порвеш її!

— Але як же мені готувати уроки без книжок?

— Вчи напам'ять!

Бідолашний Вишенька зачинявся у своїй кімнаті і вже без книжок, напам'ять, учив, учив, учив. Від такого життя голова його весь час про щось думала, думала, поки починала боліти. Тоді графині гримали на нього ще дужче:

— Ти надто багато думаєш і від цього тільки хворієш! Ану перестань думати, то менше грошей ітиме на ліки!

Як бачите, що б не зробив бідолашний Вишенька, графині за все його тільки лаяли. І зрештою він уже не знав, як йому ступити, щоб його не лаяли, і почував себе зовсім-зовсім нещасним.

У всьому величезному замку він мав тільки одного друга. То була служниця графині Меншої — Полуничка. Вона жаліла цього бідолашного хлопчика в окулярах, якого ніхто не любив. Вона була з ним лагідна, а вечорами, коли він лягав спати, приносила йому чогось солоденького.

Але цього дня усе солодке з'їв за вечерею барон Апельсин. Герцогові Мандарину теж кортіло поласувати. І він, щоб випросити солодкого у графинь, вискочив на самий вершечок височенного буфета і звідти заверещав:

— Ой, рятуйте! Держіть мене, бо я кинуся стрімголов!

Та цього разу верещання нічого не допомогло герцогові. Барон Апельсин з'їв усе солодке і оком не моргнув.

Синьйора графиня Менша впала перед ним на коліна і, гірко плачучи, благала свого любого родича не губити себе. Звичайно, щоб його ублагати, треба було пообіцяти йому якийсь подарунок, та у неї вже нічого не залишилося.

Зрештою, герцог Мандарин зрозумів, що тут уже нічого загарбати, потроху втихомирився і зліз додолу. Йому допомагав злазити барон Апельсин, обливаючись з натуги трьома потами.

Саме в цей момент синьйора Помідора сповістили про те, що таємниче зникла хатина кума Гарбуза. Не довго думаючи, синьйор

Помідор послав скаргу принцові Лимону з проханням негайно прислати до села загін поліцаїв Лимончиків.

* * *

Лимончики прибули до села наступного дня і одразу ж зробили лад. Вони просто обійшли хати й арештували всіх, хто трапився їм під руку.

Нічого й казати, що вони арештували також майстра Виноградинку.

Той ішов за ними, незадоволено буркочучи собі щось під ніс, бо поліцаї не дозволили йому взяти з собою шило, яким він звик чухати потилицю.

— Брати до тюрми зброю заборонено, — суворо сказали вони майстрові Виноградинці.

— А чим же я чухатиму собі потилицю, коли мені треба буде про щось подумати? — спитав він.

— Коли захочеш — скажи тільки начальникові, і він так почухає тобі потилицю, що більше не захочеш.

Довірливий Виноградинка і справді сказав начальникові поліцаїв, що йому хочеться почухати потилицю, і тут-таки один із поліцаїв оперіщив його шаблюкою.

Лимончики арештували й скрипаля Грушу. Йому дозволили взяти з собою тільки скрипку і свічку.

— А для чого тобі свічка? — спитали його Лимончики.

— Моя дружина поклала мені свічку в кишеню, бо в тюрмі дуже темно.

Коротко кажучи, Лимончики арештували майже всіх на селі. На волі залишили тільки синьйора Гороха, адже він був адвокат. Кума Часника вони просто не запримітили. А він зовсім і не ховався. Сидів собі спокійнісінько на балконі, його вуса були прив'язані до двох цвяхів, і на них сушилася білизна. Лимончики подумали, що то кілок з начепленими мотузками, і пішли собі далі. Арештований кум Гарбуз ішов собі за Лимончиками і, як завжди, сумно зітхав.

— Чого це ти так часто зітхаєш? — суворо запитав його начальник.

— Як же мені не зітхати? — відповів той. — Увесь свій вік я тільки працював і збирав зітхання. Так от тепер у мене й зібралося їх багато-багато тисяч. Треба ж якось пустити їх у діло.

З жінок арештували саму куму Диньку. А що вона не хотіла йти до тюрми, то поліцаї просто покотили її до самої тюрми. Вона ж була така кругленька, справжня динька!

Та хоч як хитрували поліцаї, а Цибуліно вони не знайшли, хоча він і не ховався. Сидів собі на паркані разом із дівчинкою, яку звали Редисочкою, і дивився на них.

Поліцаї навіть спитали у них, чи не бачили де поблизу небезпечного бунтівника, на ім'я Цибуліно. А вони відповіли, що Цибуліно сховався під кашкетом у їхнього начальника. І регочучи втекли.

Того ж таки дня вони пішли до замку в розвідку. Цибуліно вирішив будь-що звільнити в'язнів, і Редисочка взялася йому допомагати.

РОЗДІЛ СЬОМИЙ

Вишенька порушує накази синьйора Петрушки

Графський замок стояв на горі посеред величезного парку. На хвіртці висіла дощечка з написом на однім боці: "Входити заборонено", а на другім: "Виходити заборонено".

Перший напис був для сільських дітей, щоб їм не заманулося перелізти через ґратчасту огорожу і бігати по парку. Другий напис забороняв Вишеньці бігати гратися до сільських дітей.

І от через ці написи бідолашний Вишенька гуляв по парку сам-самісінький. Він обережно ходив по алеях і весь час думав, коли б не наступити на клумбу і не потоптати квітів.

Його вихователь, синьйор Петрушка, усюди почіпляв дощечки з написом про те, що Вишеньці дозволено і що заборонено.

Біля басейну з золотими рибками висів напис:

"Заборонено Вишеньці занурювати руки в воду".

Був тут іще і такий напис:

"Рибкам заборонено розмовляти з Вишенькою".

А посеред квітів на клумбах стирчали таблички з таким написом: "Заборонено Вишеньці торкати квіти, бо йому не дадуть цукерок".

Або таке: "Вишенько, не бігай по траві, бо за це муситимеш написати дві тисячі разів слова: "Я неслухняний хлопчик".

Всі ці написи придумав синьйор Петрушка, домашній вихователь Вишеньки.

Одного разу Вишенька попрохав у своїх вельмишановних тіточок дозволу ходити до сільської школи. Йому так хотілося бути разом з тими дітьми, які щодня бігли зі школи, весело пустуючи по дорозі.

Синьйора графиня Старша вжахнулася:

— Хіба ж можна, щоб хлопчик графського роду сидів за однією партою з селянськими дітьми?! Ніколи!

А синьйора графиня Менша ще додала:

— Парта сільської школи не гідна, щоб до неї торкалися навіть штанці графського сина!

Тоді для Вишеньки найняли домашнього вчителя — синьйора Петрушку. Його звали так, бо він завжди несподівано вискакував, мов Петрушка у ляльковому театрі. Бувало, Вишенька задивиться на муху, яка залізла до чорнильниці, щоб теж навчитися писати. І вже синьйор Петрушка тут як тут. Висякає свого носяру у величезну картату хустку та й починає нудним голосом:

— Хай начуваються ті хлопчаки, які забувають учити і дивляться на мух! З цього починаються усі злочини! За першою з'явиться друга муха, потім третя… четверта… Потім ці погані хлопчаки витріщають очі на павука, потім на кішку, на всіх інших тварин і зовсім забувають вчити уроки. А хто не вчить уроків, той не може стати добропорядним хлопчиком. А хто не стане добропорядним хлопчиком, той не стане добропорядною людиною, той попаде до тюрми. Отже, Вишенько, якщо не хочеш до тюрми, — не дивися на муху.

Іншого разу, тільки-но Вишенька візьме альбом щось намалювати, аж гульк — синьйор Петрушка. Висякає свого довгого носяру і почне:

— Хай начуваються ті хлопчаки, котрі марнують час на малювання якихось нісенітниць. Що з таких хлопчаків вийде, коли вони повиростають? У кращому випадку з них вийдуть малярі. Тобто ті брудні, кепсько зодягнені бідняки, які день у день мазюкають по стінах і через це кінчають тюрмою, як того і заслуговують! А хіба ти, Вишенько, хочеш кінчити тюрмою?

Боячись тюрми, Вишенька уже й не знав, за що йому треба братись.

На щастя, інколи синьйор Петрушка не вискакував нізвідки, бо любив поспати, а то й посидіти годинку за пляшкою виноградної горілки. Тільки в цей час Вишенька бував вільний. Але й тоді синьйор Петрушка умудрявся нагадувати про себе за допомогою всюди розвішаних написів. Це давало йому змогу зайву годинку поспати. І він був певен, що в цей час його учень смирненько гуляє в парку і засвоює його повчання.

Та коли Вишенька проходив повз ці таблички, він навмисне знімав окуляри, щоб не бачити нудних написів, і міг спокійнісінько думати про що завгодно.

Саме цього дня Вишенька безтурботно і вільно гуляв по парку і раптом почув, що його кличе якийсь тоненький голосочок:

— Синьйоре Вишенько! Синьйоре Вишенько!

Вишенька озирнувся і побачив за огорожею хлопчика одних з ним років. Хоча хлопчик був бідно одягнений, та його личко було дуже веселе і симпатичне. З ним була дівчинка років десяти, з кіскою, що стирчала догори і скидалася на хвостик редиски.

Вишенька чемно вклонився їм і промовив:

— Добридень, синьйори! Не маю честі вас знати, та залюбки з вами познайомлюсь.

— То чого ж не підходите до нас ближче?

— Не можу. Ось цей напис забороняє мені розмовляти з сільськими дітьми.

— То ми ж сільські діти, і ви вже з нами розмовляєте!

— Ну, то я підійду ближче!

Вишенька був боязкий і занадто вихований хлопчик, та у вирішальний момент міг діяти сміливо. Так і тепер: він рішуче пройшов просто по траві до огорожі.

— Мене звуть Редисочка, — сказала дівчинка. — А це — Цибуліно.

— Дуже приємно, синьйорино. Дуже приємно, синьйоре Цибуліно. Про вас я вже чув.

— Від кого?

— Від синьйора Помідора.

— Ну то, напевне, про мене він не сказав нічого хорошого.

— Звичайно. Саме тому я й подумав, що ви дуже милий хлопчик. Бачу, що я не помилився.

Цибуліно усміхнувся:

— От і добре! Тоді навіщо нам так церемонитися і говорити "ви", наче старі дворяни? Давай будемо на "ти".

Вишенька згадав про напис на дверях кухні: "Нікому "ти" не говори!" Цей напис почепив його вчитель, коли застав Вишеньку за дружньою розмовою з служницею Полуничкою. Тепер Вишенька насмілився порушити цей наказ.

— Згода! Будемо на "ти"! — сказав він. Редисочка страшенно зраділа:

— Ну що я тобі казала, Цибуліно? Бачиш, який милий хлопчик Вишенька!

— Дякую вам, синьйорино, — чемно вклонився Вишенька, потім почервонів і просто сказав: — Дякую, Редисочко!

І всі троє весело засміялись. Спершу Вишенька тільки ледве усміхався куточками рота, бо пам'ятав наказ синьйора Петрушки, який забороняв сміятися чемним хлопчикам, а потім побачив, як щиро регочуть Цибуліно й Редисочка, і сам зареготав на все горло.

У замку ніколи не чули такого веселого і щирого сміху. Обидві благородні графині в цей час пили чай на веранді.

Синьйора графиня Старша почула цей сміх і сказала:

— Я чую якісь незрозумілі звуки.

— І я чую! — ствердила синьйора графиня Менша. — То, мабуть, дощ шумить.

— Зауважую вам, що ніякого дощу нема, — повчально промовила графиня Старша.

— Нема, то буде! — рішуче заперечила графиня Менша і подивилася на небо, ніби шукаючи дощу. А небо було таке чисте, ніби його щойно вимили, жодної хмаринки не видно.

— Я думаю, що то водограй шумить, — сказала графиня Старша.

— Наш водограй не може шуміти: він поламаний і в ньому немає води.

— То, може, садівник його полагодив?

А садівник і не знав, що водограй зіпсувався.

Почув цей шум і синьйор Помідор і страшенно стривожився.

"У підземеллі замку сидить стільки арештантів, — подумав він. — Треба пильнувати, щоб чого не сталося".

Він вирішив обійти увесь парк. І от за замком, де проходила стежка до села, наткнувся на трьох дітей, що весело базікали і сміялися.

Коли б розкрилося небо і звідти посипалися ангели, Помідор здивувався б менше. Як? Вишенька ходить по траві? Вишенька по-приятельськи розмовляє з сільськими дітьми?

Мало того! Один із цих негідників був не хто інший, як сам Цибуліно, що примусив його так гірко плакати. Червона пика Помідора так спалахнула від гніву, що коли б її побачили пожежники, то негайно почали б гасити.

— Синьйоре графе! — не своїм голосом зарепетував Помідор.

Вишенька озирнувся, зблід і злякано притулився до огорожі.

— Друзі мої,— прошепотів він, — тікайте мерщій, поки Помідор до вас не добрався. Мені він нічого не зробить. До побачення!

Цибуліно й Редисочка щодуху помчали геть і ще довго чули прокльони Помідора.

— Цього разу наш похід не вдався! — сказала Редисочка.

А Цибуліно тільки усміхнувся.

— Чому ти так думаєш? Сьогодні ми знайшли нового друга, і це дуже добре.

А їхній новий друг чекав великої прочуханки від синьйора Помідора і синьйора Петрушки, від графині Старшої і графині Меншої, від барона Апельсина і герцога Мандарина. Обидва вельмишановні родичі одразу зрозуміли, як догодити графиням: треба мучити Вишеньку. І вони не минали жодної нагоди, щоб скривдити Вишеньку.

Та цього разу Вишеньку так мучила образа, що він ледве стримував сльози. Його вже не лякали всі ці крики, докори, погрози. Йому було байдуже до верещання графинь, нудних повчань Петрушки, ущипливих слів герцога Мандарина. І все ж він почував себе страшенно нещасним. Уперше в житті знайшов він друзів, уперше в житті від усього серця насміявся — і ось тепер він знову самотній.

Цибуліно і Редисочка побігли до села — отже, вони пропали для нього назавжди, і він уже ніколи їх не побачить. Чого б не дав він, щоб жити, як живуть вони, на волі, де немає повчальних написів синьйора Петрушки, де можна бігати по траві і збирати квіти!

Уперше в житті Вишенька відчув у серці той дивний страшенний біль, що зветься стражданням. Для нього це було надто тяжко, і він відчув, що більше не може терпіти. Вишенька упав на землю і гірко заридав.

Помідор підняв його, узяв під пахву, мов якийсь пакунок, і пішов алеєю до замку.

РОЗДІЛ ВОСЬМИЙ

Як прогнали із замку лікаря Каштана

Вишенька проплакав увесь вечір. А герцог Мандарин все дужче дражнив його.

— Наш Вишенька весь виллється сльозами, і залишиться від нього одна кісточка! — уїдливо казав Мандарин.

У барона Апельсина, як це буває у деяких дуже товстих людей, ще зберігалося трохи доброзичливості. Щоб утішити Вишеньку, він приніс йому шматочок солодкого пирога. Правда, шматок був малесенький. Та, знаючи ненажерливість Апельсина, слід оцінити це як велику щедрість.

А обидві графині злісно кепкували.

— Наш племінник може замінити нам водограй, — казала графиня Старша.

— Так-так, це буде справжній водограй сліз! — сміялася графиня Менша.

— Завтра, — погрожував Вишеньці синьйор Петрушка, — я примушу тебе написати три тисячі разів слова: "Я, Вишенька, не повинен плакати за столом, щоб не псувати старшим апетит".

Коли ж побачили, що Вишенька не перестає плакати, його поклали в ліжко.

Полуничка, як тільки могла, втішала бідолашного хлопчика, та дарма. І їй стало так гірко, що й вона заплакала.

— Зараз же перестань рюмсати! — закричала синьйора графиня Старша. — А то я тебе вижену геть!

З горя Вишенька тяжко захворів. Його трясла така лихоманка, що й ліжко під ним тряслося, а від його кашлю шибки бряжчали у вікнах.

У забутті він весь час кликав:

— Цибуліно! Де ти, Цибуліно?!

Синьйор Помідор заявив, що хлопчика смертельно перелякав небезпечний злочинець, який ходить біля замку.

— Завтра ж накажу його арештувати, — сказав він, щоб підбадьорити Вишеньку.

— Ні, ні, прошу вас, не треба! Арештуйте краще мене, киньте мене до найглибшої темниці, але не займайте Цибуліно! Він хороший хлопчик, він мій єдиний друг!..

Синьйор Петрушка висякав носа і заявив:

— Хлопчина марить. Він таки серйозно захворів. Послали по найславетніших лікарів.

Перший з'явився лікар Мухомор і прописав настій із сушених мух. Але настій не допоміг. Тоді прийшов лікар Черемха і сказав, що настій із мух при цій хворобі може тільки зашкодити. Лікар Черемха порадив лікувати хворого соком черемхи. Послухали лікаря Черемху, та, хоч і замазали соком черемхи усю постіль, хворому не полегшало.

— На мою думку, — сказав лікар Столітник, — треба обкладати його пагінцями столітника.

— Як, із колючками? — перелякано спитав Вишенька.

— Неодмінно з колючками, а то лікування не допоможе.

Почали виривати столітники з горщечків і обкладати ними Вишеньку. Від колючок бідолашний крутився, як в'юн.

— Бачите, бачите! — радів лікар Столітник. — Синьйор Вишенька уже повеселішав. Лікуйте його і далі.

— Усі ви помиляєтесь! — авторитетно заявив відомий професор синьйор Салато-Шпинато. — Який осел приписав лікування столітником? Його слід лікувати салатом і шпинатом.

Поки точилися ці суперечки, Полуничка тайкома побігла до лікаря Каштана, який жив поблизу у каштановому гаю. Його звали народним лікарем, бо він прописував дуже мало ліків, та й ті ліки купував для бідних людей на власні гроші.

Коли лікар Каштан підійшов до воріт замку, слуги не хотіли його впускати, бо він прийшов пішки, а не приїхав у кареті.

— Не може бути лікарем той, хто ходить пішки, — сказали вони.

— Але ж знання знаходяться не в кареті, а в голові самого лікаря, — заперечив лікар Каштан.

"Лікар без карети — це просто дурисвіт", — вирішили вони і хотіли вже зачинити ворота перед носом лікаря Каштана. Та в цю мить несподівано з'явився синьйор Петрушка. А ви вже знаєте, що синьйор Петрушка завжди несподівано звідкись вискакував. Він і звелів слугам пропустити лікаря Каштана до замку.

Лікар Каштан не став лікувати Вишеньку каштанами. Він уважно оглянув його всього з голови до п'ят, звелів показати язик, помацав пульс, тихенько про щось розпитав, а потім вимив руки і раптом проказав:

— Ох, яка тяжка недуга — Жодного не мати друга!

— На що це ви натякаєте? — різко перебив його синьйор Помідор.

— Я не натякаю, а кажу те, що є, і, якщо хочете, скажу ясніше. Хлопчик нічим не хворий. Просто на нього найшла страшенна нудьга.

— А що то за хвороба — нудьга? — спитала синьйора графиня Старша, що дуже любила лікуватися. Коли хто говорив про якусь нову хворобу, вона одразу ж знаходила в собі її ознаки. Адже була вона дуже багата, і її не лякали витрати на лікування.

— Це не хвороба, це смуток, журба. Дитині потрібне дитяче товариство. Чому ви не пускаєте його іноді погратися з іншими дітьми?

Краще було б йому цього не казати! Усі присутні закричали хором, докоряли, ображали бідолаху лікаря.

— Ану зараз же забирайтеся геть, — гукнув Помідор, — бо я накажу слугам вигнати вас у шию!

— Як вам не соромно так зловживати нашим довір'ям? — докоряла синьйора графиня Менша. — Ви негідними хитрощами пробралися до нашого дому! Та я можу притягти вас до суду за насильне вторгнення у наш маєток! Чи не так, синьйоре адвокат?

І вона обернулася до синьйора Гороха, який при потребі завжди був тут як тут.

— Так-так, синьйоро графине.

І він тут-таки записав у своєму блокноті: "Притягти до суду лікаря Каштана у справі його вторгнення до приватного маєтку — десять тисяч лір".

Зробивши свою справу, адвокат пішов собі додому.

РОЗДІЛ ДЕВ'ЯТИЙ

Мишачий генерал утікає зі своїм військом

Ви, звичайно, хочете вже дізнатися, що поробляють арештанти, — тобто кум Гарбуз, скрипаль Груша, майстер Виноградинка, кума Динька та інші мешканці села, яких Помідор наказав арештувати і кинути до в'язниці.

На щастя, скрипаль Груша захопив з собою недогарок свічки, бо в підземеллях завжди буває темно і повнісінько мишей. Щоб відганяти мишей, скрипаль Груша грав на своїй скрипці. А, як відомо, миші не люблять музики. Тільки-но він починав грати, миші кидалися навтіч, проклинаючи проклятущу скрипку.

Та зрештою ця музика набридла не тільки мишам, а й майстрові Виноградинці. Річ у тім, що скрипаль був завжди сумний і грав такі журливі мелодії, що від них хотілося плакати. І всі в'язні попрохали скрипаля замовкнути.

Тільки-но настала тиша, миші знову кинулися в наступ. Наступали вони трьома колонами. Мишачий генерал Довгохвіст скомандував:

— Перша колона атакує ліворуч і мусить захопити свічку! Та щоб ніхто не посмів її гризти! Перший буду їсти її я, бо я ваш генерал! Друга колона атакує скрипаля! Його скрипка — це половинка соковитої груші і, мабуть, дуже смачна. Третя колона атакує посередині і мусить остаточно разгромити супротивників.

Командири колон пояснили бойове завдання мишам-солдатам. Генерал Довгохвіст рушив у танку. Між нами кажучи, це був не зовсім танк. Це був старий черепок, поставлений на живіт здоровецької миші, яку інші десять мишей тягли за хвіст. Горністи засурмили сигнал атаки, і за кілька хвилин бій закінчився з такими наслідками: скрипаль Груша врятував свою скрипку, піднявши її високо над головою; але свічка щезла, неначе її вітром здуло, і наші друзі залишилися в темряві.

Пропала іще одна річ, а яка — про це ви дізнаєтеся потім.

Кум Гарбуз не міг заспокоїтися.

— Ох, усе це лихо через мене! — повторював він.

— Чому це через тебе? — буркнув майстер Виноградинка.

— Якби мені не заманулося мати власну хату, то нічого б цього з нами не скоїлося…

— Та помовчіть трохи! — озвалася кума Динька. — Адже ж не ви запроторили нас до цієї тюрми.

— І нащо мені, старому, та хата? — бідкався далі кум Гарбуз. — Я б прожив під лавою у парку і нікому б не надокучав. Друзі мої, гукніть сторожу і скажіть, що я задарма віддам хатину Помідорові і скажу, де вона захована.

— Нікому і нічого ти не скажеш! — гримнув на нього майстер Виноградинка.

Скрипаль Груша сумно бринькнув по струнах своєї скрипки і прошепотів:

— То ти викажеш і кума Суницю…

— Ш-ш-ш! — зашипіла на нього кума Динька. — Не називайте імен, бо ці стіни мають вуха!

Вони всі здригнулися і глянули навколо. Та без свічки було так темно, що вони не побачили, чи справді є у стін вуха.

А ті стіни і справді мали вуха. Вірніш, тільки одне вухо. То була дірка, ніби таємний телефон, через який усі слова линули простісінько до кімнати синьйора Помідора. На щастя, у цей момент синьйор Помідор не підслухував, бо метушився біля хворого Вишеньки.

У тиші підземелля знов пролунала сурма мишачого війська, яке ішло в наступ. Миші вирішили будь-що захопити скрипку.

Щоб їх налякати, скрипаль Груша хотів знов заграти. Він притиснув скрипку підборіддям, натхненно змахнув смичком, і всі затамували подих. Не дихали досить довго, потім перевели дух, а скрипка мовчала.

— Що, не виходить? — спитав майстер Виноградинка.

— Та коли ж проклятущі миші з'їли півсмичка! — скрикнув і мало не заплакав Груша.

Справді, миші згризли майже весь смичок, лише кілька сантиметрів лишилося. Як відомо, без смичка грати неможливо, а мишаче військо вже наближалось, чулися їхні жахливі войовничі поклики.

— Ох, і все це з моєї вини!.. — знову зітхнув кум Гарбуз.

— Та годі тобі зітхати, — спинив його майстер Виноградинка. — Допоможи краще нам. Коли ти умієш так добре зітхати, то й нявчати, мабуть, теж зможеш.

— Нявчати? — образився кум Гарбуз. — І як у тебе язик повернувся жартувати в таку тяжку хвилину? А ще серйозна людина!

Майстер Виноградинка нічого не відповів і раптом так чудово занявчав, що мишаче військо враз спинилося.

— Няв, няв! — вів своє він.

— Ня-ав, ня-а-в! — жалібно підтягував скрипаль, ніби оплакуючи загибель свого смичка.

— Присягаюся пам'яттю мого діда, Пацюка Третього, короля усіх льохів і смітників, це нявкає кіт! — скрикнув генерал Довгохвіст і загальмував свій танк.

— Синьйоре генерале, нас зрадили! — зарепетував, підбігаючи, командир однієї колони. — Моя колона наткнулась на цілий загін котів, озброєних до зубів!

Насправді миші і в вічі кота не бачили, тільки страшенно перелякалися. А, як відомо, хто боїться, у того в очах двоїться.

Генерал Довгохвіст розгублено почухав хвоста. Він завжди так робив зі страху. Від цього його хвіст став такий куций, що миші-солдати тайкома звали його "генерал Куцохвіст".

— Присягаюся пам'яттю мого прапрадіда, Пацюка-Довгохвоста Першого, імператора усіх комор, що покараю зрадників! А тепер сурмити відступ!

Повторювати цей наказ не було потреби. Сурми засурмили відступ, і мишаче військо кинулося навтіки. На чолі свого війська втікав і сам генерал Довгохвіст, нещадно стьобаючи мишей, які тягли його танк.

Отак наші друзі переможно відбили напад ворога.

Вони вітали один одного з цією перемогою і раптом почули тоненький голосок, який кликав:

— Куме Гарбузе! Куме Гарбузе!

— Це ви гукаєте мене, Грушо?

— Ні, не я, — відказав той.

— А мені почулося, ніби мене хтось кличе.

— Кумо Динько! Кумо Динько! — знов пропищав той самий голосочок.

Динька обернулася до майстра Виноградинки:

— Майстре Виноградинко, це ви так тоненько пищите?

— Та ні-бо! І не збирався пищати. Я тільки чухаю собі потилицю, бо в мене аж голова свербить від однієї думки.

— Та це ж я, — знов пропищав голосок, — я, Полуничка!

— Де ж ти?

— Яв кімнаті синьйора Помідора і розмовляю з вами по його таємному телефону! Чуєте ви мене?

— Чуємо, чуємо!

— І я вас добре чую. Помідор зараз сюди повернеться. У мене є для вас звістка.

— Від кого?

— Від Цибуліно. Він каже, щоб ви не тривожилися! Надійтеся на нього, він визволить вас із в'язниці! Та не кажіть Помідорові, де сховано хатину кума Гарбуза! Тримайтеся стійко! Цибуліно все влаштує!

— Ми нічого нікому не викажемо і будемо чекати! — за всіх відповів майстер Виноградинка. — Але перекажи Цибуліно, хай поспішає, бо тут на нас напосідають миші, і хтозна, скільки часу ми втримаємося. Чи не можеш ти якось передати нам свічку і сірники? У нас був недогарок, але його з'їли миші.

— Зачекайте трішки, я миттю повернуся.

— Та вже ж зачекаємо, ніде не дінемось.

Через кілька хвилин знов долинув голос Полунички.

— Кидаю вам свічку! Ловіть!

Почувся шелест, і щось луснуло кума Гарбуза по носі.

— Є, є! — радісно закричав дідок.

То був пакуночок із свічкою і коробочкою сірників.

— Дякуємо тобі, Полуничко! — закричали всі хором.

— До побачення! Я втікаю, бо Помідор іде!

І справді, тої ж миті до кімнати увійшов Помідор. Він побачив Полуничку біля свого таємного телефону і страшенно розсердився.

— Що ти тут нишпориш?

— Я чищу ось цю мишоловку…

— Яку таку мишоловку?

— Ось цю… А хіба це не мишоловка?

Помідор радісно зітхнув. "Ото добре, — подумав він, — ця дурепа подумала, що то мишоловка".

Він так повеселішав, що навіть подарував Полуничці обгортку від цукерки.

— На, візьми собі,— великодушно промовив він, — можеш її облизати. Вона солоденька! Ще торік у ній була загорнута карамелька з ромом.

Полуничка вклонилася і подякувала:

— За сім років служби ваша милість дарує мені уже третю обгорточку від карамельки!

— От бачиш, який я добрий хазяїн, — сказав Помідор. — Служи як слід, і тобі буде добре.

— Еге, дають — бери... — відказала Полуничка, знову вклонилася і побігла собі.

Помідор задоволено потирав руки і міркував: "От тепер сяду біля свого телефону, в'язні, мабуть, розмовлятимуть про щось таємне. Може, від них самих я й почую, куди вони сховали оту кляту хатину!"

Але Полуничка вже попередила в'язнів. Коли вони почули, що Помідор повернувся і, мабуть, підслухує, то й почали лаяти його на всі заставки.

Кілька разів Помідор поривався гукнути: "Ось я вас!" Та він не хотів себе викривати, узяв і заткнув отвір телефону, тобто лійку.

А у в'язниці майстер Виноградинка засвітив нову свічку. В'язні уперше глянули уважно на стелю і побачили в ній дірку таємного телефону. Досхочу посміялися вони, коли уявили собі розлютовану пику Помідора.

Але ця радість тривала недовго. Мишачий розвідник побачив у камері світло, усе розвідав і побіг доповісти своєму командирові.

— Синьйоре генерале, котів уже немає, а в людей є нова свічка! — весело доповів він.

У генерала Довгохвоста аж слина потекла по вусах, масних від першої свічки.

— Сурмити збір! — наказав він.

Коли військо знов зібралося, генерал виступив перед ним з такою палкою промовою:

— Хоробрі мої воїни! Нашій батьківщині загрожує небезпека! А тому знов атакуйте ворога і принесіть мені нову свічку. З'їм її, звичайно, я з допомогою моїх командирів. А перед тим дозволю кожному з вас її лизнути.

Миші на радощах запищали, схопили зброю і знов пішли у наступ.

Але цього разу майстер Виноградинка діяв обачно. Узяв і поставив свічку в заглибнику високо в стіні між двома цеглинами. Даремно щосили скакали миші догори, свічки вони не дістали. Найхитріші з них трохи погризли скрипку Груші. Потім усі вони мусили відступити, бо розлючений поразкою генерал звелів жорстоко покарати своє військо.

Так і зробив. Вишикував усіх своїх солдатів у ряд і наказав розстріляти кожного десятого.

* * *

Цієї ж ночі у парку зібралась військова нарада.

Цибуліно, Полуничка і Редисочка зустрілися біля огорожі, щоб порадитися, і говорили так палко, що нічого круг себе не помічали. Не

помітили вони і пса Гавкуна, що робив нічний обхід. Він люто напав на них. На дівчаток він навіть не глянув, а звалив лапами додолу Цибуліно і гавкав над ним, поки прийшов Помідор і заарештував його.

Уявляєте, як зрадів Помідор!

— Щоб довести тобі мою приязнь, — глузував він із Цибуліно, — я засаджу тебе до особливої темниці. Звичайна тюрма не гідна такого розбійника, як ти!

— Робіть як знаєте! — сміливо відказав Цибуліно. Та він і не міг відповісти інакше. Не плакати ж йому тільки через те, що його захопили в полон?

РОЗДІЛ ДЕСЯТИЙ

Підземна мандрівка з однієї темниці до другої

Вночі Цибуліно раптом прокинувся. Йому почулося, ніби хтось стукає у двері. Але ця думка здавалася йому такою безглуздою, що він аж засміявся.

— А все ж я щось почув!

Поки хлопчик міркував, що могло його розбудити, шум почувся знову. Був той шум глухий і рівномірний, неначе поблизу хтось рив землю лопатою. Цибуліно притулив вухо до стіни. "Хтось риє підземний хід", — здогадався він.

Тільки-но він зрозумів це, як зі стін посипалася земля, потім упала цеглина, а за нею хтось скочив до підземелля.

— До яких чортів це я попав? — запитав гугнявий голос.

— До моєї темниці,— відповів Цибуліно, — тобто до найтемнішого місця у тюрмі графського замку. Пробачте, що не можу впізнати вас у темряві і привітатися як годиться.

— А ви хто такий? Пробачте, але я звик жити у цілковитій темряві, а тут для мене занадто світло. Я нічого не бачу при світлі.

— Он як! То ви, мабуть, Кріт?

— Авжеж, — відповів Кріт. — Я вже давно хотів прорити хід до цього місця, та не мав часу. Знаєте, я повинен обдивлятися, лагодити десятки кілометрів підземних ходів. А в них завжди просочується вода, і через це я часто простуджуюся. А тут іще проклятущі черви лізуть звідусіль, вони зовсім не поважають чужої праці. Ну я і відкладав цю справу з тижня на тиждень. А сьогодні вранці я й кажу сам собі: "Синьйоре Кроте, якщо ви справді маєте допитливий розум і хочете побачити світ, то вже настав час рити хід у новому напрямі". Рушив я в путь і...

Тут Цибуліно перебив його оповідання, щоб відрекомендуватися:

— А мене звуть Цибуліно, я в'язень синьйора Помідора, управителя.

— Далі можете не казати, я впізнав вас по запаху, — сказав Кріт. — Я вам щиро співчуваю. Адже перебувати день і ніч у такому світлому місці — це ж справжня мука!

— А мені здається, що тут занадто темно.

— Ви жартуєте! Мені дуже шкода вас. Так, люди — злі. Я думаю, якщо треба посадити когось до темниці, то помістіть його туди, де справді темно, і очі можуть як слід відпочити. Але з того дня, коли карфагеняни відрізали вії Аттілію Регулу і так прив'язали його проти сонця, людство стало іще жорстокішим.

Цибуліно зрозумів, що даремно сперечатися про світло і темряву з Кротом. Адже весь вік він живе у підземних норах і зовсім інакше уявляє собі світло і темряву.

— Скажу правду, мені теж дуже набридає світло, — згодився Цибуліно.

— От бачте! Що я вам казав? — Крота схвилювала згода Цибуліно. — Якби ви були трохи менший на зріст… — почав він.

— О! Та я ж і так малий! Я пролізу по якій завгодно кротячій норі.

— Можливо, можливо, юначе. Але зробіть мені таку приємність: не називайте мої підземні галереї норами. Можливо, я зможу вас вивести звідси.

— Я зможу пролізти по галереї, яку ви щойно прорили, — сказав Цибуліно. — Звісно, якщо ви будете показувати дорогу, щоб я не заблудився. Бо кажуть, що ваші галереї страшенно поплутані.

— Можливо, — погодився Кріт. — Бачте, мені набридає ходити завжди одними й тими ж галереями. Хочете, я вирию новий хід?

— А в який бік? — швидко спитав Цибуліно.

— Та мені однаково, — відповів Кріт. — Аби тільки новий хід привів до якогось зовсім темного місця, а не до такої занадто освітленої кімнати, як оця.

У Цибуліно одразу ж майнула думка про темницю, в якій перебували кум Гарбуз, майстер Виноградинка та інші друзі. Як вони здивуються, коли він проберется до них підземним ходом!

— Мабуть, вам треба рити праворуч, — запропонував він.

— Праворуч чи ліворуч — мені однаково. Підемо праворуч, якщо вам так хочеться.

Не довго думаючи, Кріт уткнув свою мордочку в стіну і почав так швидко рити нору, що обсипав Цибуліно з ніг до голови землею.

Цибуліно поперхнувся і цілих чверть години відкашлювався. Коли перестав кашляти і чхати, то почув глухий голос Крота, що кликав його:

— То ви йдете за мною чи ні?

Цибуліно пропхався у галерею, прориту Кротом. Вона була досить широка, і він міг просуватися по ній вперед. А Кріт був уже на багато метрів попереду і рухався надзвичайно швидко.

— Йду за вами, синьйоре Кроте! — озвався Цибуліно, випльовуючи грудочки землі, що летіли йому в лице з-під Кротових лап.

А перед тим як рушити за Кротом, він заклав вхід до галереї.

"Коли сторожа довідається про мою втечу, — подумав він, — то хай не знає, куди я подівся".

— Ну, як ви себе почуваєте? — запитав Кріт, працюючи далі.

— Спасибі, цілком добре! — відгукнувся Цибуліно. — Тут така чудова темрява! Просто любо!

— Я ж казав, що у цілковитій темряві вам одразу ж стане краще. Може, хочете хвилинку перепочити? Мені — аби швидше, але ж ви не звикли так швидко ходити попід землею.

— Ні, ні, підемо краще без зупинки, — сказав Цибуліно. Він розраховував, що при такій швидкості вони швидше дістануться до сусідньої темниці.

— Як так, то й так! — відповів Кріт і ще швидше рушив уперед.

Риючи грунт, Кріт зчиняв такий шум, ніби під землею працювало пневматичне свердло. Цибуліно, хоч як старався, ледве за ним встигав.

* * *

Через чверть години після втечі Цибуліно двері до тюрми відчинилися і до його темниці сходами почав спускатися сам синьйор Помідор.

Як радісно посміхався Помідор! На душі в нього було так легко, ніби він і справді полегшав на цілих двадцять кілограмів.

"Тепер Цибуліно в моїх руках, — самовдоволено думав Помідор. — Я примушу його у всьому зізнатися, а потім накажу повісити. Тоді я випущу майстра Виноградинку та інших в'язнів. Цих дурнів мені боятися нічого... А ось і двері темниці. Як приємно тепер думати про цього розбишаку, який, мабуть, уже всі сльози виплакав. Зараз він кинеться мені в ноги і благатиме змилуватися над ним. Б'юсь об заклад, що він мені цілуватиме ноги! Що ж, я йому це дозволю, навіть дам надію на порятунок!.. А потім несподівано оголошу свій вирок: повісити!"

Та коли Помідор відімкнув двері темниці і присвітив кишеньковим ліхтариком, то не знайшов нікого. Темниця була порожня.

Помідор не повірив своїм очам. Тюремники, які стояли поруч, побачили, що він аж пожовтів, потім позеленів, посинів, почорнів від злості.

— Та куди ж він міг подітися?! Цибуліно, де ти сховався? — марно кричав Помідор.

Подивився під стіл, зазирнув у глечик 'з водою, під ліжко, старанно оглянув підлогу і стіни. Нема й сліду! В'язень щез.

— Хто його випустив? — грізно запитав він у сторожів.

— Не знаємо. Адже ж ключі у вас, — насмілився сказати начальник сторожів.

Помідор роздратовано почухав потилицю: справді, ключ був тільки в нього.

"Треба сісти, — подумав Помідор. — Сидячи краще думається".

Та й сидячи, він ні до чого не міг додуматись.

У цю мить порив вітру раптом причинив двері — і замок замкнувся.

— Відчиніть, роззяви! — зарепетував Помідор.

— Ваша милосте, ключ у вас, відімкнути нічим! Помідор спробував відімкнути своїм ключем. Але замок відмикався тільки ззовні.

Отак синьйор Помідор сам себе посадив до темниці. Він мало не луснув зі злості і знов почорнів, посинів, пожовк, почервонів. Він кричав, гукав, погрожував перевішати усіх сторожів, якщо не випустять його, поки він порахує до ста.

Одне слово, щоб відчинити темницю, довелося висадити двері динамітом. Від вибуху Помідор тричі перевернувся шкереберть, від голови до п'ят його обсипало землею. Сторожі насилу відкопали

Помідора, наче картоплину із землі, і обчистили від грязюки. Потім винесли надвір і почали оглядати, чи ціла у нього голова, руки, ноги, ніс.

Саме ніс у нього постраждав найдужче. Заліпили ніс пластирем і вклали Помідора в ліжко. Він соромився показуватися на люди, бо замість носа на його обличчі стирчала величезна ґуля.

А в цей час Цибуліно з Кротом були вже далеко. Проте і вони почули вибух динаміту.

— Що це? — спитав хлопчик.

— Не хвилюйтеся, — заспокоїв його Кріт, — це, мабуть, стріляють на військовому навчанні. Адже правитель, принц Лимон, вважає себе за видатного полководця і не може заспокоїтися, поки хоч не пограється у війну.

І Кріт рив нору далі. Працюючи, він без угаву хвалив темряву і лаяв світло.

— Одного разу, — сказав він, — мені довелося глянути на свічку. Присягаюся вам, що я втікав не оглядаючись, бо мої очі не могли цього витримати.

— Ще б пак! — погодився Цибуліно. Буває, що свічка дуже яскраво світить.

— Та ні, ця свічка не горіла! А коли б горіла, я б зовсім пропав.

Цибуліно дивувався, як то можна злякатися свічки, що не горить.

Раптом Кріт спинився і сказав:

— Я чую якісь голоси.

Цибуліно прислухався і почув приглушений гомін, хоча й не міг розрізнити голосів.

— Чуєте? — повторив Кріт. — А де голоси — там і люди. Де люди, там — світло. Краще нам повернути в інший бік.

Цибуліно знов прислухався і тепер ясно почув голос майстра Виноградинки. Не міг розібрати слів, але помилки бути не могло — говорив швець.

Хлопчикові захотілося на весь голос закричати, щоб його почули, впізнали, але він подумав про себе: "Ні, нехай Кріт поки що не знає, що це мої друзі. Спершу треба примусити його прорити хід до цієї темниці. А то все пропаде".

— Синьйоре Кроте, — заговорив він обережно, — я чув про одну страшенно темну печеру. За моїми розрахунками, вона повинна бути десь поблизу.

— Невже вона темніша від цієї галереї?.. — недовірливо спитав Кріт.

— Звісно, темніша! — фантазував Цибуліно. — Я певен, що люди, голоси яких ми зараз чуємо, прийшли туди, щоб їхні очі спочили у темряві.

— Гм... — недовірливо пробуркотів Кріт. — Щось мені не віриться... Та коли вже ви так хочете побувати в тій печері — хай буде по-вашому. Але це все — на вашу відповідальність.

— Прошу вас! Я вам буду безмірно вдячний! — прохав Цибуліно. — Та і вам це теж буде цікаво.

— Згода! — сказав Кріт. — Але вам же буде гірше, якщо від світла у мене заболять очі.

Через кілька хвилин голоси були вже зовсім близько. Цибуліно ясно почув, як кум Гарбуз казав:

— Ох, у всьому винен я… тільки я… Хоч би вже прийшов Цибуліно.

— Якщо не помиляюся, там назвали ваше ім'я, — зауважив Кріт.

— Моє ім'я? — ніби здивувався Цибуліно. — А я не чув.

У цю мить долинув голос майстра Виноградинки:

— Цибуліно запевнив, що прийде нас звільнити, і він таки прийде. Я певен, що він прийде.

— Ну що, чуєте? Про вас говорять. Ні-ні, не кажіть, що не чули! Признайтеся краще, нащо ви примусили мене йти саме сюди?

— Синьйоре Кроте, — признався Цибуліно, — може, мені одразу треба було б сказати вам усю правду. То я скажу хоч тепер. Ці голоси чути з підземелля замку. Там ув'язнені мої друзі, яких я пообіцяв звільнити.

— То ви хотіли, щоб я вам допоміг це зробити?

— Саме так. Синьйоре Кроте, ви такий добрий, ви вже проклали сюди таку довгу галерею… То, будьте ласкаві, прорийте ще трохи, щоб дати волю моїм друзям!

Кріт хвилинку подумав і сказав:

— Добре, я згоден. Мені все одно, куди рити. Вирию галерею ще й для ваших друзів.

Цибуліно розцілував би його, коли б сам не був такий замурзаний землею.

— Від усього серця вам вдячний! — защебетав він. — І все життя буду вдячний!

— А тепер не будемо гаяти часу на теревені,— схвильовано перебив його Кріт, — доберемося мерщій до ваших друзів.

Він узявся до роботи і через кілька секунд прорив стіну, за якою була темниця. На біду, саме в ту мить, коли Кріт вліз до тюрми, майстер Виноградинка засвітив сірника, щоб глянути на годинник.

Спалах світла так вразив бідолашного Крота, що він метнувся назад, наче його шпигнули голкою в ніс, і щез у своїй галереї.

— До побачення, синьйоре Цибуліно! — гукнув він на прощання. — Ви хороший хлопчик, і я щиро хотів допомогти вам. Але ви мусили попередити мене, що я попаду під таке сліпуче світло. Не слід було мене обдурювати!

І він так швидко дременув назад, що вся галерея за ним завалилася, стіни обсипалися, і все знов заповнилося землею. Ось і голос Крота завмер удалині. Цибуліно сумно промовив йому вслід:

— Прощай, добрий старий Кроте! Світ не такий великий, і ми ще зустрінемось. Тоді я віддячу тобі за доброту.

Так Цибуліно розлучився з товаришем по підземній подорожі, витер якомога краще лице хустиною і вбіг до темниці, веселий та жвавий, як метелик.

— Вітаю вас, друзі! — дзвінко, мав срібна сурма, пролунав його голос у підземеллі.

Уявіть собі радість в'язнів! Вони схопили Цибуліно в обійми і мало не зацілували до смерті. В одну мить обтрусили всю землю, що на нього налипла. Один обіймав, другий цілував, третій лоскотав Цибуліно.

— Та легше, легше! — утихомирював він друзів. — Ви мене задавите!

Потроху вони заспокоїлися, але їхня радість змінилася відчаєм, коли Цибуліно розповів їм про свої злигодні.

— Виходить, що ти такий самий в'язень, як і. ми? — запитав майстер Виноградинка.

— Виходить, що так! — відповів Цибуліно.

— І коли прийде сторожа, то тебе знайдуть?

— А це ще ми побачимо, — сказав Цибуліно. — Я сховаюся у скрипці мого друга Груші.

— Ой, то хто ж нас звідси виведе на волю? — прошепотіла кума Динька.

— І все це з моєї вини… У всьому винен я! — зітхнув кум Гарбуз.

Цибуліно намагався підбадьорити друзів, але марно. І у нього самого було тяжко на серці.

РОЗДІЛ ОДИНАДЦЯТИЙ

Синьйор Помідор має звичку спати в панчохах

Нічого й казати, що синьйор Помідор приховав від усіх втечу Цибуліно. Він заявив, що перевів хлопчика до загальної камери. А сам з пластирем на носі уклався в ліжко. Полуничка пильно стежила за ним, проте ніяк не могла довідатися, куди він ховає ключі від тюрми. І от вона вирішила порадитися з Вишенькою, хоча той був ще хворий і щодня плакав. Та коли вона йому про все розповіла, Вишенька скочив на ноги:

— Цибуліно у в'язниці! Він не повинен там лишатися ні хвилини більше! Дай мені мерщій мої окуляри!

— Що ти хочеш зробити?

— Піти і звільнити його, — рішуче заявив Вишенька. — Звільнити його і всіх, хто з ним!

— Але як узяти ключі в Помідора?

— Украду! Приготуй смачний торт і всип туди трохи снотворного порошку. Віднесеш торт Помідорові. А той ласий до солодкого. Коли Помідор засне, сповістиш мене. А тим часом я піду в розвідку.

Полуничка очам своїм не вірила, звідки взялося стільки завзяття у маленького тендітного Вишеньки!

— Як він змінився! Як змінився!

Не менш дивувалися всі, хто зустрічав Вишеньку під час його розвідки.

Обидві графині, синьйор Петрушка, герцог Мандарин — всі здивовано озиралися на хлопчика.

— О, він уже видужав! — задоволено відзначила синьйора графиня Старша.

— Я ж вам казав, що він і не хворів! — заявив герцог. — Він просто придурювався.

Синьйора графиня Менша поспішила згодитися зі своїм вередливим родичем. Вона побоювалася, що той знову скочить на шафу і погрожуватиме самогубством, аби тільки виманити в неї якийсь подарунок.

Тим часом Вишенька вивідав у одного із сторожів, що Цибуліно втік із темниці. Він дуже зрадів, але вирішив будь-що звільнити решту в'язнів.

— Друзі Цибуліно — це й мої друзі! — сказав він сам собі.

Потім хитрощами дізнався від сторожів, що Помідор ховає ключі від в'язниці у кишеньці, пришитій зсередини панчохи.

"Кепські справи, — подумав Вишенька, — адже добре відомо, що Помідор спить у панчохах. Треба дуже міцно його приспати, щоб забрати ключі і не розбудити".

І він сказав Полуничці підсипати у торт подвійну дозу порошку.

Коли настала ніч, Полуничка понесла Помідорові смачний шоколадний торт. Помідор так зрадів, що відразу зжер увесь торт.

— Ти не будеш на мене скаржитися, — розщедрився Помідор. — Коли я одужаю, то подарую тобі обгорточку від шоколадки, яку я з'їв торік. А ти понюхаєш, як вона чудесно пахне.

Полуничка вклонилася йому до самої землі. А коли випросталася, Помідор уже спав і хропів, наче десяток контрабасів грало.

Тоді вона пішла по Вишеньку. Взявшись за руки, діти навшпиньки рушили коридорами замку до спальні Помідора.

Пройшли повз кімнату герцога Мандарина, який до пізньої ночі вчився стрибати. Адже треба було вміти робити карколомні стрибки, щоб одержувати подарунки від графині Меншої.

І от щоночі Мандарин тренувався. Полуничка і Вишенька побачили крізь замкову шпарку, що герцог, мов скажена кішка, стрибає з шафи на люстру, на спинку ліжка, на вершечок дзеркала, надзвичайно швидко здирається по завісах. Він став справжнім акробатом.

У кімнаті Помідора було досить видно, бо Полуничка навмисне не зачиняла віконниць і до кімнати лилося ясне місячне проміння.

Помідор міцно спав. Йому саме снилося, що Полуничка принесла ще один шоколадний торт завбільшки з велосипедне колесо. Тут зненацька у сновидіння вдерся барон Апельсин і почав вимагати половину торта. Помідор вихопив шпагу. Барон утік, нещадно хльоскаючи ганчірника Квасолю, який ледве віз на тачці його пузо. Раптом з'явився герцог Мандарин, виліз на самий вершечок тополі і заверещав: "Давайте мені половину торта, бо кинуся сторч головою!"

Як бачите, Помідорів сон був неспокійний, всі хотіли відняти у нього половину того злощасного торта. Та й сам торт не дав йому насолоди — з шоколадного раптом став картонний; Помідор відкусив шматочок, і його рот наповнився твердим, як дерево, картоном.

Поки Помідора мучили ці сновидіння, Полуничка відгорнула ковдру з його ніг, Вишенька потихеньку стяг панчохи і знайшов ключі.

— Ось вони! — прошепотів він. 'Дівчинка глянула на Помідора:

— Він сказиться, коли помітить!

— Біжімо, поки не прокинувся!

— Не прокинеться! Я насипала стільки порошку, що вистачило б на ціле вороже військо.

Навшпиньки, затамувавши подих, вийшли вони з кімнати, причинили тихенько двері і сходами зійшли вниз.

Раптом Вишенька спинився і прошепотів:

— А як бути зі сторожею?

От про це вони й не подумали.

Полуничка засунула пальця в рот: це допомагало їй думати. Посмокчеш пальця — і щось придумаєш.

— Я вже придумала, — сказала нарешті вона. — Я піду поза замком і почну щосили кликати на допомогу. Ти викличеш сторожу з тюрми і пошлеш до мене. Залишишся сам і тоді відімкнеш.

Так вони й зробили. Все вийшло якнайкраще. Полуничка так пронизливо верещала "рятуйте", що не то люди, — дерева мало не побігли їй на допомогу. Сторожі послухалися Вишеньку і щосили помчали на крик.

— Швидше, ну швидше! Там розбійники! — кричав їм услід Вишенька.

І тільки-но залишився сам — відімкнув темницю. Важко уявити, як він зрадів і здивувався, коли серед інших в'язнів побачив Цибуліно.

— Цибуліно! Ти тут? То ти не втік?

— Розповім потім, Вишенько, а тепер не гаймо часу! — Нам треба хутчій тікати!

— Сюди, сюди! — І Вишенька показав їм стежку, що вела простісінько до лісу. — Сторожі побігли в інший бік!

Кума Динька, як ви вже знаєте, була товстенька і не могла бігти швидко, тож вони покотили її, наче справжню диньку.

Цибуліно на хвилину затримався і так щиро подякував Вишеньці, що у того аж сльози на очах заблищали.

— Ти молодець! — сказав Цибуліно. — Я не вірив, що ти справді захворів.

— Тікай швидше, бо вони тебе схоплять!

— Добре! Біжу! Скоро зустрінемося і ще завдамо Помідорові клопоту!

Цибуліно в два скоки догнав друзів і допоміг їм котити Диньку далі.

Вишенька побіг назад, щоб покласти ключі на місце, тобто у панчоху Помідора.

А в цей час тюремники знайшли Полуничку всю в сльозах. Вона навмисне роздерла свій фартушок і подряпала личко, щоб ті повірили у напад розбійників.

— Куди вони втекли? — запитали її тюремники. Від бігу вони страшенно захекалися.

— Он туди! — показала на дорогу до села винахідлива Полуничка.

Тюремники чимдуж помчали туди. Вони двічі чи тричі оббігли все село і заарештували одного Кота. Той пручався, та його силоміць привели до тюрми.

— Ви не маєте права мене арештовувати. Я живу у вільній країні! — роздратовано пирскав Кіт. — І до того ж ви з'явилися якраз тоді, коли от-от мала вискочити з нори миша. А я цілісінькі дві години її підстерігав.

— Не журися, у в'язниці буде тобі доволі мишей, — відповів начальник сторожі.

Через півгодини вони дійшли до замку. Спробуйте уявити, що з ними сталось, коли вони дізналися про втечу всіх Помідорових в'язнів!

Вони вкинули Кота до в'язниці, а самі зі страху перед грізним синьйором Помідором покидали зброю і порозбігалися хто куди.

Другого дня вранці синьйор Помідор прокинувся і подивився на себе в дзеркало.

"Ніс у мене загоївся, пластир можна зняти і йти допитувати в'язнів".

Помідор взяв з собою синьйора Гороха як адвоката і синьйора Петрушку, щоб записувати відповіді в'язнів. Усі троє поважно, як то личить начальству, рушили до тюрми. Синьйор Помідор дістав ключа з правої панчохи, відімкнув двері і так прудко відскочив назад, аж звалив синьйора Петрушку, що стояв позад нього.

А із темниці почувся такий жалібний нявкіт, який міг би і каміння разжалобити:

— Ня-а-в!.. Ня-а-в!

— Що ви тут робите? — спитав синьйор Помідор у Кота, коли трохи отямився від здивування.

— Ой-ой-ой! У мене жив-і-т болить! — лементував Кіт. — Одвезіть мене до лікарні або покличте лі-і-каря!

Кіт усю ніч полював на мишей і проковтнув їх стільки, що із рота у нього стирчало не менше двохсот мишачих хвостів.

Синьйор Помідор випустив Кота і дав йому дозвіл приходити до тюрми, щоб винищувати там мишей.

— Будьте ласкаві, зберігайте хвости спійманих вами мишей як доказ вашої корисної діяльності,— запропонував йому синьйор Помідор. — Тоді адміністрація замку призначить вам невелику винагороду за кожен хвіст.

Після цього синьйор Помідор послав правителеві, принцу Лимону, таку телеграму:

"У замку графинь Черешень небезпечні заворушення. Необхідна ваша присутність із батальйоном Лимончиків".

РОЗДІЛ ДВАНАДЦЯТИЙ

Як кума Часника нагородили і покарали

Наступного ранку принц Лимон прибув до села в супроводі сорока придворних Лимонів і батальйону солдатів Лимончиків. Як ви вже знаєте, при дворі принца кожен мав на шапочці дзвіночок, і коли вони всі разом ішли, то ніби грав якийсь чудний оркестр.

Саме в цю хвилину кум Часник, сидів перед дзеркалом і розчісував свої вуса. Почувши шум, він облишив цю роботу і висунувся з вікна. Тут його і заарештували та й повели до тюрми. Один його вус стирчав догори, а другий звисав донизу.

— Дозвольте мені хоча б причесати лівого вуса! — прохав кум Часник по дорозі до тюрми.

— Мовчати! Бо відріжемо тобі спершу лівого, а потім і правого вуса, то й не треба, буде їх розчісувати.

Бідолашний кум Часник замовк, щоб не втратити вуса — свою єдину окрасу.

Лимончики заарештували і адвоката Гороха. Він спочатку галасував, сперечався:

— Це помилка! Я — адвокат, я служу в самого синьйора Помідора! Це непорозуміння, негайно відпустіть мене!

Та кричи не кричи, а Лимончикам це все як горохом об стіну.

Солдати Лимончики стали табором у парку. Спочатку їх смішили таблички синьйора Петрушки, потім їм це набридло. Тоді вони почали ходити по квітниках, ловити золотих рибок у басейні, стріляти по шибках скляної оранжереї і розважати себе іншими витівками.

Графині Черешні, заламуючи руки, бігали від одного офіцера до другого:

— Благаємо вас, синьйори, попросіть ваших солдатів поводитися пристойно! Вони спустошують наш парк!

Офіцерів це тільки дратувало.

— Нашим героям потрібні розваги після воєнних подвигів, — відповідали вони. — І ви повинні бути їм вдячними.

Графині спробували заїкнутися, що заарештувати Часника й Гороха, — це не такі вже й подвиги. На це офіцер відповів:

— Гаразд! Тоді ми заарештуємо і вас, щоб у солдатів було більше права на їхні нагороди й розваги.

Графиням залишалося тільки одне — йти скаржитися самому принцові Лимону. Принц Лимон, як то і личить принцам, оселився разом зі своїми сорока Лимонами в найкращих кімнатах замку. І він безцеремонно виставив звідти синьйора Помідора, барона, герцога, Петрушку і самих графинь.

Все це найбільш налякало ненажеру-барона.

— Ось побачите, — шепотів він, — вони поїдять усі наші запаси, а ми помремо з голоду. Вони побудуть тут, поки все поїдять, а тоді підуть собі, а нас кинуть напризволяще. Ох, яке лихо! Яка катастрофа!

Принц Лимон звелів привести заарештованого кума Часника на допит. Синьйор Петрушка висякав свого носяку у величезну картату хустку і сів записувати відповіді, а синьйор Помідор сів поруч принца, щоб підказувати йому, як вести допит.

Справа в тому, що хоча принц і носив на шапці золотий дзвоник, та розумом не відзначався, до того ж був страшенний забудько. Ось і тепер, побачивши приведеного в'язня, він скрикнув:

— Ах, які чудові вуса! Присягаюся, що у всіх підлеглих мені землях не бачив я другої пари таких розкішних, таких довгих і викоханих вусів!

Слід сказати, що у тюрмі кум Часник тільки й знав, що знічев'я розчісував свої вуса.

— Дякую за похвалу, ваша світлосте! — скромно і ввічливо відповів Часник.

— Так от я велю нагородити вас орденом Срібного Вуса! Гей, Лимонники!

Придворні Лимончики були тут як тут.

— Принесіть-но мені вінець ордена Срібного Вуса! Придворні принесли вінець, який мав вигляд вуса, що обвивався круг голови. Вус той справді був срібний.

Кума Часника це зовсім спантеличило. Він був певен, що його привели на допит, а тут замість допиту його нагородили таким почесним орденом.

Він смиренно схилив голову, і принц власноручно одяг йому срібний вінець, потім обняв і розцілував у обидва вуса — у правий, потім — у лівий. На цьому принц вважав справу закінченою і вже підвівся, щоб кудись іти. Він же був забудько.

Тоді синьйор Помідор нахилився до нього і прошепотів:

— Ваша світлосте, дозвольте найпокірніше нагадати вам, що ви нагородили ганебного злочинця.

— З того часу, як я його нагородив, — гордовито заявив принц, — він уже не злочинець. І все-таки давайте почнемо допитувати його.

Звернувшись до Часника, принц Лимон спитав, чи знає він, куди втекли в'язні. Часник відповів, що не знає. Тоді його запитали, чи відомо йому, де сховано хатину кума Гарбуза. Часник знов відповів, що йому нічого невідомо.

Це розлютило синьйора Помідора:

— Ваша світлосте, він бреше! Я пропоную піддати його катуванню і катувати, поки він признається у всьому.

— Чудово, чудово! — охоче згодився принц Лимон, потираючи руки.

У нього зовсім вилетіло з голови, що кілька хвилин тому він сам нагородив Часника орденом. Тепер він страшенно зрадів, що може подивитися, як катуватимуть людину, бо в душі він був злостивий і жорстокий.

— З яких тортур будемо починати? — спитав кат, що приніс усі знаряддя свого ремесла: гострі шпигачки, сокири, списи і коробку сірників, щоб палити вогнище.

— Ану вирвіть у нього вуса! — наказав принц.

Кат почав щосили смикати Часникові вуса. Але дружина кума Часника так часто розвішувала на них білизну, що вони стали дуже міцні. Кат смикав-смикав, знесилився, облився потом, а вуса не відривалися. Кум Часник — не відчував ніякого болю і тільки посміювався.

Нарешті кат настільки знесилився, що знепритомнів і звалився додолу.

Кума Часника відвели до темниці, замкнули його там та й забули про нього. Мусив бідолаха Часник живитися лише мишами, а його вуса так відросли у темряві, що закручувалися подвійними кільцями.

Після Часника настала черга допитувати синьйора Гороха. Адвокат кинувся принцові в ноги, почав їх цілувати, благати його:

— Простіть мені, ваша світлосте, я не винен!

— Погано, дуже погано, синьйоре адвокате! Коли б ви були винні, я б одразу ж вас звільнив. Але якщо ви не винні, справа обертається для вас дуже погано. Можете ви хоч сказати, куди втекли в'язні?

— Ні, ваша світлосте! — тремтячим від страху голосом відповів Горох. І справді він цього не знав.

— От бачите?! — розсердився принц Лимон. — Ну як можу я вас звільнити, якщо ви нічого не знаєте?

Горох кинув благальний погляд на синьйора Помідора, але той удав, що заклопотаний дуже важливою справою: дивлячись у стелю, колупався пальцем у носі.

Коли Горох побачив, як ганебно кинув його напризволяще хазяїн і покровитель, то зрозумів, що пропав. І його охопила страшенна лють.

— Чи можете ви сказати хоча б, де заховано хатину Гарбуза? — запитав знову принц Лимон.

От про це Горох знав, бо підслухав розмову Цибуліно з односельцями.

"Якщо я відкрию їм цю таємницю, то мене звільнять, — подумав він про себе. — Ну і що з того? Тепер я бачу, чого варті такі друзі, як Помідор. Коли вони користувалися з моїх знань і авторитету, щоб грабувати людей, тоді вони частували мене і всіляко зі мною загравали. А тепер вони покинули мене в біді. Не хочу більш їм допомагати! Хай вони пощезнуть! Будь що буде, а від мене вони нічого не дізнаються!"

І він голосно промовив:

— Ні, я нічого не знаю!

— Ви брешете! — гримнув на нього синьйор Помідор, — Ви добре знаєте, але не хочете сказати!

Тут синьйор Горох уже не витримав. Він став навшпиньки, щоб здаватися вищим, втупив у Помідора гнівний погляд і закричав:

— Так, знаю! Добре знаю, де заховано хату Гарбуза! Але нізащо, ніколи вам не скажу!

Принц Лимон здивовано зиркнув на Гороха.

— Подумайте краще, — сказав він. — Якщо ви не відкриєте цієї таємниці, я буду змушений вас повісити!

У синьйора Гороха аж жижки затряслися від страху, він провів по своїй шиї рукою, ніби вже відчув, як давить зашморг, але залишився непохитний.

— То й вішайте! — гордо відказав він. — Вішайте негайно!

Проговоривши ці слова, він раптом увесь побілів, — такого з зеленим Горохом ще не траплялося, — і впав непритомний.

Синьйор Петрушка записав у протокол:

"Обвинувачений знепритомнів від сорому".

Потім іще раз висякався у картату хустку і згорнув книгу. Допит був закінчений.

РОЗДІЛ ТРИНАДЦЯТИЙ

Про те, як мимоволі синьйор Горох урятував життя Помідорові

Коли синьйор Горох отямився, навколо була цілковита темрява, і він подумав, що його вже, певно, повісили.

"Я помер, — думав він, — і тепер, напевне, у пеклі. Дивно тільки, що тут так мало вогню. Власне, його зовсім немає. Оце дивно: пекло — і без пекельного вогню!"

В цю мить у замку камери заскрипів ключ. Горох причаївся в кутку, бо тікати все одно було нікуди. Він перелякано дивився, як відчиняються двері, і чекав, що зараз увійде кат із солдатами Лимончиками.

Лимончики справді увійшли, але з ними замість ката був... Хто б ви думали? Синьйор Помідор власною персоною, зв'язаний по руках і ногах.

Синьйор Горох скочив на рівні ноги і мало не кинувся на Помідора з кулаками, та схаменувся.

"Що ж це я роблю?! Тепер він такий самий в'язень, як і я", — подумав Горох. І хоча не відчував ніякої симпатії до свого недавнього хазяїна, чемно запитав:

— То вас також заарештували?

— Заарештували? Скажіть краще, що мене засудили на смерть. Мене повісять завтра на світанку, відразу ж після вас. Та ви, мабуть, і не знаєте, що ми знаходимося у камері смертників!

Горох не міг отямитися від здивування.

— Принц Лимон страшенно розгнівався, що йому не вдалося розплутати ці таємниці,— вів далі Помідор. — Так що він придумав! Звинуватив мене перед графинями як призвідника всієї цієї змови. І виніс вирок: повісити.

Синьйор Горох не знав — радіти йому чи співчувати Помідорові.

Нарешті сказав:

— Ну що ж, не журіться, синьйоре Помідоре! Разом помирати будемо.

— Мала втіха, — озвався Помідор. — Та хоч ми й помремо, все-таки дозвольте мені вибачитися перед вами за те, що я мало дбав про вас під час допиту. Ви самі розумієте, що тоді вирішувалася і моя доля.

— Ах, що було — минуло. Не треба згадувати, — чемно сказав синьйор Горох. — Тепер ми — товариші по нещастю. То будемо краще допомагати один одному.

— Я цілком з вами згоден, — полегшено зітхнув Помідор. — І я дуже радий з того, що ви зовсім не злопам'ятна людина.

Він одразу повеселішав, дістав з кишені шматок солодкого пирога і по-братньому поділився з синьйором Горохом. Горох очам своїм не вірив, що Помідор так розщедрився.

— На жаль, оце і все, що мені залишили, — сказав Помідор, сумно похитуючи головою.

— Отака в світі правда! Вчора ви були справжнім володарем замку, а сьогодні ви в'язень!

Помідор мовчки жував пирога.

— А знаєте, — раптом сказав він, — мені навіть подобається, як пожартував зі мною отой шибеник Цибуліно. Добре подумавши, я зрозумів, що він просто непосидющий хлопчина і зробив це від щирого серця, з бажання допомогти бідним людям.

— Можливо, — згодився Горох.

— Шкода, що невідомо, де тепер ці люди, які втекли з тюрми, — просторікував Помідор. — Тепер я залюбки зробив би для них щось хороше.

— Що ж ви зробили б тепер, коли самі перебуваєте у в'язниці?

— Ваша правда. Та я й не знаю, де вони.

— І я не знаю, — признався Горох.

Від привітності Помідора язик у адвоката почав потроху розв'язуватися, і він додав:

— Знаю тільки одне: місце, де вони сховали хатину кума Гарбуза.

Коли Помідор почув ці слова, у нього з радощів аж серце тьохнуло.

"Ану, Помідоре, прислухайся уважно до того, що говоритиме цей дурень, — сказав він сам собі. — Можливо, в тебе ще є надія на порятунок..."

— Справді, знаєте? — запитав він у адвоката.

— Авжеж, знаю. Тільки нікому не скажу. Бачите, я не хочу більш кривдити цих бідних людей.

— О, ці почуття роблять вам честь, синьйоре адвокат! Я б теж нікому не сказав. Я не хотів би, щоб через мене з цими бідолашними знедоленими людьми сталось якесь нове лихо!

— Коли так, — сказав синьйор Горох, — то я радий потиснути вашу руку.

Синьйор Помідор простяг руку, і синьйор Горох довго її тиснув.

Адвокат зовсім розчулився, йому закортіло поговорити з Помідором від усього серця.

— Повірите, — легковажно признався він, — вони сховали хатину біля самісінького замку. Так близько, що нам і на думку не спало б там шукати.

— Де ж саме вони її сховали? — ніби ненароком запитав Помідор.

— Тепер я вже можу вам про це сказати, — гірко усміхнувся синьйор Горох. — Все одно завтра ми з вами загинемо, і цю таємницю разом з нами сховає могила.

— І правда. Ви ж знаєте, що завтра на світанку обох нас стратять.

Тут синьйор Горох ще ближче присунувся до товариша по тюрмі і тихенько прошепотів йому на вухо, що хатину кума Гарбуза сховано недалеко звідси, в лісі, і доглядає її кум Суниця.

Помідор вислухав до кінця, палко потиснув Горохові руку і скрикнув:

— Дорогий мій друже! Я вам безмежно вдячний за те, що ви довірили мені цю важливу звістку. Цим ви рятуєте мені життя!

— Я рятую вам життя? Та ви жартуєте!

— Анітрохи! — гукнув Помідор і схопився на ноги. Він кинувся до дверей і почав щосили гатити в них кулаками, доки прибігли Лимончики.

— Негайно ведіть мене до принца Лимона! — наказав синьйор Помідор, як завжди, владним тоном. — Я повинен доповісти— йому про надзвичайно важливу справу!

І справді, Помідор розповів принцу про все. Принц страшенно зрадів. І вони вирішили, що завтра вранці, зразу ж після страти Гороха, підуть до лісу, щоб захопити хатину кума Гарбуза.

РОЗДІЛ ЧОТИРНАДЦЯТИЙ

Як синьйор Горох сходив на ешафот

На сільському майдані вже стояла шибениця, під нею дощаний поміст, а в помості була ляда. Коли кат натискував кнопку, ляда відчинялася вниз. Туди і мав провалитися синьйор Горох, коли його повісять.

Його хотіли вже вести на страту, а він всіляко намагався виграти час. Спочатку заявив, що хоче поголити бороду, потім захотів помити голову, а потім йому заманулося зрізати нігті на ногах, бо вони, мовляв, дуже відросли.

Кат не хотів чекати і лаявся, але, за звичаєм, останню волю смертника необхідно було виконувати. Довелося посилати по ножиці.

Не менше двох годин зрізував нігті синьйор Горох. Та нарешті змушений був скоритися і піти на майдан.

Коли він уже сходив на поміст, його раптом охопив жах, — то оце зараз він має померти? Такий маленький, товстенький, зелененький, з такою чисто вимитою головою і обстриженими нігтями — він усе-таки має померти!

І от гучно заторохтіли барабани. Кат накинув адвокатові на шию зашморг, порахував до тринадцяти і натиснув кнопку. Ляда відчинилася, і синьйор Горох провалився у темряву. Тільки встиг подумати: "Ну от і кінець!"

І раптом почув над собою чийсь гугнявий голос:

— Ріжте зашморг, синьйоре Цибуліно! Тут таке світло, що я нічого не бачу!

Хтось перерізав зашморг, що стискав шию Гороха, і той самий голос знову промовив:

— Дайте йому ковтнути нашого картопляного соку. Ми, кроти, ніколи не рушаємо в путь без пляшечки цього чудового цілющого напою!

Що ж воно тут сталося?

РОЗДІЛ П'ЯТНАДЦЯТИЙ,

який пояснює те, що сталося в чотирнадцятому

А сталося просто-напросто от що: Полуничка сповістила Редисочку про небезпеку, яка нависла над Горохом. Редисочка збігала до лісу і розповіла усе Цибуліно та його друзям. У цей час утікачі мешкали в печері біля хатини кума Гарбуза.

Як бачите, склалося дуже тяжке становище, і тому Цибуліно попрохав у майстра Виноградинки його шило, щоб почухати як слід потилицю і таким чином щось придумати…

Чухав-чухав собі потилицю Цибуліно, а потім віддав шило Виноградинці і коротко сказав:

— Дякую. Уже придумав.

І кудись побіг. Ніхто навіть не встиг спитати, що ж він придумав.

Кум Гарбуз радісно зітхнув і сказав:

— Ну, коли Цибуліно каже, що придумав, то він справді щось придумав.

А Цибуліно довго ходив полем і луками, аж поки знайшов те, що шукав. Нарешті він побачив на луці місце, вкрите багатьма горбочками свіжої землі. І щохвилини, наче гриб, з'являвся новий горбочок. То працював під землею роботяга Кріт.

Цибуліно трохи почекав, і коли просто під його ногами виріс новий горбочок, став навколішки і покликав:

— Синьйоре Кроте! Синьйоре Кроте! Це я — Цибуліно!

— А-а, це ви? — непривітно буркнув з-під горбочка Кріт. — А я ще й досі півсліпий від нашої останньої зустрічі. Чи не хочете ви підмовити мене на розшуки ще однієї світлої печери під землею?

— Ох, не кажіть такого, синьйоре Кроте! Адже завдяки вашій допомозі я зустрівся з моїми друзями. А потім нам пощастило вирватися з тюрми, і тепер ми ховаємося тут поблизу, в печері.

— Дякую за повідомлення! Але все це нітрохи не цікавить мене. До побачення!

— Синьйоре Кроте! Синьйоре Кроте! — закричав Цибуліно. — Вислухайте мене!

— Що ж, вислухати можу, та не сподівайтеся, що я знов буду вам допомагати.

— Та тут не про мене мова, а про нашого адвоката Гороха. Завтра вранці його мають повісити.

— І добре зроблять, — сердито відказав Кріт. — Я б сам охоче допоміг накинути на нього зашморг. Не люблю адвокатів, та й горох мені не до смаку.

Нелегко було переконати Крота, але Цибуліно добре знав, що під його непривітною зовнішністю криється добре серце і що він не відмовиться допомогти у справедливій справі.

Так і сталося. Щось в оповіді Цибуліно схвилювало старого Крота, і він раптом сказав:

— Ну досить базікати, синьйоре Цибуліно. У вас таки надто довгий язичок. Покажіть краще, куди треба рити.

— Рийте на північний захід, — сказав Цибуліно і аж підскочив на радощах.

Миттю прорив Кріт підземний коридор просто під ешафот. Тут вони причаїлися і стали чекати. Коли синьйор Горох провалився в отвір помосту, Цибуліно швиденько перерізав зашморг і влив Горохові в рот трохи картопляного соку, що Кріт завжди носив з собою. А щоб остаточно привести адвоката до пам'яті, Цибуліно дав йому кілька легеньких ляпасів по щоках. Горох був настільки приголомшений, що зовсім повірив у власну смерть, подумав, що він уже в раю.

— О! Синьйоре Цибуліно! — радісно скрикнув він. — І ви теж померли? Яке щастя зустрітися з вами в раю!

— Отямтеся, адвокате! — перебив його Кріт. — Це не рай і не пекло. Я теж не святий Петро і не диявол, а старий Кріт і поспішаю у своїх справах. А тому втікайте звідси швидше, та старайтеся більш не попадатися на моєму шляху. Бо кожного разу, коли я зустрічаю Цибуліно, у мене буває справжній сонячний удар.

У норі під ешафотом було темно, хоч око виколи, але для Крота це було таке світло, що в нього відразу розболілася голова.

Нарешті Горох зрозумів, як щасливо завдяки Кротові й Цибуліно врятувався од неминучої смерті. І він без кінця дякував своїм рятівникам. Обняв одного, потім другого, далі хотів обняти обох зразу, та це йому не вдалося, бо руки в Гороха були надто короткі. Коли він трохи заспокоївся, всі троє рушили у путь. Дійшли до кінця готового підземного ходу, Кріт прорив новий хід до печери, де перебували майстер Виноградинка, кум Гарбуз, скрипаль Груша та інші друзі.

Адвоката зустріли з радістю. Всі уже забули про те, що недавно він був їхнім ворогом.

Коли Кріт прощався зі своїми новими друзями, на очі йому навернулися сльози.

— Друзі,— сказав він, — якби ви були хоч трохи розсудливі, то оселилися б зі мною під землею. Там немає ні тюрем, ні шибениць, ні синьйорів Помідорів, ні принців Лимонів з його поліцаями Лимончиками. Спокій і темрява — от що найдорожче в світі. У всякому разі, якщо я буду вам потрібен, то вкиньте ось у цю дірочку записку. А я іноді буду сюди навідуватися щоб знати, як ідуть у вас справи. А тепер бажаю вам усього найкращого!

Друзі тепло попрощалися з Кротом, і ще не встигли всі його обняти, як раптом Горох так ляснув себе по лобі долонею, що аж ноги задер.

— Ох я ж роззява! Ох я ж забудько! Скільки лиха завдає моя забудькуватість!

— Про що ви забули? — ввічливо запитала кума Динька, обтрушуючи пил з його зеленого піджака.

І Горох розповів їм про свою зустріч у тюрмі з Помідором.

— Так от саме зараз сторожа і пішла до лісу, щоб забрати хатину кума Гарбуза! — закінчив він.

Цибуліно мовчки вискочив з печери і підбіг до дуба, де жив кум Суниця. Але хатинки кума Гарбуза там уже не було.

Кум Суниця сидів між коренями дуба і невтішно ридав:

— Ох, мій будиночок! Ох, мій чудовий будиночок!

— Були вже тут Лимончики? — запитав Цибуліно.

— Так, так, були і все забрали: і половинку ножиць, і бритву, і моє оголошення, і навіть дзвіночок!

Цибуліно мовчки почухав потилицю. Тепер чи й два шила допомогли б йому що-небудь придумати, а тут не було й одного. Мовчки ласкаво поклав він руку на плече кума Суниці і привів йогб до печери.

Коли вони увійшли, ніхто з друзів нічого їх не спитав. Усі зрозуміли, що цього разу Помідор переміг, а вони зазнали нової невдачі.

РОЗДІЛ ШІСТНАДЦЯТИЙ

Про пригоди містера Морквоу і пса Шукая

Містер Морквоу…

Чекайте хвилинку! А хто ж це такий — Морквоу? Про цю персону ми ще не чули. Звідки він узявся? Чого йому треба? Великий він чи малий? Товстий чи тоненький? Зараз усе вам пояснимо.

Побачивши, що втікачів знайти нелегко, принц Лимон звелів, як то кажуть, прочесати усю довколишню місцевість. Отож Лимончики взяли граблі і старанно прочесали усі поля й луки, ліси й кущі, щоб знайти наших друзів. Працювали Лимончики день і ніч, нагребли цілі купи хмизу, клаптів паперу і гадючого линовища, та Цибуліно і його друзів не було ніде.

— Ледарі! — гримав на них принц. — Тільки й того, що граблі поламали! Тепер майже всі граблі без зубів залишилися! Самим би вам за це зуби повибивати!

Солдати тремтіли від страху, аж зубами цокотіли. Цілих чверть години у парку тільки й чути було: "цок-цок-цок" — ніби град по даху торохтів.

Один з придворних Лимонів, що кілька разів бував у кіно, порадив:

— Я думаю, що треба покликати слідчого.

— А хто це такий?

— Той, хто робить розшуки. Якщо ви загубили, наприклад, ґудзик, то він умить знайде його вам. Або коли десь загубиться батальйон солдатів чи кілька в'язнів — він тільки подивиться в бінокль і знайде враз.

— Ну, коли так, то пошліть по слідчого!

— Я знаю одного слідчого, цілком придатного для нашої справи, — сказав придворний Лимон. — Його звуть містер Морквоу.

Ну от ви вже знаєте, хто такий містер Морквоу. Поки він приїде до замку, розкажу вам іще, як він одягнений і якого кольору в нього вуса. А втім, цього не можу сказати, бо у містера Морквоу зовсім немає вусів. Але зате в нього є пес, справжній мисливський пес, на ім'я Шукай, який допомагає йому носити інструменти.

Справа в тому, що містер Морквоу ніколи не вирушає в дорогу без кількох підзорних труб та біноклів, без сотні компасів, десятка фотоапаратів. Крім цих приладів, він завжди возить з собою мікроскоп, сачок, яким ловлять метеликів, і торбину з сіллю.

— А для чого вам сіль? — запитав у нього принц.

— З дозволу вашої світлості, я насиплю солі на хвіст тим в'язням, які втекли, а потім ловитиму їх оцим сачком.

Принц тільки тяжко зітхнув:

— Боюся, що цього разу сіль вам не знадобиться, бо у цих втікачів хвостів немає.

— Тоді справа складніша, — серйозним тоном зауважив містер Морквоу. — Якщо вони безхвості, то як же їх ловити? Куди я сипатиму їм сіль? Дозвольте зауважити, ваша світлість, що не треба було дозволяти їм тікати. Або треба було приладнати їм хвости, щоб було за що ловити.

Тоді знову обізвався той самий придворний Лимон, який порадив запросити до замку містера Морквоу:

— Я бачив одного разу в кіно, що інколи втікачів ловлять, насипаючи їм солі на голову, — сказав він.

— О, це надто застаріла система! — зневажливо відказав містер Морквоу.

— Застаріла, абсолютно! — повторив пес.

У цього собаки була така чудна звичка підгавкувати своєму господарю. Він повторював усе, що казав Морквоу, і ще додавав від себе якесь слово, наприклад, "точно" або "абсолютно".

— У мене є інша думка, — сказав містер Морквоу.

— У нас є інші думки, точно! — повторив пес і при цьому поважно вильнув хвостом.

— Замість солі можна взяти перцю!

— Оце добре придумано! — зрадів принц. — Сипніть їм перцю межи очі, і вони самі здадуться в полон.

— Я теж так думаю, — ввернув і своє слово Помідор. — Але щоб засипати втікачам очі перцем, їх треба перше знайти.

— Це нелегка справа, — згодився містер Морквоу. — Та за допомогою моїх інструментів я спробую їх знайти.

Містер Морквоу був не простий, а вчений слідчий. Ніколи і нічого не робив він без своїх інструментів.

Спати йшов — і то брав із собою аж три компаси. Одним точно визначав, де знаходиться спальня, другим відшукував двері до неї, третім знаходив ліжко.

Одного разу Вишенька підгледів, як містер Морквоу і пес Шукай, лежачи долі, дивилися на компас і про щось жваво розмовляли.

— Що це ви робите, синьйори? — запитав їх Вишенька. — Чи не шукаєте ви на підлозі слідів, що могли залишити втікачі?

— Я шукаю моє ліжко, — відповів Морквоу. — Без інструментів кожен дурень може знайти своє ліжко. Але справжній слідчий повинен шукати науково. Отже, честь мого ремесла зобов'язує мене користуватися відповідними інструментами. Як відомо, компас має магнітну стрілку, що завжди вказує на північ. Ідучи в цьому напрямку, я неодмінно натраплю на своє ліжко.

Однак, коли він ступив на північ, то вломився головою у шафу із дзеркалом і розбив те дзеркало вдрузки, бо був твердолобий. А його собаці скалкою відрубало хвоста, отож залишився лише куций обрубок.

— Мабуть, ми помилилися в розрахунках, — сказав Морквоу.

— Помилилися, абсолютно, — жалібно скиглив Шукай.

— Що ж, пошукаємо іншого напрямку.

— Пошукаємо, точно! — згодився Шукай. — Може ж, не всі шляхи приводять до дзеркал.

Тепер замість компаса містер Морквоу взяв довжелезну підзорну трубу. Втупив у неї око і став повертати на всі боки.

— Що ви там бачите, господарю? — спитав Шукай.

— Бачу вікно. Воно зачинене. На ньому червоні завіски. Воно має по чотирнадцять шибок у кожній рамі.

— Важливе відкриття, абсолютно! — гавкав Шукай. — Чотирнадцять плюс чотирнадцять, разом буде двадцять вісім. Якщо ми підемо в цьому напрямку, то на нас звалиться не менш ніж п'ятдесят скляних половинок. Що ж тоді залишиться від мого хвоста?!

Морквоу повернув трубку в інший бік.

— Що ви тепер бачите, господарю? — тривожно запитав Шукай.

— Бачу якусь металеву споруду. Дуже цікава споруда. Вона стоїть на трьох ногах. Угорі вони з'єднані залізним кільцем. Споруда накрита білим дахом, здається, емальованим.

Пес аж рота роззявив від такого відкриття.

— Господарю, — сказав він. — Коли не помиляюся, ще ніхто в світі не знаходив емальованих дахів!

— Так! Ми перші це відкрили! Справжні слідчі навіть у звичайній спальні вміють знаходити дивовижні речі.

Вони лягли на підлогу, прислухалися, чи не ходить поблизу який-небудь звір, і сміливо поповзли до металевої споруди з емальованим дахом. Проповзли кроків з десять і підлізли під загадкову споруду, та так незграбно, що емальований дах раптом перекинувся.

Славетний слідчий і його пес страшенно здивувалися, бо на їхні голови несподівано ринув холодний дощ. Вони завмерли на місці і боялися поворухнутися, щоб не викликати якогось нового лиха, а холодні краплі стікали їм на голови, за комір, по спині, по боках.

— Я гадаю, що це — звичайнісінький таз для вмивання, — пробурмотів містер Морквоу.

— Я теж гадаю, що це таз, абсолютно! — згодився Шукай. — А в ньому було багато-багато холодної води для вранішнього вмивання.

Містер Морквоу і його вірний помічник встали. Тепер слідчий уже легко знайшов ліжко, до якого було всього півтора метра, і поважно вклався спати. При цьому він промовив такі глибокодумні слова:

— У нашому ділі ніколи не треба боятися небезпеки. Хоча сьогодні нас добре облило водою, зате ми знайшли ліжко.

— Добре облило водою, точно! — згодився Шукай. Сьогодні псові не щастило. Довелося йому сяк-так вмоститися на килимі, поклавши голову

на пантофлі господаря. Містер Морквоу хропів цілу ніч і прокинувся, коли зійшло сонце.

— Ану, Шукай! Мерщій до роботи! — жваво скрикнув він.

— Я готовий, господарю! — відгукнувся пес і сів на обрубок хвоста, який залишився після вчорашньої сутички з дзеркалом.

їм нічим було вмитися, бо таз із водою вони ввечері перекинули на себе. Тож пес тільки облизав собі вуса, потім лизнув обличчя свого господаря. І от вони вийшли до парку і нарешті взялися розшукувати наших втікачів.

Найперше слідчий дістав мішечок, в якому було дев'яносто номерів для гри в лото.

Наказав собаці витягти один номер. Шукай засунув лапу в мішечок і витяг звідти номер сьомий.

Слідчий кілька хвилин подумав і вирішив:

— Це означає, що нам слід ступити сім кроків праворуч.

Відійшли сім кроків праворуч і потрапили просто в кропиву.

Псові немов вогнем обпекло жалюгідний обрубок його хвоста.

А ніс містера Морквоу так нажалився, що став червоний, мов перчина.

— Мабуть, ми помилилися, — здогадався слідчий.

— Помилилися, точно! — сумно погодився Шукай.

— Спробуємо інший номер.

— Спробуємо, абсолютно!

Цього разу випав номер двадцять восьмий, і містер Морквоу вирішив відійти на двадцять вісім кроків ліворуч.

Відміряли двадцять вісім кроків і звалилися обоє в басейн із золотими рибками.

— Рятуйте! Тону!!! — заверещав Морквоу.

— Я тут, господарю! — відгукнувся Шукай. Ухопив слідчого зубами за комір і витяг з води.

Вони сіли край басейну і почали сушитись.

— А я зробив важливе відкриття, — поважно промовив містер Морквоу.

— Важливе, абсолютно! — підбрехнув пес. — Ви, мабуть, відкрили, що вода — мокра?

— Та ні! Знай, що в'язні втекли через оцей басейн з золотими рибками!

— Еге ж. Вони, мабуть, вирили попід дном підземний хід.

Слідчий покликав синьйора Помідора і сказав йому, хай звелить випустити з басейну всю воду і перекопати дно, бо виникла підозра, що в'язні втекли саме через басейн. Але Помідор навідріз відмовився псувати басейн. Він сказав, що в'язні, мабуть, обрали простішу дорогу, а в басейні їх шукати — тільки час марнувати.

Містер Морквоу мовчки зітхнув і сумно похитав головою.

— От вона — людська невдячність! — сказав він. — Я в поті чола працюю, приймаю одну холодну купіль за другою, а місцеві начальники ще й заважають, замість того щоб допомогти.

На щастя, поблизу з'явився Вишенька. Слідчий спитав у нього, чи є з парку інший вихід, крім ходу, виритого попід дном басейну.

— А звісно є! — відповів Вишенька. — Он, прошу, через ту хвіртку.

Слідчий подумав, і вихід через хвіртку здався йому цілком придатним. Він палко подякував Вишеньці і в супроводі свого вірного Шукая рушив до хвіртки.

Вишенька пішов за ним, ніби з простої цікавості. Та коли слідчий вийшов за огорожу і пішов дорогою до лісу, Вишенька вставив два пальці в рот і свиснув.

Містер Морквоу враз спинився.

— Ви мене кличете? — спитав він.

— Ні, ні, містере Морквоу. Це я сповістив одного горобця, мого приятеля, що на підвіконні для нього є крихти хліба.

— У вас добра душа, синьйоре Вишенько! — сказав слідчий, вклонився і пішов собі далі.

Як ви, мабуть, самі чекали, на свист Вишеньки з лісу відгукнувся інший свист, правда, не такий сильний, а тихенький. На узліссі, праворуч від Морквоу, заворушилися кущі. Вишенька посміхнувся. Тепер

він знав, що його друзі на сторожі. Ще вчора попередив їх про приїзд містера Морквоу, і вони умовилися, як пошити слідчого в дурні.

Але слідчий також помітив, що на узліссі заворушилися кущі. Він і його пес разом упали на землю і причаїлися.

— Нас оточили, — пробелькотав слідчий, випльовуючи пилюку, що набилася йому в рот і ніс.

— Оточили, абсолютно! — прошепотів пес.

— Небезпека щохвилини зростає,— шепотів містер Морквоу. — Але ми мусимо будь-що зловити втікачів.

— Зловимо, точно!

Містер Морквоу почав оглядати узлісся у величезний бінокль.

— Там нікого немає,— нарешті сказав він. — Розбійники втекли.

— Розбійники? — спитав Шукай. — А до чого тут розбійники?

— От тобі й на! — гримнув на нього Морквоу. — А ті, що ховалися за отими кущами і шелестіли гіллям, хіба то не розбійники?! Так, це зграя страхітливих розбійників! Тепер ми повинні йти їхніми слідами і, напевне, знайдемо схованку втікачів.

Шукай знов і знов дивувався з проникливості свого господаря.

Розбійники відступали, бо видно було, як ворушилися кущі.

Тобто самих розбійників слідчий із псом не побачили, але ж кущі хиталися, і тому Морквоу був певен, що за ними ховаються саме

розбійники. Він твердо повірив у свою вигадку, що то розбійники, які боялися неминучого арешту і втікали від нього.

А насправді ніяких розбійників там не було й близько. А хто там був, я скажу вам пізніше.

Через якусь сотню метрів стежка привела до лісу. Морквоу і Шукай хоробро увійшли в ліс, ступили ще кілька кроків, спинилися і сіли під розлогим дубом відпочити і роздивитися навколо.

Слідчий дістав із сумки мікроскоп і почав пильно роздивлятися пилюку на стежці.

— Видно якісь сліди, хазяїне? — нетерпляче спитав Шукай.

— Ніяких.

У цю мить знов почувся довгий посвист, а потім приглушений крик:

— Ого-го-го!

Морквоу і Шукай припали до землі і завмерли.

Крик повторився двічі або й тричі. Тепер уже не могло бути ніяких сумнівів. Це перегукувалися розбійники.

— Нам загрожує небезпека, — спокійно, і оком не зморгнувши, сказав Морквоу і дістав сачок для метеликів.

— Загрожує, абсолютно! — повторив пес.

— Розбійники відрізали нам шляхи до відступу і тепер почали обхідний маневр, щоб захопити нас ззаду. Держи перечницю напоготові. При їхній появі сип їм перець просто в очі, а я накрию їх сачком.

— Сміливий план, абсолютно! — палко схвалив пес. — Але я чув, що розбійники бувають озброєні. Ну що, коли вони почнуть стріляти?

— А хай йому абищо! — вилаявся містер Морквоу. — От про це я і не подумав…

Морквоу перелякався. А пес зрадів, що може поводити за носа такого знаменитого слідчого, і сказав:

— Мені здається, що тут нам допоміг би один цікавий спосіб полювання на зайців.

— Що ж то за спосіб? — запитав Морквоу.

— Таким способом полюють на зайців за кордоном. На тому місці, де зайці бігають вдень, між двома деревами натягають міцний мотузок. Біля мотузка кладуть зовсім тупого ножа. Коли заєць втікає від мисливців, він підбігає до мотузка і спересердя лається: "От прокляття!" Потім помічає ніж і каже сам собі: "Ну нічого, я переріжу мотузок цим ножем!" Хапає ножа і починає різати мотузок. Але, як я вам сказав, мисливці кладуть там зовсім тупого ножа. Заєць пиляє-пиляє, пиляє-пиляє, потом з натуги обливається, лютує і лається, а мотузок цілий, як був. А тут мисливці ззаду підкрадаються і… хап сірого за вуха!

— Так, це дуже цікавий спосіб, — згодився Морквоу. — Але, на жаль, немає у мене тупого ножа. Я користуюся лише найгострішими ножами іспанського виробу. До того ж немає у мене й мотузка.

— Шкода, що ми змушені відмовитися від цього чудового способу.

Вони ще лежали у високій траві, як раптом за кілька кроків від них почувся чийсь тихий голос:

— Містере Морквоу! Містере Морквоу!

— От дивно! Це — жіночий голос, — зауважив слідчий.

— Містере Морквоу! Містере Морквоу! — знов кликав і ніби благав той самий голос.

— Мені здається, що якась жінка попала в небезпеку, — насмілився висловити свою думку Шукай. — Може, розбійники взяли її як заложника. Я думаю, що ми повинні її звільнити.

— Ні! Цього ми не можемо робити, — заперечив Морквоу. Його розсердило базікання помічника. — Ми повинні заарештувати втікачів, а не визволяти людей, яких вони взяли в полон… У нас є ясне завдання, і ми повинні робити тільки те, за що нам платять гроші.

А голос невідомої жінки час від часу знову прохав, кликав, благав:

— Містере Морквоу! Допоможіть! Врятуйте мене!

"Якась жінка кличе мене на поміч, — міркував про себе слідчий. — І я відмовляюсь її рятувати… Та невже ж я зовсім безсердечний?"

Стурбований цією підозрою, він засунув руку під піджак, почув, що серце в нього б'ється на місці і заспокоївся.

А таємничий голос тим часом віддалявся у північному напрямку. Там гойдалося гілля кущів, чути було кроки, звідти долітав шум одчайдушної боротьби.

Морквоу скочив на ноги і разом із Шукаєм, не зводячи очей з компаса, побіг на північ.

Раптом за його спиною почувся сміх.

Містер Морквоу спинився і гнівно озирнувся на невідомого злочинця, який посмів над ним сміятися. Палаючи благородним гнівом, він крикнув:

— Смійся! Смійся, підлий злодюго! Але найкраще посміється той, хто сміятиметься останній!

Невідомий злочинець аж пирснув від сміху і раптом закашлявся.

Чому ж закашлявся невідомий розбійник? Та тому, що Редисочка сильно вдарила його в спину, щоб перестав реготати. І був то зовсім не розбійник, а Квасолинка — маленький син ганчірника Квасолі. Відкашлявшись, він затулив собі рота хустинкою, щоб сміятися досхочу і нікого не гнівити.

— Невже ти хочеш зіпсувати все, що нам уже пощастило зробити? — сердито прошепотіла йому Редисочка.

— Та він уже повірив, що ми — справжні розбійники, — виправдувався Квасолинка.

— Ну то ходімо мерщій, щоб не загубити їхнього сліду, — наказала Редисочка.

Тим часом Морквоу і Шукай бігли слідом за голосами розбійників. А то були не розбійники, а двоє дітей: хлопчик Томатик і дівчинка Картоплиночка. Вони втікали через гущавину і удавали, ніби б'ються між собою. Картоплиночка часом зупинялася і пищала тоненьким жалібним голосочком, так, щоб чув Морквоу:

— Ой рятуйте! На поміч, синьйоре слідчий. Мене захопили розбійники! Благаю… звільніть мене!..

Ви вже, мабуть, і самі здогадалися, що ці діти намагалися заманити і відвести слідчого якомога далі від тієї печери, де переховувалися Цибуліно та його друзі.

Але це було ще не все. Діти задумали утнути з ними іще одну штуку. Від тієї вигадки перший постраждав бідолаха Шукай, а за ним і Морквоу, і сталося це ось як. У ту мить, коли пес майже наздогнав і приготувався вхопити зубами когось із розбійників, щоб як слід провчити, з ним сталося щось неймовірне.

— Ой-ой, куди я лечу! — ледве встиг гавкнути пес і… щез.

Його підхопив якийсь зашморг і швиргонув аж на вершечок дуба.

Морквоу йшов позаду і не помітив, де пропав його вірний пес.

— Шукай! — гукнув він. Ніякої відповіді.

— Знов, мабуть, погнався за якимось зайцем. От поганець! Служить у мене вже десять років, і я ніяк не відучу його від цих витівок!

Навкруги було тихо, і він знов покликав:

— Шукай! Шукай!

— Я тут, господарю, тут! — жалібно проскавчав пес. Скавчання долітало згори. Слідчий подивився вгору і високо-високо на дубі побачив Шукая.

— Що ти там робиш? — сердито спитав він. — Знайшов час лазити по деревах!.. Чи ми гратися сюди прийшли? Ану, мерщій злазь! Розбійники не будуть нас чекати. Ми зіб'ємося з правильного сліду, то хто ж тоді відніме у них прекрасну полонянку!

— Господарю, дозвольте вам пояснити... — вищав Шукай, марно намагаючись звільнитися.

— І слухати не хочу! Я і без твоєї брехні розумію, що тобі краще ганятися за білкою на дереві, аніж вистежувати розбійників, але я — справжній слідчий. Я — найзнаменитіший слідчий на всю Європу й Америку і не можу тримати у себе на службі такого пустобреха. Та ти ж не минеш спокійно дерева, обов'язково вилізеш нагору! Що й казати, хороший у мене помічник! Але з мене досить. Я звільняю тебе від служби!

— Господарю, дозвольте ж хоч слово сказати!

— Бреши собі скільки хочеш, та я не буду слухати. У мене є важливіші справи. Я не відступлю від свого обов'язку! Прощай, собако! Бажаю тобі знайти веселішу роботу і добрішого господаря. А собі я побажаю знайти серйознішого помічника. Вчора в парку я вже накинув оком на пса, Гавкуном зветься. І він мені сподобався. Такий чесний, скромний і поважний пес!.. От його ніколи не потягне ганяти за білками по гілляках дерев. Тож прощай, невірний собацюго!

Від цих образ бідолашний Шукай залився гіркими сльозами:

— Господарю, будьте обережні, бо і з вами станеться те, що зі мною!

— Не сміши мене! Зроду ще не лазив я на дерево. І я не покину своєї справи, не полізу на дуба, як ти...

Тільки сказав містер Морквоу ці пишні слова, і раптом відчув, як його щось душить — аж подих перехопило. А потім бринькнула якась пружина, і він полетів угору, просто крізь гілля... І опинився біля вершечка того самого дуба, де вже був прип'ятий Шукай. І містер Морквоу повис під самісіньким собачим хвостом. Зашморг міцно прикрутив його до стовбура.

— А що, не я казав?.. — жалібно вищав пес.

Навіть у такому незручному становищі силкувався бідолашний містер Морквоу зберегти свою звичайну поважність.

— Нічого... Нічогісінько ти мені не сказав! Ти мусив застерегти мене від цієї пастки, а то тільки верзякав казна-що!..

Шукай прикусив собі язика і промовчав. Він добре розумів настрій свого господаря і не хотів дратувати його ще дужче.

— От ми і в пастці...— промовив Морквоу. — Поміркуємо тепер, як із неї вирватися.

— Еге-е, це не так легко зробити, — гукнув знизу тоненький голосочок.

"Та це ж голос прекрасної полонянки розбійників", — здивовано подумав Морквоу.

Він подивився вниз, сподіваючись побачити там зграю страшних розбійників з ножами в зубах, а між ними — прекрасну принцесу в сльозах. Та побачив веселу компанію дітлахів, що качалися по траві від сміху.

То були Редисочка, Картоплиночка, Квасолинка і Томатик. Вони весело реготали, обнімалися, танцювали під дубом.

А потім стали кружка і разом заспівали:

Танцюй, танцюй, веселись

Та на дуба подивись.

Пес Шукай і пане слідчий,

До чого ви дожились?

— Синьйори! — загрозливо промовив знаменитий слідчий. — Будьте ласкаві, синьйори, пояснити мені, що означають ваші веселощі?

— А ми не синьйори, — відказав Квасолинка. — Ми — розбійники!

— А я — бідолашна полонянка цих розбійників.

— Зараз же спустіть мене додолу, бо інакше я вживу суворих заходів!

— Суворих, абсолютно! — підгавкнув собака і люто крутнув обрубком хвоста.

— Не думаю, щоб ви могли вжити будь-яких заходів, висячи на дубі, — сказала Редисочка.

— А ми постараємося, щоб ви там ще довго висіли! — додав Томатик.

Містер Морквоу, не знаючи, що відповісти, замовк.

— Так. Мені все ясно, — прошепотів він на вухо псові.

— Ясно, абсолютно! — сумовито згодився Шукай.

— Ми в полоні у цієї зграї хлопчаків, — говорив далі слідчий. — Ах, яке це безчестя для мене! До того ж вони, мабуть, змовилися з тими негідниками, які втекли з в'язниці, і хочуть збити нас зі сліду.

— Змовилися, точно! — згодився пес. — Я тільки дивуюся: як вправно підстроїли вони цю пастку.

Шукай здивувався б іще більше, коли б дізнався, що цю пастку вигадав Вишенька. Справа в тому, що він читав багато книжок про подорожі, мандрівки і з них довідався про різноманітні хитрощі. От він і зважився на таку витівку, цього разу без Цибуліно, і все блискуче йому вдалося.

Тепер він із кущів спостерігав за всіма подіями і був дуже радий.

"Ну от, двох супротивників ми на деякий час приборкали", — подумав Вишенька, радісно потер руки і пішов з лісу.

Редисочка побігла з товаришами до печери, щоб розповісти Цибуліно про все, що сталося. Але вони нікого не знайшли.

У печері було порожньо. І вогнища тут не розпалювали, мабуть, уже днів зо два, бо попіл був зовсім холодний.

РОЗДІЛ СІМНАДЦЯТИЙ

Як Цибуліно заприятелював з одним симпатичним Ведмедиком

Повернімось тепер (як то пишуть у книжках) назад, саме на два дні назад. Бо інакше нам не дізнатися про те, що ж там сталося в печері. Кум Гарбуз і кум Суниця ніяк не могли примиритися з пропажею хатини. Вони обоє так полюбили оті сто вісімнадцять цеглин, немов то були сто вісімнадцять їхніх дітей. І тепер це нещастя так зріднило їх, що вони стали справжніми друзями. Кум Гарбуз навіть пообіцяв кумові Суниці:

— Якщо нам пощастить знов заволодіти нашою хатиною, то будемо жити в ній разом.

Кум Суниця зрадів, аж сльози йому на очі навернулися. З того дня кум Гарбуз уже не казав "моя" хатина, а казав "наша" хатина. Так само говорив і кум Суниця, хоча через цю хатину він втратив усе своє багатство: половинку ножиць, прадідівську іржаву бритву та інші дорогоцінні речі.

А одного разу вони навіть посварилися за те, хто з них дужче любить їхню хатину. Кум Гарбуз доводив, що кум Суниця не може так любити хатину, як любить він сам:

— Я все своє життя в поті чола працював, щоб її збудувати.

— Ваша правда, але ви прожили в ній так мало, а я прожив цілісінький тиждень! — доводив своє кум Суниця.

Та ці суперечки ніколи не тривали далі вечора. А увечері треба було не сперечатися, а подумати як захищатися від вовків.

У тому лісі водилися вовки, ведмеді та інші хижі звірі. Тому щовечора нашим друзям доводилося розпалювати біля печери велике вогнище, щоб не допускати близько звірів. Правда, була небезпека, що це вогнище можуть помітити із замку. Та що вдієш. Не даватися ж голодним вовкам на поживу.

А вовки підкрадалися аж до самої печери і кидали пожадливі погляди на куму Диньку. Адже була вона така товстенька і, мабуть, дуже смачна.

— Нічого вам так на мене зиркати! — кричала вона на вовків. — Не діждетесь від мене й пальця.

Вовки були такі голодні, що аж плакали та так уже благали її.

— Динько, та дай же нам хоч один твій пальчик! — казали вони, а самі не насмілювалися наблизитися до вогнища. — Невже тобі шкода одного пальчика! У тебе ж їх цілих десять на руках і ще десять на ногах. А всього аж двадцять!

— Хоча ви й дикі звірі, а арифметику добре знаєте, — кепкувала з них кума Динька. — Та все одно це вам не допоможе!

Вовки сердито гарчали у відповідь, а потім ішли собі геть. Щоб хоч трохи втішитися, вони половили уже всіх зайців у лісі.

Після вовків приходив Ведмедик. Він теж ласим оком поглядав на куму Диньку.

— Ох, як же ви мені подобаєтеся, синьйора Динька, — казав він.

— І ви мені теж подобаєтеся, синьйоре Ведмедику. Та ще дужче я б хотіла покуштувати вашого м'ясця на сковороді.

— Та ну-бо, кумонько! От вас я з'їв би такою, як ви є. І Ведмедик аж слину ковтав.

Цибуліно кинув йому сиру картоплину і гукнув:

— На, підживись трохи!

— Терпіти не можу я цибулі! — відповів сердито Ведмедик. — Від неї одні сльози. І як це люди їдять цибулю?

— Ось послухайте краще мене, Ведмедику, — заспокоював його Цибуліно. — Даремно щовечора ви нас підстерігаєте. Самі знаєте, що це

ні до чого. У нас є дуже багато сірників та хмизу. Цілих два місяці ми можемо палити вечорами вогнище і не підпускати вас до себе. То, може, не варт нам ворогувати? Чому б нам не стати друзями?

— Де ж то видано, щоб Ведмідь дружив з Цибуліно, з цибулинкою? — бурмотів Ведмедик.

— А чом би й ні? — спитав Цибуліно. — Що тут поганого? Усі на світі можуть стати друзями. Місця на землі всім стане, і для Ведмедів, і для Цибулин.

— Ваша правда. Простору на землі досить. То навіщо ж люди ловлять нас, ведмедів, і садовлять у клітки? Якщо хочете знати, то мої батько й мати зараз сидять у клітці в зоологічному саду, при палаці правителя.

— І мій татко теж в'язень правителя.

Почувши, що батько Цибуліно також перебуває в неволі, Ведмедик полагіднішав.

— І давно він там? — спитав він.

— О, вже багато місяців. Його засудили на довічне ув'язнення. Він не вийде звідти і після смерті, бо його поховають на тюремному кладовищі.

— Так і моїм батькам судилося довічно бути в неволі. На волю вони теж не вийдуть і після смерті, бо загребуть їх у яму в парку правителя.

Ведмедик тяжко зітхнув.

— Що ж, коли хочете, давайте і справді станемо друзями, — згодився він. — Та в нас і нема ніяких причин ворогувати. Мій прадід,

славетний Ведмідь Бурмило, розповідав мені, що чув від своїх предків, як то мирно жили всі за стародавніх часів. Люди і ведмеді були друзями, і ніхто не робив нікому зла.

— Ті звичаї ще можуть відродитися, — промовив Цибуліно. — Коли-небудь усі знову стануть друзями. Люди і ведмеді стануть чемними, ввічливими і при зустрічі будуть скидати один перед одним капелюха.

Ведмедик замислився.

— Тоді й мені доведеться купити собі якийсь капелюх. Бо у мене немає.

Цибуліно весело розсміявся:

— Та ні! Це тільки так говориться. А ви можете вітатися по-своєму, кланятися або гарненько махати лапою.

Ведмедик граціозно вклонився і помахав лапою. Це так здивувало майстра Виноградинку, що він схопив шило і став чухати собі потилицю.

— Уперше в житті бачу такого чемного ведмедя! — розгублено промовив він.

Синьйор Горох за адвокатською звичкою не повірив у цю чемність.

— Щось не дуже я цьому вірю, — застеріг він друзів. — Ведмідь може обдурити.

Але Цибуліно з ним не згодився, відгорнув набік вогнище, і Ведмідь пройшов до печери, не обсмаливши свого кожуха. Цибуліно відрекомендував його всім присутнім як свого друга. Скрипаль Груша

саме полагодив свою скрипку і тут-таки дав концерт на честь нового знайомого.

Ведмедик люб'язно згодився потанцювати під його музику, і вони дуже приємно провели цей вечір.

Коли Ведмедик побажав усім на добраніч, щоб іти додому спати, Цибуліно вийшов його провести.

Він не мав звички багато говорити про свої нещастя. Така вже була в нього вдача. Але в цей вечір багато про них думав і зажурився. Цього вечора знов і знов згадував він свого бідолашного батька, і йому захотілося поділитися з Ведмедиком своїм горем.

— Як там живуть у неволі наші батьки? — сумно зітхнув він.

— Про своїх я знаю, — відповів Ведмедик. — Я ніколи не був у місті, але мій приятель Зяблик частенько туди літає і приносить звістки від моїх тата й мами. Каже, що вони день і ніч не сплять, а тільки мріють про волю. А я й не знаю, що таке воля. Краще б вони про мене думали. Адже я їхній син.

— Воля — це означає жити без хазяїв, — пояснив Цибуліно.

— Та правитель не дуже злий господар. Зяблик розповідав, що моїх тата й маму годують досхочу і вони навіть розважаються, дивлячись на людей, які день у день вештаються біля клітки. Правитель зі своєї ласки помістив їх там, де можна бачити багато-багато людей. А проте вони хотіли б повернутися до лісу. Та Зяблик каже, що це неможливо, бо їхню клітку зроблено із дуже міцних залізних ґрат.

Цибуліно тільки зітхнув.

— Про це і я знаю. Коли я ходив до тюрми на побачення з татом, я дуже уважно оглядав мури і зрозумів, що звідти втекти неможливо. І все ж я пообіцяв моєму таткові рано чи пізно звільнити його. І коли буду готовий, спробую.

— Бачу, що ти — хоробрий хлопчик, — сказав Ведмедик. — Я і зараз готовий іти визволяти моїх рідних, та не знаю дороги до міста. Боюсь заблукати.

— Слухай-но, — раптом спинив його Цибуліно, — ніч тільки почалася. Якщо ти згоден повезти мене на спині, то ще до півночі ми будемо в місті.

— А що ти там робитимеш? — тремтячим голосом запитав Ведмедик.

— Знайдемо твоїх рідних. Може, і мені пощастить побачити мого тата.

Ведмедика не треба було просити двічі: він присів, Цибуліно скочив йому на спину, і вони помчали до міста.

Цибуліно вказував шлях:

— Праворуч! — командував він. — Ліворуч! Туди, поза тим будинком! Тихіше, ось міська брама. До зоологічного саду — туди! Обережно, потихеньку!

РОЗДІЛ ВІСІМНАДЦЯТИЙ

Тюлень — базіка язикатий

У зоологічному саду стояла глибока тиша. Сторож спав у загороді для слонів, поклавши собі під голову кінець слонячого хобота. Спав він

так міцно, що не прокинувся, коли Цибуліно з Ведмедиком тихенько постукали у ворота.

Слон обережно переклав голову сторожа на купку соломи, простяг хобота до воріт, відімкнув і стиха пробурмотів:

— Увійдіть…

Двоє друзів озираючись увійшли.

— Доброго вам вечора, синьйоре Слон, — чемно привітався Цибуліно. — Пробачте, якщо ваша ласка, що ми турбуємо вас у таку пізню годину.

— Дарма, прошу, — відповів Слон. — Я ще не спав. Пробував відгадати, що сниться моєму сторожеві. Завжди, коли він спить тут, я намагаюсь відгадати його сни. Адже по його снах можна взнати — хороша він людина чи нехороша.

Цей Слон був старий індійський філософ. В його голові завжди роїлися чудернацькі думки.

— Просимо вашої поради, бо знаємо, який ви мудрий, — казав далі Цибуліно. — Чи не порадили б ви нам, як можна звільнити з клітки тата і маму оцього Ведмедика, мого друга?

— Що ж, я міг би вам це сказати… Та навіщо? В лісі не краще, ніж у клітці. У клітці не гірше, ніж у лісі. Отже, по-моєму, виходить, що кожен мусить залишитися на своєму місці.

Несподівано настрій Слона змінився і він промовив:

— Та коли ви так цього бажаєте, то скажу. Ключ від ведмежої клітки лежить у кишені ось цього чолов'яги, мого сторожа. Спробуємо не розбудити його і витягти ключ. Мій сторож спить міцно. Не почує.

Цибуліно і Ведмедик сумнівалися, що хоботом можна зробити таку тонку справу. Але Слон так спритно і делікатно діяв своїм довжелезним гнучким хоботом, що сторож і не поворухнувся.

— Нате вам ключа! — сказав Слон. — Та не забудьте ж потім принести його мені.

— Будьте певні і прийміть нашу найщирішу подяку, — прошепотів Цибуліно. — А ви не бажаєте втекти звідси разом з нами?

— Якби я хотів утекти, то не чекав би вашої появи і допомоги. Бажаю успіху!

Він знов обережно поклав голову сторожа собі на хобот і став тихесенько колисати. Хотів міцно приспати його, поки наші друзі роблять свою справу.

Цибуліно і Ведмедик вислизнули із слоновника і попростували до ведмежих кліток. Та не встигли вони ступити кількох кроків, як їх покликав чийсь голос:

— Гей, ви!

— Ш-ш-ш! Хто там? — озвався переляканий Цибуліно.

— Ш-ш-ш! Хто там? — передражнив той самий голос.

— Не піднімай галасу, сторожа розбудиш! А невідомий голос знову перекривив:

— Не піднімай сторожа, галас розбудиш!.. Ох, дурень я, дурень! — додав голос, — Я все переплутав!

— Та це ж Папуга! — прошепотів Цибуліно до Ведмедика. — Він повторює усе, що чує. Але він зовсім не розуміє ні того, що чує, ні того, що сам говорить. Через це він усе плутає.

Проте Ведмедик не хотів ображати Папугу і ввічливо спитав:

— Скажіть, цією доріжкою можна дійти до клітки з ведмедями?..

Папуга все переплутав:

— Скажіть, цією кліткою можна дійти до доріжки з ведмедями?.. Ох, який я дурень, знову все переплутав!

Видно було, що від нього нічого не доб'єшся, і наші друзі тихенько пішли далі.

Аж ось із клітки до них озвалася Мавпа:

— Послухайте, синьйори, послухайте...

— Нам ніколи! Ми страшенно поспішаємо! — відповів Ведмедик.

— Хоч одну хвилинку! Ось уже два дні і дві ночі я гризу цей горіх і ніяк не можу розгризти. Допоможіть мені!

— Добре! Коли йтимемо назад! — відказав Цибуліно.

— Ви мене дурите, — похитала головою Мавпа. — Та і я теж вас обдурила. Хі-хі-хі... Навіщо мені цей горіх і всі горіхи на світі? Я б хотіла знову бути у моєму рідному лісі, плигати собі з гілки на гілку і влучати

кокосовими горіхами в голову якого-небудь мандрівника. Хі-хі-хі... А навіщо тепер горіхи, коли я в клітці, а там у лісі нема кому кидати горіхи в голови мандрівників? І для чого потрібні мандрівники, коли нікому влучати їм у голови кокосовими горіхами? Я вже й не пам'ятаю, коли востаннє влучала горіхом у голову мандрівника. А в того мандрівника голова була голомоза і червона... В неї так було добре цілять. Хі-хі-хі... А то ще було...

Та Цибуліно і Ведмедик були вже далеко і не чули, що там далі плеще Мавпа.

— Ці мавпи якісь пришелепуваті, — говорив Цибуліно Ведмедикові. — Тільки й знають молоти язиком казна-що. Починають про одне, а далі таке верзуть, що не вгадаєш, який буде кінець їхньої балаканини. А проте мені шкода цієї бідолашної Мавпи. Чому вона не спить уночі? Ти думаєш — тому, що не може розлущити горішок? Ні, не тому. Вона сумує, бідненька, за своїм рідним лісом...

Лев теж не спав. Він байдуже зиркнув на наших друзів, але і не ворухнув головою, щоб подивитися, куди вони прямують. Його зовсім не цікавили людські справи.

Так без жодних перешкод дійшли наші друзі до ведмежої клітки. Бідолашні старенькі ведмеді — тато й мама — одразу впізнали свого синочка, радісно простягли до нього крізь грати свої лапи.

Поки вони цілувалися, Цибуліно поспішив відімкнути клітку і сказав:

— Та годі уже вам лизатися. Клітку я відчинив, і якщо ви не вискочите з неї, поки не прийшли сторожі, то не бачити вам волі!

Коли старі ведмеді вийшли з клітки, вони знов кинулися обнімати свого клишоногого синочка. Тепер між ними уже не було ґрат.

У Цибуліно аж сльози на очі навернулися.

"Бідолашний мій тату! — подумав він. — Я теж без кінця цілуватиму тебе, коли мені пощастить тебе звільнити..."

— А тепер, — мовив він, — нам треба поспішати!

Але старі ведмеді зажадали спершу попрощатися з родиною білих ведмедів, які мешкали біля басейну, потім їм захотілося заглянути до жирафи. Та вона вже міцно спала.

Чутка про втечу бурих ведмедів хутко облетіла весь зоологічний сад, бо вони мали тут багато друзів. Але були в них і недруги. Так, наприклад, страшенно не любив їх Тюлень. Всім відомо, що ворожнеча між тюленями і ведмедями існує з давніх-давен. Отож Тюлень навмисне почав так пронизливо ревти, що сторож тієї ж миті прокинувся.

— Що сталося? — спитав він у Слона.

— А хто його знає? — відповів старий мудрець. — Та і що взагалі може на світі статися? Ніколи і нічого нового не буває, то ж і цієї ночі не може статися нічого нового. То ж тільки в кіно щохвилини на екрані з'являється щось нове!

— Може, й так, — згодився сторож, — але, про всяк випадок, я погляну, що там скоїлося.

І тільки-но вийшов він із слоновника, — так і зіткнувся з нашими втікачами.

— Тривога! — зарепетував він. — На поміч!

Сторожі прокинулися і оточили весь сад. Втеча стала неможливою.

Цибуліно і троє ведмедів кинулися у ставок і присіли у воді, так що одні тільки голови визирали. Але ж як їм не пощастило! Вони попали саме у той ставок, де жив Тюлень.

— Хе-хе-хе! — почувся за їхніми спинами злорадний смішок.

Це був Тюлень своєю власною персоною.

— Шановні синьйори, дозвольте мені трішки посміятися, — сказав він. — Хе-хе-хе! Хе-хе-хе!

— Тихіше, синьйоре Тюленю, — попрохав його Цибуліно, ловлячи дрижаки в холодній воді. — Ми розуміємо, що вам весело. Але чи хороше так голосно реготати над нами саме тепер, коли нас шукають?

— Оце-то мене і звеселяє! Саме тепер я і покличу сторожу, щоб вас усіх тут переловили!

І справді, Тюлень голосно покликав сторожа з його помічниками.

Не встигли наші друзі і оком змигнути, як їх усіх витягли з басейну. Сторожі дуже здивувалися з того, що ведмедів знайшли не двох, а трьох. Та ще ширше роззявили вони роти, як витягли з води іще одне створіння невідомої породи, яке до того ж заговорило по-людськи:

— Синьйоре стороже, це якесь непорозуміння! Адже ж я — не ведмідь!

— Я й сам бачу! Але що ти робив у басейні?

— Я купався.

— Ах так? То плати штраф, бо у цьому басейні купатися суворо заборонено!

— Але у мене немає з собою грошей. Та коли ваша ласка…

— Ніяких ласк! — гаркнув сторож. — Посидиш у клітці з Мавпою, аж поки заплатиш штраф. А потім побачимо, що з тобою робити.

Мавпа зустріла нового пожильця дуже привітно і відразу ж почала лопотіти без ладу і складу:

— Я розповідала вам про мандрівника з червоною поголеною головою, — торохтіла вона, гойдаючись на власному хвості. — А якщо я кажу вам, що голова у нього була червона, то, повірте мені, що це — чистісінька правда! Адже ж я ніколи не брешу. Тобто бува, що й збрешу, коли треба. Бачте, інколи мені дуже подобається прибріхувати. Мені брехня на смак така солоденька… мов цукерочка. Бувало…

— Стривайте! Чи не можна відкласти до ранку ваші правдиві теревені? — попрохав Цибуліно. — Я б хотів заснути, бо страшенно втомився.

— То, може, заспівати вам колискової? — запропонувала Мавпа.

— Ні, дякую. Я і так засну…

— То вкрити вас ковдрою?

— Та у вас же немає ніякої ковдри.

— Ваша правда, — пробурчала Мавпа. — Це я сказала просто так, із ввічливості… Та коли вам не потрібна ввічливість, то й не треба.

З цими словами Мавпа сердито повернулася до нього спиною і замовкла. Даремно чекала вона, що Цибуліно попросить її обернутися. У клітці було тихо. Ні звуку… Мавпа озирнулася і побачила, що хлопчик міцно спить. Вона ще дужче образилася на нього, лягла собі в куточку і стала пильно стежити за своїм сусідою.

Цілих два дні прожив Цибуліно у клітці з Мавпою. І це страшенно зацікавило дітей, що приходили до зоологічного саду, бо вони ніколи ще не бачили мавпи у людському одязі.

Аж на третій день Цибуліно пощастило послати Вишеньці записку. Вишенька з першим ранковим поїздом приїхав до міста, заплатив за Цибуліно штраф і таким чином визволив його з клітки.

Першим словом Цибуліно було: чи не сталося чого з його друзями в печері? Як страшенно стривожився він, коли почув, що вони щезли невідомо куди.

— Нічого не розумію! — знизав плечима Цибуліно. — Адже в печері їм було так хороше!

Що могло примусити їх піти звідти?

РОЗДІЛ ДЕВ'ЯТНАДЦЯТИЙ

Про чудернацький поїзд та про інше

Щоб дістатися до замку, Цибуліно і Вишенька сіли на поїзд. Чекайте, я ж іще не сказав вам, що то був за поїзд! А то був чудернацький поїзд! Мав лише один вагон, і всі місця в ньому були біля вікна. Сиди біля вікна і дивись скільки хочеш. Для дітей — просто рай! Та це був рай і для надто гладких пасажирів. Для них були зроблені в сидіннях заглибини ззаду і приладжені полички для черева спереду. Товстун сідав у заглибину, клав черево на поличку і їхав собі посвистуючи.

Коли Цибуліно і Вишенька сідали в поїзд, раптом почувся голос ганчірника Квасолі:

— Сміливіше, синьйоре бароне! Ще одне зусилля, і ми пропхаємось у вагон!

І справді, то сам барон Апельсин силкувався влізти до вагона, а його величезне пузо ніяк не влазило. Бідолашний Квасоля підпихав його на східці ззаду, та нічого не міг вдіяти з такою ваготою. Покликали двох вантажників на підмогу, але і втрьох вони зуміли підняти барона лише на одну приступку. Нарешті прибіг сам начальник станції. А свистка з рота витягти він забув і від натуги ненароком як свиснув. Машиніст на паровозі подумав, що то сигнал, і ввімкнув тягу. Поїзд рушив.

— Стій! Стій! — загукав начальник станції.

— Ой рятуйте! Рятуйте! — зарепетував Апельсин.

Але Апельсинові повезло. Паровоз так сильно рвонув уперед, що Апельсина проштовхнуло всередину вагона. Він полегшено зітхнув, улаштував зручно своє пузо на поличці і, не гаючись, розгорнув пакунок із їжею. Там було ціле смажене ягня.

У цій метушні Цибуліно і Вишенька непомітно прошмигнули у вагон.

Протягом усієї мандрівки барон ласував своїм смаженим ягням і більш нічого не помічав. А Квасоля одразу ж запримітив хлоп'ят. Вишенька тільки приклав пальця до вуст, мовляв, "мовчи!". Квасоля підморгнув йому, мовляв, "мовчу!".

Я почав був розповідати вам про цей чудернацький поїзд, і цю оповідь урвала поява Апельсина.

Так-от, у цьому поїзді був якийсь дивакуватий машиніст. Він добре знав свою справу, а до того ж був мрійник. Оце їде, бувало, повз квітучі луки, раптом спинить поїзд і йде собі збирати квіти. Особливо подобалися йому волошки та фіалки. Назбирає, бувало, цілий букет…

А пасажири як зчинять лемент.

— Чого стоїмо? Будемо ми їхати чи ні?

— І що це за поїзд? Поверніть нам гроші за квитки!

— Чи не квітами замість вугілля живиться ваш паровоз? — питав машиніста якийсь жартун.

І контролер у цьому поїзді був зовсім не такий, як усі контролери. Люб'язний такий чолов'яга… Коли погода бувала туманна, пасажири нарікали на те, що не видно їм довколишніх краєвидів.

— Ну що це за залізниця! — ремствували вони. — Дивишся-дивишся у вікно — і нічого не бачиш! Сидиш, ніби в закритому чемодані!

Тоді контролер ставав позад пасажирів і починав терпляче та люб'язно описувати їм те, що закривав туман. Знав напам'ять усю дорогу, і йому не треба було бачити те, про що він розповідав.

— Он там, праворуч, — казав він, — переїзд. Зараз там стоїть дочка залізничного сторожа з червоним прапорцем у руці. Вона вродлива, така білява, у синій сукні.

Пасажири дивилися праворуч, і хоч не бачили нічого, крім густого туману, але задоволено всміхалися.

— Зараз ми наближаємося до озера. Воно — просто перед нами, — провадив далі контролер. — Воно велике, на ньому видно острівець і човен. Човен пливе під червоним вітрилом. Вітрило прямокутне, на самісінькому вершечку щогли майорить синій прапорець. Озеро сьогодні спокійне, на поверхні плавають рибки, і їх ловлять пташки. Хвилі блакитного кольору.

Пасажири дивилися і не бачили нічого, крім хвиль сірого туману, та все одно були задоволені і всміхалися.

Барон Апельсин їхав цим поїздом саме для того, щоб слухати розповідь про довколишню місцевість. Адже він був такий ледачий і так захопився їдою, що йому не хотілося дивитися у вікно. Йому більш подобалося жерти смажене ягня, ласувати, заплющивши очі, під монотонну лагідну розповідь контролера.

— Ліворуч від нас пасеться отара овечок. Всі вони білі, серед них тільки одне ягнятко чорненьке. Воно весело вистрибує на моріжку. Воно вишукує собі якісь смачні квіточки, бо ще не знає, яка ж то смачна зелена травиця.

А у собаки-вівчарки на шиї висить маленький дзвіночок. О!.. Чуєте?

І справді, чути було дзвіночок: дзень… дзень… дзень…

Пасажири почули дзвіночок і переконалися, що контролер каже тільки правду.

Цибуліно і Вишенька прислухалися до розповіді контролера і потроху забували про свої тривожні думки.

Та й хто може не забути про свої турботи, коли так ласкаво заколисує поїзд, а повз вікна пробігають дерева, косогори, хатини… А

тим більш, коли не видно нічого, крім сивого туману, та знаєш, що все це є і ніхто-ніхто не зможе його відібрати…

Уявіть собі, як добрий контролер розповідає про все, що минає поїзд… І ніби від якихось чар розпливається сірий туман, і ти бачиш усе-усе, про що розповідає лагідний сумовитий голос.

Та залишмо на часинку двох наших друзів, які зручно влаштувалися під самісіньким носом у барона Апельсина, сп'янілого від аромату смаженого ягняти.

Подивімося тепер, що діється в іншому місці.

У той самий час, коли поїзд проїжджав повз ліс, якийсь дроворуб звільнив нарешті містера Морквоу і Шукая, що вже цілих три дні висіли припнуті до вершечка дерева.

Тільки-но розправили вони задубілі руки й ноги, зразу взялися за свої розшуки.

Дроворуб зачудовано провів їх очима і заходився рубати дуба, як раптом сюди надійшов цілий взвод поліцаїв Лимончиків під командою офіцера Лимона.

— Стій! — наказав Лимон дроворубові.

Дроворуб випустив з рук сокиру і виструнчився перед офіцером.

— Вільно! — скомандував офіцер. Дроворуб став вільно.

— Чи ти не бачив тут часом двох осіб, тобто людину з собакою?

Справа в тому, що всі у замку дуже стривожилися, коли пропали Морквоу і Шукай, ото й вирядили цілий взвод поліцаїв на розшуки.

Дроворуб, як і всі бідні люди, не дуже вірив поліції. Оті двоє, що були прив'язані на дубі, поводилися дуже дивно…

Тільки-но він їх відв'язав, як вони припали вухом до землі, прислухалися, а потім кудись побігли. Дроворубові вони здалися якимись придуркуватими. Але нізащо в світі не видав би він їх поліцаям. "Якщо Лимончики шукають їх, щоб заарештувати, то це, мабуть, неабиякі молодці", — подумав дроворуб.

— Та вони пішли о-он туди, — відповів він, показуючи рукою напрям, протилежний тому, куди побігли Морквоу і Шукай.

— Чудово! — зрадів офіцер. — Зараз ми їх наздоженем. Струнко!

Дроворуб знов перед ним виструнчився і відкозиряв. Поліцаї побігли туди, куди вказав дроворуб, а той знов заходився рубати дрова.

Не пройшло і чверті години, як дроворуб знов почув кроки, і перед ним з'явився цілий гурт.

То прийшли майстер Виноградинка, кум Гарбуз, кум Суниця, Горох і кума Динька. Всі вони в один голос спитали дроворуба, чи не бачив він Цибуліно.

— Не знаю я вашого Цибуліно, — відповів дроворуб, — і ніякий хлопчик тут не проходив.

— Коли він вам зустрінеться, то скажіть йому, будь ласка, що ми вже третій день його розшукуємо, — попрохав майстер Виноградинка. Дроворуб зрозумів, що це був старший у гурті.

Ще через годину, коли підрубаний дуб от-от мав упасти, із гущавини вийшли Цибуліно і Вишенька. Річ у тім, що Вишенька вирішив поки що не вертатися до замку, а допомогти Цибуліно знайти друзів. Дроворуб розповів їм про появу експедиції на чолі з майстром Виноградинкою. Тепер Цибуліно зрозумів, що друзі теж шукають його.

Нарешті з'ясувалося, куди так таємниче зникли вони з печери три дні тому.

До вечора в дроворуба було ще багато зустрічей.

Перша з'явилася Редисочка та інші діти. Вони також шукали Цибуліно.

Потім приплентав сам синьйор Помідор у супроводі синьйора Петрушки. Вони були певні, що Вишеньку вкрали втікачі, і самі подалися на розшуки.

Та цього незвичайного дня бідолашному дроворубові було ще чим дивуватися. Уже надвечір почувся цілий оркестр дзвіночків.

Дроворуб перш подумав, що то повертаються назад ті поліцаї, яких він бачив уранці. Але цього разу до лісу завітав сам принц Лимон.

Принц дуже непокоївся тим, що не повертаються назад його Лимончики, і сам поїхав їх розшукувати. З собою в карету він запросив обох графинь Черешень, і ті зраділи, бо подумали, що їдуть на полювання.

Дроворуб хотів був сховатися. Він добре знав, що біднякові краще не попадатися принцові на очі, бо нічого хорошого з цього не може бути.

Але один з найстарших лимонних офіцерів, що сидів у кареті поруч з принцом, запримітив дроворуба і гукнув до нього:

— Гей ти, голодранцю!

— Слухаю, ваша світлосте… — пробелькотав дроворуб.

— Чи не бачив ти у лісі взводу поліцаїв?

Як ви знаєте, дроворуб бачив не тільки поліцаїв, а й багато інших людей. Та йому було добре відомо: коли розмовляєш з Лимоном, то краще нічого не знати й не відати. І сказав, що нікого-нікогісінько не бачив і нічого не знає. А скажи він що-небудь, то його почнуть допитувати та чого доброго ще винним зроблять і до в'язниці запроторять. Коли ж нічого не знає, то питати нема чого.

Карета рушила далі і зникла у тому напрямі, куди ранком пішли поліцаї.

Швидко надходив вечір. Щоб не розтягувати нашої оповіді, скажемо, що раптом стало темно. Темрява просто-таки необхідна для оповідей про пригоди, особливо тоді, коли в них когось ловлять або шукають.

І справді, в цей час, коли на ліс спадає темрява, у нашій оповіді все стає ніби грою в лови. У такій грі меткого ніхто не дожене, а роззява нікого не впіймає. Тепер усі від когось утікали або когось ловили. Морквоу і Шукай шукають втікачів. Лимончики шукають Морквоу і Шукая. Принц Лимон шукає своїх Лимончиків. Майстер Виноградинка і його друзі рушили на розшуки Цибуліно, а Цибуліно і Вишенька розшукують майстра Виноградинку. Редисочка шукає Цибуліно. Синьйор Помідор і синьйор Петрушка шукають Вишеньку.

Розшуки йдуть навіть під землю, а ви про це й не подумали.

Там бідолашний Кріт шукає всіх зразу. Напередодні він прорив хід до печери, у якій ховалися наші втікачі, і знайшов там таку записку:

"Цибуліно зник. Ідемо на розшуки. Коли що-небудь дізнаєтесь, сповістіть нас".

Прочитав Кріт цю записку та як почав рити у всі боки ходи!.. Він не раз чув, як над його головою ходили, бігали, тупотіли люди — поодинці, і цілими юрбами.

Але ходили вони хутко. І тільки-но висовував Кріт свій ніс поверх грунту, як нікого вже й близько не було.

"Це справді схоже на острів Пітера Пена", — подумав Кріт.

Він чув розповіді про цю славетну особу і про острів, де нібито кожен ганявся за самим собою, мов хотів спіймати самого себе за хвіст.

Цієї ночі тільки вовків зовсім не було чути в лісі. Вся оця метушня здавалася їм якоюсь великою облавою мисливців. Тож вони позабивались у свої схованки і навіть носа не показували надвір.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТИЙ

Герцог Мандарин і жовта пляшка

Коли графині Черешні, сподіваючись на цікаве полювання, поїхали до лісу, барон Апельсин і герцог Мандарин залишилися єдиними господарями у замку. Якщо не рахувати челяді, на весь замок вони залишилися тільки удвох.

Відсутність господинь перший помітив герцог Мандарин. За своєю звичкою, він миттю скочив на підвіконня і почав погрожувати, що кинеться сторч головою і на смерть розіб'ється об підлогу, якщо... Але слухати його було нікому.

"Дивно, — подумав герцог, колупаючи пальцем у носі. — Чому так довго ніхто не біжить мені на допомогу? Може, я не досить голосно кричав?"

Він іще трохи повереща в, і знов ніхто не прийшов. Тоді він пішов до барона.

— Дорогий кузене, — сказав він, входячи до кімнати.

— М-м-м… — промимрив барон і виплюнув курячу кістку, яка стала йому поперек горла.

— Чули новину?

— А що? Може, до курника привезли нових курей? — жваво запитав барон.

Учора він з жахом дізнався про те, що поїв усю птицю, яка була при замку…

— Та які там кури! — розсердився герцог. — Ми залишилися тут самі-самісінькі. Нас кинули напризволяще! Замок спорожнів!

Ця новина стривожила барона.

— А хто ж приготує нам вечерю?

— Ах, вас тільки вечеря цікавить!.. А чому б нам не скористатися з відсутності наших любих кузин Черешень, щоб оглянути льохи під замком? Я чув, що там є вина найкращих сортів.

— Та що ви кажете? — обурився барон. — Нам подають на стіл найгірше вино, від якого мене щодня мучить гикавка!

— Ото ж бо й є! — сказав герцог. — Вас частують поганеньким вином, а найкраще тримають у льоху і п'ють собі потай.

Правду казати, герцога не дуже цікавило вино. Йому хотілося оглянути без перешкод підземелля. Він не раз чув, що десь там у стіні графині замурували скарби покійного графа Черешні.

— Коли це справді так, як ви кажете, то не завадило б поглянути, що там у льоху, — згодився ображений барон. — Наші кузини недобре чинять, приховуючи від нас свої найкращі вина. Ми повинні допомогти їм стати щедрішими. Я вважаю це найпершим обов'язком!

— То, може, краще відпустили б ви сьогодні вашого попихача Квасолю? — прошепотів герцог баронові на вухо. — Тоді ми лише удвох пішли б до льоху… Я сам везтиму вашу тачку.

Барон одразу погодився, і Квасоля одержав на цілий день відпустку.

Але ви запитаєте, чому, ж герцог не пішов до підземелля сам-один, якщо він хотів знайти заховані скарби? А тому, що коли б їх там застукали, він міг би звернути все на барона Апельсина. Він заздалегідь придумав таке виправдання:

"Мені мимоволі довелося супроводити барона. Його страшенно мучила спрага, і він шукав вина".

Все це герцог добре продумав і повіз тачку, на яку барон поклав своє черево. Тачка була страшенно важка, та, на щастя, їм треба було спуститися лише на кілька східців униз.

Про те, як вони будуть вилазити назад, герцог поки що не клопотався.

"Якось-то буде", — подумав він.

Під вагою баронового черева тачка так швидко покотилася вниз східцями, що, коли б нижні двері були зачинені, барон і герцог розбилися б ущент. На їхнє щастя, двері були розчинені навстіж, і герцог помчав поперед тачки між двома рядами величезних барил, загромаджених тисячами найрізноманітніших пляшок, які поприпадали пилом.

— Стійте! Стійте! — кричав барон. — Бачите, яка тут благодать!

— Далі, вперед! — відповів герцог. — Там далі є ще кращі вина.

Барон тільки ледве встигав очима кліпати, як праворуч і ліворуч миготять цілі полиці барил, батальйони пляшок, барилець, бутлів, баклаг… Він мало не плакав.

— Прощайте, прощайте, мої любі! — зітхав барон. — Прощайте, не можу всіх вас випити!

Нарешті герцог відчув, що тачка котиться повільніше і вже можна спинитися. До того ж він помітив збоку вузький прохід між барилами і в кінці його — невеличкі дверцята.

Барон зручно вмостився долі, простягав руки праворуч, ліворуч, хапав по дві пляшки зараз, затички витягав зубами. А зуби у нього від безупинного жування були мов залізні. І барон пив, пив і пив, вихиляв пляшку за пляшкою. Спинявся тільки для того, щоб відсапнути.

Герцог трохи подивився на нього, а потім тихцем ступив до маленьких дверей.

— Куди ж ви йдете, дорогий кузене? Чому не хочете пригоститися винцем? — запитав барон.

— Я шукаю для вас вина найкращої марки. Он, здається, уже знайшов.

— Спасибі вам за ваші турботи, — пробулькотів барон, захлинаючись вином. — Ви напоїли спраглого, то й самі ніколи не вмрете від спраги.

Дверцята, які знайшов герцог, були без замка.

— Дивно, — крізь зуби пробурмотів герцог. — Може, тут є якийсь потайний замок?

Сантиметр за сантиметром оглядав він дверцята, шукаючи потайного замка, але так нічого і не знайшов. Дверцята не відчинялися.

Тим часом барон уже спорожнив пляшки, які були в нього під руками, і теж посунув у той самий прохід, до дверцят. А герцог аж упрів коло тих дверцят.

— Що ви тут робите, любий кузене?

— Хочу відчинити оці двері. Гадаю, що саме за ними сховано найсмачніші вина. Я так хочу відчинити ці двері…

— Не варто так хвилюватися! Подайте мені краще он ту пляшку з жовтою етикеткою. Вам же це неважко, ви такий моторний. Мабуть, це якесь китайське вино, а я ніколи такого не куштував.

Герцог пошукав очима пляшку, яка сподобалася баронові. Побачив. То була така сама за розміром і формою пляшка, як і інші. Тільки кольором відрізнялася. На всіх пляшках були червоні етикетки, а на цій — жовта. Лаючи в думці пожадливість барона, герцог простяг руку, щоб взяти пляшку…

Дивно!.. Пляшка неначе приросла до полиці.

— Та вона немов свинцем налита! — здивувався герцог.

А коли смикнув дужче... таємничі дверцята поволі повернулися на завісах і відчинилися. Барон розгублено дивився на це все і раптом скрикнув:

— Мандарине! Мандарине! Це не пляшка. Це — ключ! Бачите, ви відчинили таємничі двері!

"Так от у чому тут річ", — подумав герцог. Але він не встиг додумати. Двері широко відчинилися, на порозі з'явилася якась невеличка постать.

Чемний поклін і дзвінкий, мов срібло, голосок скрикнув:

— Добридень, синьйори! Дуже вдячний вам за вашу ласку! Цілих три години намагався я відчинити ці двері і не міг. А як ви дізналися про те, що я з'явлюся саме тут?

— Вишенько! — в один голос крикнули барон і герцог.

— Любий мій Вишенько! Підійди до мене, я тебе поцілую! — додав барон. Від вина він став дуже добрий.

Герцог, навпаки, не дуже зрадів.

"Чого тиняється тут цей шибеник?" — роздратовано подумав герцог. Його вже душила злість. Та він не хотів цього показати і привітно промовив:

— Любий мій Вишенько, ми дуже раді, що стали тобі в пригоді.

Раптом Вишенька насупився і різко сказав:

— Але ж я не сповіщав вас про те, що прийду до замку цим таємним ходом. І, крім вас, нікого в замку зараз немає. То, виходить, ви пробралися до підземелля з якимось недобрим наміром! Ну, про це ми ще поговоримо, а тепер дозвольте познайомити вас із моїми друзями.

Вишенька відступив, і повз нього у двері увійшли один за одним усі його друзі: Цибуліно, Редисочка, майстер Виноградинка, кум Гарбуз, адвокат і всі інші.

— Та це ж ціла навала! — скрикнув спантеличений Мандарин.

Це справді було схоже на навалу, і затіяв її сам Вишенька. Після довгих блукань лісом всі наші друзі нарешті зібралися разом і зрозуміли, що всі їхні вороги теж у лісі. Тільки барон і герцог залишалися в замку. Вишенька знав таємний хід до підземелля і запропонував захопити замок, цю ворожу фортецю.

Як ви самі бачили, ця справа вдалася цілком. Герцога вони замкнули в його власній кімнаті і доручили стерегти ганчірникові Квасолі.

А барона покинули самого в льоху, бо ніхто не мав бажання тягти його вгору по сходах.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ПЕРШИЙ

Як містер Морквоу став іноземним військовим радником

Коли настав вечір і графський замок оповила темрява, дехто з наших друзів почав тривожитися.

— Що ж ми будемо робити далі? — допитувалася кума Динька. — Не годиться нам довго тут баритися. Є в нас свої домівки, свої турботи…

— А ми і не збираємося лишатися тут назавжди, — відповідав Цибуліно. — Вступимо з ворогом у переговори і зажадаємо для всіх нас тільки одного: волі. І коли побачимо, що нікому з нас не загрожує ніяка небезпека, тоді ми самі підемо з замку.

— Так-то воно так, — згодився Горох, — але як ми будемо захищатися? Оборона такого великого замку — це складна воєнна операція. Для цього необхідно знати воєнні науки — стратегію, тактику, балістику…

— А що воно таке — балістика? — занепокоїлася кума Динька. — Ох, синьйоре адвокате, не лякайте мене такими незрозумілими словами!

Горох трохи позеленів від сорому і сказав:

— Я тільки хочу звернути вашу увагу на те, що в нас немає жодного генерала. А хіба ж можна воювати без генералів?

— Он у лісі зараз не менш сорока генералів, і вони не здатні були нас переловити, — відповів Цибуліно.

— А! Якось-то буде! — буркнув Горох. Від однієї думки про довготривалу облогу, про оборону без генерала — знавця стратегії, тактики, балістики — його кидало то в жар, то в холод.

— І гармат ми не маємо, — обережно вставив своє слово кум Гарбуз.

— І кулеметів не маємо, — додав кум Часник.

— І рушниць не маємо, — додав майстер Виноградинка.

— Матимемо, матимемо все, що потрібно, — заспокоював їх Цибуліно. — Тільки не треба марно хвилюватися. А тепер, по вечері, чому б нам не лягти спати?

Всі полягали спати. На широченному ліжку Апельсина вклалося аж семеро, ще й для восьмого стало б місця. А кум Гарбуз і кум Суниця пішли спати до своєї хатини. Тепер вона стояла у парку біля хвіртки.

Пес Гавкун, якого недавно знов поселили в хатині, зустрів їх непривітно. Але цей собака завжди поважав закони. Тому він визнав, що ця хатина йому не належить, і згодився перейти на ночівлю до своєї старої собачої буди.

Кум Гарбуз умостився біля віконечка, кум Суниця ліг у нього в ногах, і обом було дуже зручно.

— Яка чудова тиха ніч, — мовив кум Суниця. — А он, дивіться, мабуть, ракети пускають...

І справді, принц Лимон звелів пускати над лісом ракети, щоб розважити графинь. Де ж він узяв ракети? А просто звелів прив'язувати по двоє Лимончиків до жерла гармати і палити в небо. Йому дуже подобалося, як Лимончики літали в піднебессі.

Нарешті синьйор Помідор не стерпів, наблизився до принца і прошепотів йому на вухо:

— Ваша світлосте! Так ми скоро все військо у небо вистріляємо!

Тоді принц звелів припинити цю розвагу і тільки зітхнув:

— Шкода! А мені це так подобалося!

— Бачите, — сказав кум Гарбуз, виглядаючи у віконечко, — у лісі вже перестали пускати ракети.

Принц Лимон велів перерахувати поліцаїв, що залишилися живими. Треба було з'ясувати, чи вистачить їх для дальшої погоні за втікачами. Залишилося їх ще чимало. Проте довелося відкласти розшуки до ранку.

Принц звелів нап'ясти для графинь розкішний намет, але від збудження Черешні ще довго не могли заснути.

Опівночі синьйор Помідор вийшов прогулятися, щоб хоч трохи заспокоїтися. (Я й забув вам сказати, що від цього безглуздого пускання ракет він вкрай розхвилювався.)

"Ах, яка то дурість — змарнувати на ракети таких молодцюватих Лимончиків!" — думав він.

Ось піднявся Помідор на високий косогір, бо хотів поглянути, чи не запалять втікачі на ніч вогнище. А замість вогнища побачив ясне світло у вікнах замку.

"Мабуть, барон і герцог розважаються, — сердито подумав синьйор Помідор. — Ну, начувайтеся! От тільки переловимо втікачів, розправимося з Цибуліно, треба буде якось викишкати цих дармоїдів".

Помідор дивився на освітлений замок, і з кожною хвилиною його лють все зростала і зростала.

"Ах ви ж ледацюги! — роздратовано думав він. — Грабіжники з великого шляху! От розорять цих пришелепуватих старих графинь, і мені від їхнього багатства не залишиться нічогісінько".

Поступово у всіх вікнах замку світло погасло, і тільки одне вікно все ще світилося.

— Чи бачите — герцог Мандарин не може заснути в темряві! — цідив крізь зуби Помідор. — Він, бачте, боїться темряви… А це що він робить? Зовсім уже здурів! Розважається тим, що гасить і світить електрику! Ще спалить вимикача, станеться коротке замикання, і може згоріти увесь замок. Ану, досить! Досить, кажу тобі!

Помідор і сам не помітив, як почав щосили гукати.

Здаля і справді могло здатися, що герцог розважається, — ніби пускає з вікна світляні зайчики. Помідор лютував усе дужче. І раптом замислився.

"А що, коли це якісь сигнали? — подумав він, бо світло миготіло без упину. — Так! Але які сигнали? Для чого? Кому подаються ці сигнали? Дорого заплатив би я, тільки б дізнатися, що це все означає!.. О… Три короткі сигнали… три довгі… знов три короткі… знов три довгі… Може, герцог слухає радіо і так підіграє музиці — вмикає і вимикає електрику? От який негідник!"

Помідор пішов назад до табору в лісі. Там він здибав одного придворного з оточення принца, який здавався освіченою людиною. Помідор і запитав його — чи розуміється він на сигналізації.

— Авжеж, розуміюся, — відповів той. — Я — професор сигналізації, я — доктор фігельмігельних наук.

— То скажіть, будь ласка, що означає ось такий сигнал?

І Помідор пояснив, які сигнали подавалися з кімнати герцога Мандарина.

— S… O… S… Та це ж сигнали про нещастя! Це означає: рятуйте!

"Рятуйте? — подумав Помідор. — Еге-е, то це — не жарти! То герцог хотів про щось дати знак. Треба дійсно попасти в небезпечне становище, щоб подавати такий сигнал..."

Тепер синьйор Помідор уже не барився, а хутко подався до замку.

Увійшов через хвіртку в парк і свиснув Гавкуна. Він сподівався, що пес вискочить із гарненької хатини, яку вони відняли в кума Гарбуза. І синьйор Помідор дуже здивувався, коли Гавкун, прищуливши вуха, виповз із своєї старої буди.

— Що тут скоїлося? — спитав синьйор Помідор.

— Бачите, синьйоре, я поважаю закони, — сердито пробуркотів пес. — А сюди прийшли законні власники хатини, показали мені свої документи на власність. Ну от я і був змушений відступитися.

— Які такі — законні власники?

— Та якийсь Гарбуз і Суниця.

— Де ж вони тепер?

— Сплять он там, у своїй хатині. Я тільки не можу зрозуміти, як отой пикатий Гарбуз може спати в хатині, де йому і сісти ніде?

— А в замку хто є?

— О, там багато всякого люду. Та все якась наволоч: шевці, скрипалі, редиска, цибуля...

— То й Цибуліно з ними?

— Здається, що одного з них звуть саме так. І, наскільки я міг зрозуміти, вони тяжко образили герцога Мандарина. Він замкнувся в своїй кімнаті і цілий вечір не виходив.

"Це означає, що вони тримають його в полоні!", — подумав Помідор і здивувався ще дужче.

— Барон Апельсин також замкнувся, але не в своїх покоях, а в льоху, — додав Гавкун. — І ось уже кілька годин звідти чути, як відкриваються пляшки.

"От п'янюга!" — в думці вилаявся Помідор.

— Не можу тільки одного зрозуміти, — вів далі пес, — як може графський син Вишенька водитися з людьми такого низького походження? Чи він забув про свій титул графа?

Помідор чимдуж побіг до лісу, розбудив принца Лимона та графинь і розповів їм усі ці жахливі новини. Графині хотіли негайно їхати назад до замку, але принц не дозволив:

— Від наших вечірніх розваг моє військо набагато зменшилося, — заявив він. — Тепер нам бракує солдатів для нічного нападу на замок. Треба чекати світанку.

Він викликав до себе синьйора Петрушку і звелів йому знов перерахувати солдатів, які залишилися після вечірнього фейєрверку. Відомо, що синьйор Петрушка добре знав арифметику. Він узяв шматок крейди, грифельну дощечку і обійшов усі намети. Кожного солдата він позначав одним хрестиком, кожного офіцера або генерала — двома хрестами. Підрахунки показали, що залишилося всього сімнадцять солдатів Лимончиків і сорок офіцерів та генералів, крім них іще синьйор Помідор, Петрушка, сам принц Лимон, обидві графині, містер Морквоу, Шукай і кілька коней.

Помідор вважав, що з коней ніякої користі тут не буде. А синьйор Петрушка твердив, що при штурмі замку атака кінноти просто-таки необхідна. Почалася довга суперечка з питань стратегії. Зрештою синьйор Петрушка переконав принца Лимона, і той призначив його командиром кінного ескадрону.

План атаки складали за участю містера Морквоу, якого принц призначив іноземним військовим радником.

Насамперед Морквоу порадив вимазати усім обличчя у чорний колір, щоб налякати супротивника. Для цього принц звелів повитягати з пляшок корки, запалити їх, і потім цією сажею він власноручно виквацював обличчя своїм офіцерам та генералам. Це дуже його потішило, а генерали як один вклонилися і в один голос гукнули:

— О, яка це для нас велика честь!

Як вони вклонялися, принц Лимон мазав їм сажею іще й потилиці.

Коли зійшло сонце, усі у війську принца були чорнолиці, як ті негри. Принц був страшенно з цього задоволений. Він звелів вимастити сажею лиця також Помідорові та графиням.

— Мажтеся, мажтеся, бо наші справи кепські,— заохочував їх принц. — Крім того, треба ж якось використати всю сажу.

Зі сльозами на очах виконали графині його наказ — теж вимазалися сажею.

Атака почалася рівно о сьомій годині ранку.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ДРУГИЙ

Як барон Апельсин мимоволі двадцять генералів розчавив

Перша частина плану атаки була така: пес Шукай повинен був домовитися із своїм другом Гавкуном, щоб той відчинив ворота. За ним до парку мав прорватися ескадрон кінноти під командуванням синьйора Петрушки.

Однак ця перша частина плану зовсім не вдалася, бо ворота парку були не замкнені, а навпаки — широко розчинені. Сам Гавкун виструнчився біля воріт по стійці "струнко" і віддавав честь хвостом.

Як угледів Шукай, що ворота розчинені, то з переляку дременув щосили назад, щоб доповісти командуванню про це дивне явище.

— Ось де собака зарита, — сказав містер Морквоу. Як і всі іноземні радники, він дуже любив це прислів'я.

— Зарита собака, абсолютно! — підбрехнув Шукай.

— Та хто це вам набрехав? — не зрозумів принц.

— Що набрехав?

— Про якусь зариту собаку…

— Дозвольте пояснити, ваша світлість. Ніякої собаки тут не зарито, але бунтівники чомусь не замкнули воріт. Чи не приготували вони для нас якоїсь пастки?

— То давайте увійдемо до парку через задню хвіртку, — запропонував принц Лимон.

Але виявилося, що та хвіртка теж була відчинена, і лимонні полководці зовсім розгубилися. Самому принцові ця війна уже почала набридати.

— Щось надто довго тягнеться оця війна! — скаржився він Помідорові. — От яка довга та тяжка війна! Якби знаття — я б зовсім її не розпочинав.

Нарешті він зважився проявити особисту хоробрість. Вишикував у ряд своїх генералів і скомандував:

— Стр-р-рунко!!!

Сорок вишикуваних генералів завмерли.

— Кроком р-руш!!! Р-раз, два, три, чотири! Р-раз, два, три, чотири!

Героїчний загін пройшов у ворота і попростував до замку. А замок, як вам уже відомо, стояв на пагорку, і генерали скоро зовсім захекалися.

Принц увесь спітнів і пішов назад. Командування він передав одному з придворних Лимонів.

— Командуйте за мене, — наказав принц, — а я піду обміркую план остаточного штурму. Як бачите, завдяки моїй особистій хоробрості першу лінію оборони ворога ми уже прорвали.

Придворний Лимон козирнув принцові і скомандував наступати далі. Через десять кроків загін спинився перепочити. Тепер треба було йти у вирішальну атаку, бо до замку залишалося не більш сотні метрів.

У цю ж саму мить пролунав страшенний гуркіт: якась величезна бомба летіла згори просто на загін генералів. Не чекаючи наказу командувача, генерали прожогом кинулися навтіки. Але таємнича бомба котилася набагато швидше, за кілька секунд наздогнала, розчавила на мотлох десятків два генералів, гуркочучи прокотилася крізь ворота, розметала ескадрон синьйора Петрушки, перекинула графську карету і, нарешті, спинилася.

Коли таємнича бомба спинилася, всі побачили, що то не якась магнітна бомба і не бочка з динамітом, а злощасний барон Апельсин. Он хто!

— Любий кузене, що це з вами сталося? — перелякано скрикнула синьйора графиня Старша, насилу вилізла з перекинутої карети і підбігла до барона. А була вона вся в пилюці, розпатлана та ще й виквацяна сажею.

— Пробачте, синьйоро, не маю честі вас знати! — промимрив Апельсин. — У мене знайомих з Африки немає.

— Та я ж — графиня Черешня Старша!

— Лишенько! Чого це вам заманулося так себе розмалювати?!

— Це ми зробили із важливих стратегічних міркувань… Але скажіть краще, чому це ви звалилися на нас згори?

— Я прибув вам на підмогу. Правда, це вийшло трохи незвичайно, але я не мав іншого виходу. Цілісіньку ніч силкувався я вибратися з льоху, де зачинили мене оті бандити. Повірте, я власними зубами мусив прогризти дубові двері…

— Але перед тим ви прогризли днища десятка бочок з вином, — пробурмотів Помідор. Він іще ловив дрижаки з переляку.

— І от коли я вибрався з льоху, то просто покотився вниз, по дорозі розчавив ціле плем'я якихось негрів... Вони йшли до замку, мабуть, на допомогу бунтівникам.

Барон страшенно зніяковів, коли синьйора графиня Старша пояснила йому, що то були не негри, а загін із сорока генералів. Проте в душі він був дуже задоволений із своєї сили. В цей час принц Лимон мився у ванні в своєму наметі. Коли йому доповіли про нові великі втрати його війська, він подумав спершу, що супротивник контратакував передовий загін. Як же розгнівався принц, почувши, що це лихо заподіяв не ворог, а доброзичливий спільник.

— Я ні з ким не підписував угод! Я сам починаю і веду свої війни! — обурювався принц.

Потім він зібрав разом усі рештки свого війська — генералів, солдатів, слуг — всього близько тридцяти чоловік — і виголосив перед ними таку промову:

— Не треба мені друзів, я і сам упораюся з ворогом!

Відомо, що принци не цінують дружби. Воно й зрозуміло, бо друзі у них завжди бувають ненадійні. Тож такі принци, як Лимон, втішають себе всякими безглуздими приказками.

Через чверть години принц наказав починати новий наступ. Десятеро солдатів підтюпцем побігли нагору. Вони зняли страшенний галас, щоб налякати хоча б жінок та дітей, які були серед захисників замку. Наші друзі зустріли їх дуже привітно. Навіть надто привітно. Цибуліно приладнав пожежні насоси до найбільших бочок з вином, що були в льоху.

Коли Лимончики надбігли досить близько, Цибуліно скомандував:

— По ворогу — вином!!!

(Він повинен був би скомандувати "вогонь!", але ж це були насоси, щоб гасити, а не палити вогонь.)

На войовничих Лимончиків полилися сильні струмені червоного ароматного вина. Вино заливало їм очі, попадало в роти, в носи. Тоді Лимончики кинулися навтікача, а на них ззаду все лилися й лилися цілі потоки вина.

Поки Лимончики збігли вниз, то стали всі зовсім п'яні, і це страшенно обурило обох графинь. Але найдужче лютував принц.

— Яка ганьба!! — галасував він. — Та вас усіх треба палицями відлупцювати! Яке свинство — пити червоне вино без закуски! Ну от і маєш: іще десять моїх солдатів стали небоєздатні!

І справді, усі десять Лимончиків один за одним звалилися додолу, просто принцу під ноги. І як один захропли...

Становище ставало делалі тривожніше.

Синьйор Помідор рвав на собі волосся і благав містера Морквоу:

— Порадьте що-небудь! Адже ж ви іноземний військовий радник!

А наші друзі у замку танцювали від радості.

Не менш половини ворожого війська було розгромлено.

Здавалося, от-от над табором ворога біля воріт замайорить білий прапор на знак того, що військо принца визнає себе переможеним.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ТРЕТІЙ

Цибуліно знайомиться з павуком-листоношею

Ні, не буду казати вам неправди: не замайорів білий прапор біля воріт. Навпаки, — до замку прибула з столиці ціла дивізія Лимончиків, і нашим друзям треба було або здаватися в полон, або втікати.

Цибуліно спробував утекти через льох, але в таємному підземному ході, що виводив до лісу, вже засіли солдати принца.

Хто ж видав їм таємницю підземного ходу?

Цього я теж від вас не приховаю. Зрадником став Горох.

Коли для наших друзів справи пішли на гірше, адвокат перебіг на бік ворога. Страшенно боявся він, щоб його не повісили вдруге.

Синьйор Помідор дуже зрадів, що нарешті зловив Цибуліно, і на радощах відпустив усіх його друзів, тільки Вишеньку замкнув на горищі.

А Цибуліно в супроводі цілої роти Лимонників відвели до в'язниці і замкнули у підземній камері.

Двічі на день Лимончик із тюремної сторожі приносив до камери Цибуліно миску юшки і кухоль води. Цибуліно сьорбав юшку, не роздивляючись; одне, що завжди був голодний, а друге, що в камері було темно, хоч в око стрель. Цибуліно цілими днями лежав на тапчані і думав, думав, думав: "От якби побачити тата! Або хоч якось сповістити його, що я тепер у цій самій тюрмі".

День і ніч безперестанку крокував коридором повз камеру патруль Лимончиків. Гучний тупіт їхніх чобіт не давав хлопчикові заснути.

— Та хоч підбийте закаблуки гумою! — гукав до них Цибуліно.

Але вони не звертали на нього уваги.

Через тиждень сторожі вивели його з камери.

— Куди ви мене ведете? — запитав він, бо подумав, що його вже тягнуть на шибеницю.

Насправді ж його вивели у двір на прогулянку. Цибуліно сердився на свої ноги, бо вони розучилися ходити, дорікав своїм очам, бо вони відвикли від світла і мимоволі заплющувалися.

Подвір'я в'язниці було округле.

В'язні, усі в однаковому одязі у чорно-білу смужку, ходили вкруг один за одним.

Розмовляти між собою було суворо заборонено. Посеред двору Лимон-тюремник відбивав такт кроків на великому барабані.

— Раз-два… раз-два… раз-два…

Цибуліно став позад якогось старого в'язня. На зігнуті плечі старого спадало сиве волосся. Час від часу він глухо кашляв, і тоді його плечі здригалися.

"Бідолашний дідусь, — подумав Цибуліно. — Якби він не був такий Старий, то я подумав би, що то мій тато…"

Раптом старий в'язень закашлявся так сильно, що аж захитався і мусив прихилитися до стіни, щоб не впасти. Цибуліно підбіг до нього, щоб допомогти, і тільки тепер побачив його обличчя, вкрите глибокими

зморшками. Старий в'язень теж глянув на хлопчика своїми півзгаслими очима, раптом схопив його за плечі і прошепотів:

— Цибуліно, мій синочку!

— Тату!.. Які ж ви старі стали!.. Батько і син плачучи обнялися.

— Не плач, Цибуліно, — шепотів старий, — тримайся!

— Я не плачу, тату. Але мені боляче бачити вас таким немічним, таким хворим. А я ще обіцяв звільнити вас' з тюрми!

— Не журись! Буде ще й на нашій вулиці свято!

В цю мить тюремник Лимон, який відбивав рахунок кроків на барабані, закричав на них:

— Гей ви, двоє! Хіба не бачите, що порушили увесь стрій? Ану марш уперед!

Старий Цибулоне відірвався від стіни, хутко повернувся в стрій і знову став крокувати в ногу з іншими в'язнями. Вони ще двічі обійшли вкруг двору, потім строєм повернулися в коридор, який вів до камер.

— Я надішлю тобі звістку про себе, — прошепотів Цибулоне.

— Але ж як?

— Побачиш. Не занепадай духом, Цибуліно!

— До побачення, тату.

Старий зник у своїй камері. Камера Цибуліно була на два поверхи нижче, у самому підземеллі.

Тепер, коли Цибуліно побачився зі своїм батьком, камера вже не здавалася йому такою темною. Справді, якщо добре придивитися, то було видно, як із коридора через віконце у дверях сюди падало трошечки світла. Але це світло було таке слабке, що при ньому видно було лише тьмяний полиск багнетів тюремників, які крокували вперед і взад коридором.

Другого дня, щоб згаяти час, Цибуліно сидів і рахував багнети за віконечком. Раптом він почув, що його кличе по імені якийсь дивний, ледь чутний голосок. Звідки долинав цей голосок?

— Та хто це мене кличе? — здивовано запитав хлопчик.

— Глянь сюди, на стіну!

— Дивлюся і навіть стіни не бачу.

— Глянь сюди, ближче до вікна!

— О, тепер бачу. То ти — павук! Що ж ти тут робиш? Адже у цій холодній в'язниці мух, здається, немає.

— Я — Павук Кривоніг. Моє павутиння там, у верхній камері. Коли мені хочеться їсти, я перевіряю свої сіті і завжди знаходжу в них якусь поживу.

В цю мить тюремник Лимон загрюкав у двері й гукнув:

— Гей, ти, замовкни! З ким ти там базікаєш?

— Я читаю молитви, яких навчила мене матуся, — відповів Цибуліно.

— То молися тихше, — наказав тюремник, — бо ти збиваєш нас із кроку.

Ті Лимончики були такі недоумкуваті, що при найменшому шумі не могли ходити в ногу.

Павук Кривоніг спустився трохи нижче і прошепотів своїм голоском, тоненьким, як його павутинка:

— Тобі лист, від тата…

І справді, він скинув додолу невеличку записку. Цибуліно схопив її і зразу ж прочитав. Там було написано таке:

"Любий мій Цибуліно, я вже знаю про всі твої пригоди. Не журися, що твої справи повернулися на гірше. На твоєму місці я поводився б так, як ти. Трохи посидіти в тюрмі — не таке вже велике нещастя. Зате тут ти зможеш вчитися далі й матимеш досить часу, щоб дати лад усім твоїм думкам і спостереженням. Особа, яка передасть тобі цього листа, — наш тюремний листоноша. Можеш йому довіритися і прислати звістку про себе. Палко тебе цілую. Твій батько Цибулоне".

— Прочитав? — запитав Павук.

— Прочитав.

— Гаразд. Тепер поклади записку в рот, розжуй і проковтни. Сторожі не слід про це знати.

— Гаразд! — відповів Цибуліно, розжовуючи записку.

— А тепер до побачення, — сказав Кривоніг.

— А ти куди йдеш?

— Піду розносити листи.

Тільки тепер Цибуліно помітив, що на шиї у Павука висіла сплетена з павутиння малесенька сумка, як у справжнього листоноші. В ній повно було записок.

— Кому ж ти понесеш ці листи?

— Ось уже п'ять років поштарюю. Щоранку обходжу всі камери і збираю листи, а потім розношу їх по всій тюрмі. І жодного разу сторожа не зловила мене і не відібрала жодної записки. От таким способом в'язні й можуть постійно листуватися.

— А де беруть вони папір?

— Та вони пишуть не на папері, а на клаптиках від сорочок.

— А-а… Тепер я розумію, чому ця записка від мого тата так пахла цибулею, — сказав Цибуліно.

— А чорнило вони роблять із юшки, якою їх годують, — пояснив Павук. — До юшки треба додати трохи тертої цегли.

— Зрозуміло, — промовив Цибуліно. — То завітай завтра вранці до моєї камери. Я теж дам тобі записку.

— Згода, — пообіцяв Павук і подався далі в своїх справах.

Тільки тепер побачив Цибуліно, що листоноша шкутильгає.

— Ти, мабуть, вивихнув собі ноги? — спитав Цибуліно.

— Та ні. Це від ревматизму. Бачиш, мені шкодить вологе повітря в'язниці. Я вже старий, і мені треба було б поїхати на село відпочити. Там у мене є брат. Він мешкає на кукурудзяному полі. Щоранку напинає своє павутиння між кукурудзяними стеблами і цілісінький день гріється собі на сонечку та дихає свіжим повітрям. Уже не один раз писав він, щоб я приїхав до нього в гості. Та хіба ж можу я покинути свою роботу? Адже коли берешся до якогось діла, то треба виконувати його до кінця. Крім того, я ворогую з принцом Лимоном, бо колись його слуга вбив мого батька. Розчавив бідолашного старого на кухні. Там і досі залишилася пляма на стіні. Я інколи ходжу подивитися на ту пляму і щоразу кажу собі: "Ну начувайся, Лимоне! Колись і від тебе тільки мокре місце залишиться!" Правда ж?

— Правда! — погодився Цибуліно. — Ще ніколи в житті не зустрічав я такого благородного Павука.

— Кожен робить те, що може, — скромно відповів Павук.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ЧЕТВЕРТИЙ

Цибуліно втрачає всі надії

На другий день Цибуліно відірвав шмат від своєї сорочки і поділив його на маленькі однакові клаптики.

"От і поштовий папір, — задоволено сказав він сам собі. — Почекаємо тепер, поки принесуть чорнило".

Коли Лимончик приніс йому юшки, Цибуліно не став їсти. Ложкою нашкріб трохи цегляного пороху зі стіни і всипав його в юшку. Добре розтер ложкою, розмішав і написав кілька листів.

"Дорогий мій татку! — говорилося в першому листі,— Пам'ятаєте, я обіцяв звільнити вас із тюрми? Цей час уже близько. Я придумав план нашої втечі. Цілую вас. Ваш син Цибуліно".

Другий лист, адресований Кротові, був такий:

"Любий старий Кроте! Не думай, що я про тебе забув. Тут, у в'язниці, робити нічого, і я весь час згадую моїх давніх друзів. Думав я, думав і придумав, що тільки ти можеш визволити звідси мене і мого тата. Розумію, що це — справа нелегка. Але якщо тобі вдасться зібрати з сотню кротів собі на підмогу, то це можна буде зробити. Чекаю твоєї відповіді негайно, тобто чекаю твоєї появи у моїй камері. Твій давній друг Цибуліно".

Приписка: "Тепер уже твої очі не болітимуть від світла. У моїй камері темніш, ніж у льоху".

У третьому листі, адресованому Вишеньці, говорилося:

"Любий Вишенько! Я нічого про тебе не знаю, але не думаю, щоб ти занепав духом через нашу поразку. Даю тобі слово честі, що скоро ми розправимося з Помідором. У в'язниці я багато думав про те, що ніколи було обдумувати на волі. Ти ж допоможеш мені вирватися звідси, правда? Передаю через тебе листа Кротові, поклади його в умовлене місце. Згодом напишу тобі, що робити далі. Привіт усім нашим. Цибуліно".

Потім він сховав усі три листи під подушку. Вилив рештки чорнила в ямку під ліжком, віддав миску тюремникові і вклався спати.

Вранці Павук Кривоніг приніс йому нового листа від батька. Старий Цибулоне був стривожений звісткою від Цибуліно і радив йому ощадливіше витрачати свою сорочку на листи.

Тоді Цибуліно відірвав мало не півсорочки і розіслав той шмат долі. Вмочуючи палець у чорнильницю, тобто в ямку під ліжком, він почав малювати.

— Що ти робиш? — стривожився листоноша. — Якщо ти витрачатимеш на листи такі клапті, то через тиждень сидітимеш зовсім без сорочки.

— Не хвилюйся, — заспокоїв його Цибуліно. — Через тиждень мене й близько тут не буде.

— Ой, чи не помиляєшся ти, синку!

— Можливо. Але, замість того щоб допомагати порадою, краще допоміг би ти мені рукою.

— Усі мої вісім лап до твоїх послуг. Що ти задумав?

— Та ось хочу на цій половині сорочки накреслити план усієї в'язниці. Хочу точно накреслити розташування всіх поверхів, мурів, подвір'я і всього іншого.

— Ну, це неважко зробити. Я знаю кожен закапелок. За допомогою Павука Кривонога Цибуліно вправно накреслив план тюрми, на якому позначив двір хрестиком.

— А для чого ти поставив тут хрестика? — запитав Павук.

— Це я поясню тобі іншим разом, — неохоче відповів Цибуліно. — А тепер ось тобі листи: оцей — батькові, а ці два і план в'язниці треба віднести до мого друга.

— Він не в тюрмі?

— Ні, це молодий граф Вишенька.

— А далеко він живе?

— У графському замку.

— Знаю, знаю. Мій двоюрідний брат служить на горищі в замку. Вже не раз він запрошував мене до себе в гості. Та мені ж усе ніколи. Кажуть, що там дуже гарно. Але якщо я туди піду, то хто розноситиме листи в'язням?

— Хоча ти шкандибаєш, я гадаю, що двох днів вистачить на дорогу туди й назад. Ці два дні ми можемо обійтися і без пошти.

— Я не хочу кидати мою службу, — сказав Павук. — Але коли можна прогулятися…

— Це зовсім не прогулянка, — заперечив Цибуліно. — Це дуже важливе доручення, надзвичайно важливе відрядження. Знай, що від успіху твоєї подорожі залежить свобода в'язнів!

— Як?.. Усіх в'язнів?

— Так! Усіх!

— О, то я рушу, щойно рознесу листи.

— Ах, я не знаю, як тобі дякувати…

— Нічого мені дякувати, — відповів Павук Кривоніг. — Бо коли тюрма спорожніє, тоді я зможу виїхати до свого брата на село.

Він поклав листи в сумку і зашкутильгав до віконечка. Цього разу Павук, опинившись у коридорі, пішов аж попід стелею, щоб ніякий тюремник йому не заважав.

— До побачення, — прошепотів Цибуліно, проводжаючи Павука поглядом. — Щасливої дороги...

З того моменту, коли Кривоніг зник у темряві, Цибуліно став рахувати години і хвилини його відсутності.

Минула ціла доба, і він подумав:

"Зараз Павук уже наближається до замку. Там він, мабуть, зустріне когось і розпитає дорогу. А коли скаже, що він — двоюрідний брат усім відомого Павука з графського горища, то його охоче проведуть далі".

І Цибуліно уявляв собі, як маленький старий Павучок шкутильгає до горища, питає, де кімната Вишеньки, спускається вниз по стіні до ліжка хлопчика, стиха кличе його і, нарешті, передає йому листи.

Від нетерплячки Цибуліно місця собі не знаходив. З години на годину чекав він повернення листоноші. Так минув один день, минув другий, а Павук усе не повертався. Минуло три безконечні дні. Всі в'язні були стривожені тим, що не ходить пошта. Річ у тім, що листоноша нікому не звірився про своє таємне відрядження, а сказав тільки, що бере на кілька днів відпустку. Не один в'язень сидів і думав, що Павук покинув їх назавжди, — поїхав на село, про що давно вже мріяв.

Цибуліно не знав уже, що й думати.

На четвертий день в'язнів вивели на прогулянку. Але серед них Цибуліно не знайшов свого батька, і ніхто не міг сказати, що з ним сталося. Цибуліно повернувся до своєї камери і кинувся на ліжко. Він уже втратив усі надії.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ П'ЯТИЙ

Про пригоди Павука Кривонога і Павука Півосьмака

Що ж сталося з Павуком-листоношею?

Зараз я коротенько розповім вам про його пригоду в дорозі.

Коли вибрався він з тюрми, то пішов собі вулицею міста, тримаючись ближче до тротуару, щоб не попасти під колеса. Тут він мало не загинув під колесами велосипеда. Ледве-ледве встиг відскочити вбік.

"Ой матінко! — подумав переляканий Павук. — Моя подорож мало не закінчилася на самому початку!"

На щастя, побачив він поблизу отвір водостоку і швиденько туди спустився.

Тільки зліз він туди, як його хтось покликав по імені. То був давній знайомий Кривонога, далекий родич його покійного батька.

Раніш він жив на кухні у графському замку. Звали його Півосьмак, бо він мав сім з половиною лапок. Половину восьмої лапки він втратив через нещасливий випадок, вірніш від того, що його надто необережно зачепили мітлою.

Кривоніг чемно до нього привітався. Півосьмак пішов поруч і завів довгу розмову про давні добрі часи.

Він щохвилини спинявся і все розповідав, як недавно зачепили його тією осоружною мітлою. Але Крівоніг тяг його далі. Він аж ніяк не бажав піддаватися спокусі побазікати з давнім знайомим.

— Та куди це ви так поспішаєте? — поцікавився нарешті Півосьмак.

— Іду в гості до двоюрідного брата, — неохоче відказав Павук Кривоніг. Він не хотів розповідати всю цю історію про Цибуліно, Вишеньку і Крота.

— То ти йдеш до того Павука, який мешкає у графському замку? А він нещодавно запрошував мене пожити в нього якийсь тиждень на горищі. То знаєш що? Піду і я з тобою… Зараз у мене немає ніяких нагальних справ.

Павук Кривоніг не знав — радіти цьому супутникові чи ні. А потім подумав, що вдвох іти веселіше, і буде поміч при якій лихій пригоді.

— Що ж, ходімо, — сказав він, — тільки треба йти трохи швидше. Бачте, я виконую одне термінове доручення і не хотів би спізнитися.

— Ти й досі служиш у тюрмі листоношею? — спитав Півосьмак.

— Ні. Я вже кинув службу, — відповів Павук Кривоніг. Хоч Півосьмак був йому приятелем, але про таємниці не слід говорити навіть приятелям.

Так, безтурботно балакаючи, незчулися вони, як скінчився водостік. Вони були за містом! Павук Кривоніг полегшено зітхнув, бо у водостоці була така задуха, що він мало не зомлів.

Вони вийшли на зелені поля. Був погожий літній день, у запашних травах ласкаво шелестів легенький вітерець. Півосьмак жадібно дихав, ніби прагнув забрати в себе все повітря.

— Як тут хороше! — скрикнув він. — Уже років зо три я й носа не витикав з мого задушливого водостоку! Але тепер я розумію, що не варто туди повертатися. Куди краще жити на селі!

— Та й на селі, як бачите, досить людно, — зауважив Павук Кривоніг і показав на довгу валку мурашок, що тягли до мурашника гусінь.

— А що, синьйорам городянам не до вподоби сільський люд? — задерикувато протріщав Коник-стрибунець з порога своєї нірки.

Півосьмак захотів неодмінно спинитися і пояснити Коникові свою думку про сільське населення. Коник щось гостро відповів. Півосьмак заперечив, Коник вилаявся. Півосьмак почав уже кричати. Так встряли вони в довгу суперечку. А час минав.

Навколо них зібрався цілий гурт коників, сонечок, а віддалік слухали сварку найхоробріші із боязкої мошкари.

І от це збіговисько помітив поліцай Горобець, який керував тут рухом, і хутко прилетів, щоб розігнати натовп. Він одразу взяв собі Півосьмака на замітку.

— От смачний буде сніданок для моїх горобенят, — сказав він сам собі.

Добре, що мошкара зняла тривогу.

— Тікайте! Поліція!

В одну мить усіх як вітром здуло. Павуки Кривоніг і Півосьмак прожогом метнулися в нірку до Коника, а той причинив двері і став на сторожі.

Півосьмак тремтів зі страху, а Павук Кривоніг уже почав каятися, що взяв з собою в дорогу цього балакуна. Адже саме через нього втрачено стільки часу! Саме через нього на них звернула увагу поліція.

"От тобі й на! — сказав собі старий листоноша. — Горобець, напевне, вже записав мене до свого блокнота. А як візьме поліція на замітку, тоді начувайся, добра не жди".

Він обернувся до Півосьмака і промовив;

— От бачте, куме, яка небезпечна ця подорож! Може, нам краще буде тут розпрощатися?

— Отакої! — скрикнув Півосьмак. — Ти ж сам запрошував мене з собою, а тепер хочеш покинути в біді! Нічого сказати — хороший же з тебе друг!

— Але ж ти сам захотів іти зі мною. Та й не в тому справа. Я несу важливе послання до замку і не бажаю цілий день сидіти в цій норі, та ще й дякувати Коникові за гостинність.

— Гаразд, і я піду з тобою, — заявив Півосьмак, — я пообіцяв твоєму двоюрідному братові прийти, і я хочу додержати свого слова.

— Тоді ходімо, — сказав Кривоніг.

— Заждіть хвилинку, — спинив їх Коник, — я подивлюся, де поліція.

Він обережно прочинив двері. Горобець був іще тут. Він низько літав і пильно шукав їх у траві.

Півосьмак глибоко зітхнув і заявив, що поки Горобець тут, він і кроку з нори не ступить. І Кривоногові він теж заборонив виходити.

— Я не дозволю тобі ризикувати життям, — заявив він. — Я знав твого покійного батька і тому відповідаю за твою безпеку.

їм залишалося тільки одне: сидіти й чекати. Клятий Горобець ні на мить не віддалявся; через це цілий день минув у марному чеканні. Тільки надвечір поліція розійшлася по своїх казармах, тобто по кипарисових алеях навколо кладовища. Аж тоді наші мандрівники рушили в дорогу.

Павук Кривоніг був дуже засмучений з того, що прогаяв цілий день.

Протягом ночі вони змогли б надолужити втрачений час, але раптом Півосьмак заявив, що дуже стомився і хоче відпочити.

— Це неможливо! — запротестував Павук Кривоніг. — Це абсолютно неможливо! Я йду далі!

— То ти хочеш покинути мене на півдорозі самого, та ще й вночі! Отак поводишся ти зі старими друзями твого покійного батька?!

Нарешті ці докори змусили Павука Кривонога спинитися. Вони знайшли затишний закуток у ринві якоїсь церкви і розташувалися на ночівлю.

Нічого й казати, що Павук Кривоніг усю ніч не міг очей стулити. Тільки люто зиркав на свого старого супутника, а той хропів собі до самісінького світанку.

"Якби не він, був би вже я на місці, а може, ішов би назад", — думав Павук Кривоніг.

Тільки-но почало розвиднятися, він розбудив супутника і наказав: — В дорогу!

Але довелося іще почекати. Півосьмак ретельно почистив усі свої сім з половиною ніг і тільки після цього сказав, що готовий рушати.

Ранок пройшов без особливих пригод. Опівдні їх знову помітив Горобець, і вони вскочили в якийсь тунель. Вийшли з тунелю тоді, коли переконалися, що небезпека минула, і опинилися на якійсь широкій площині, зовсім без трави. Вся площина була поцяткована якимись незрозумілими для них слідами.

— Дивна місцевість! — зауважив Півосьмак. — Можна подумати, що тут пройшло ціле військо.

Край площини стояла низька будівля. З неї долітали чиїсь пронизливі тривожні голоси.

— Я не дуже допитливий, — сказав Півосьмак, — але віддав би рештку моєї восьмої лапки, тільки б довідатись, що це за місцина і хто живе в тій будівлі.

Але Павук Кривоніг, не озираючись навколо, швидко йшов уперед. Він страшенно втомився, бо вночі не зміг склепити очей, а тепер у нього ще й голова розболілася від спеки. Його серце передчувало, що він ніколи не дістанеться до замку. Йому здавалося, що вони не наближаються, а все більш віддаляються від замку. Хтозна, може, вони збилися з дороги. Адже тепер повинна була замаячити вдалині найвища замкова башта… І справді, обоє вони були старі, та ще й без окулярів (бо ще ніхто не бачив павуків в окулярах). Можливо, вона непомітно для самих себе вже минали замок стороною?

Павук Кривоніг віддався цим невеселим думкам, коли раптом повз них проповзла зелена гусінь. Вона кричала на все горло:

— Тікайте хто куди! Кури йдуть!

— Ми пропали! — вжахнувся Півосьмак, бо він уже не раз чув про цих страшних птахів. І кинувся навтіки зо всіх своїх семи з половиною ніг.

Павук Кривоніг не був такий меткий, по-перше, тому, що замислився, по-друге, тому, що ніколи в житті не чув про курей. Та коли одна з цих жахливих потвор занесла над ним свій страхітливий дзьоб, він не розгубився. Скинув з шиї свою поштарську сумку з листами, кинув її супутникові і ще встиг крикнути:

— Віднеси до...

Але він уже не встиг сказати, кому треба віддати листи, бо в цю мить курка його проковтнула.

Бідолашний кривоногий листоноша!.. Уже не доведеться йому носити з камери в камеру листи. Уже не зможе він втішати в'язнів своїми розмовами. Уже більш ніхто ніколи не побачить, як мандрує він, шкутильгаючи, по вогких тюремних мурах.

Загибель Кривонога врятувала життя Півосьмакові. Він устиг проскочити крізь сітчасту огорожу курника. (Он що то була за площина). Вискочив раніш, ніж курка до нього обернулася. Від таких переживань він аж знепритомнів.

Коли опам'ятався, то ніяк не міг пригадати, де він. Сонце вже хилилося до заходу. Отже, він пролежав непритомний кілька годин.

За кілька кроків від нього виднівся загрозливий курячий дзьоб. Увесь цей час пожадлива курка чигала на нього, увесь час намагалася просунути голову крізь дротяну огорожу.

Цей жахливий дзьоб миттю нагадав йому про трагічну загибель Павука Кривонога. Півосьмак пролив сльозу за померлим другом, спробував піднятися і не зміг. Тільки тепер відчув він, що його півнога придавлена якоюсь вагою. То була поштарська сумка, яку перед самісінькою смертю кинув йому Кривоніг. А він і не помітив! Тут в його пам'яті спливли останні слова мужнього листоноші: "Віднеси до..."

"Але до кого ж треба віднести листи? — розмірковував Півосьмак. — І що то за листи? Чи не ліпше мені буде викинути цю сумку в перший рів при дорозі, а самому повернутися до мого водостоку? Там немає ні горобців, ні курей. Правда, там такий сморід, але зате немає ніяких небезпек… А втім, зазирну я в цю сумку, просто так — із цікавості…"

Почав читати листи і чим далі читав, тим більш сльози туманили його зір. Змахнув їх ногою і читав далі й далі.

— І він не сказав мені й півслова! А я своєю балаканиною весь час затримував його, коли він мусив поспішати виконувати таке важливе доручення! Ні, ні, тепер я все зрозумів, це з моєї вини загинув нещасний Кривоніг, і тепер я повинен виконати його останню передсмертну волю. Хай і я загину, зате зроблю хоч що-небудь, аби вшанувати пам'ять мого вірного загиблого друга. Адже колись на кухні в палаці правителя я знався з його покійним батьком… Який то був добрий чоловік! Пам'ятаю, як гірко ридав я над плямою, що залишилася від нього на стіні, саме посередині між підлогою і стелею.

Півосьмак, забувши навіть про сон, рушив уперед і на світанку прибув до замку. Там він легко знайшов дорогу на горище, де його радо зустрів двоюрідний брат Кривонога. Півосьмак розповів йому про всі свої пригоди. Разом віддали вони листи Вишеньці, який до цього часу перебував у комірчині на горищі. Родич запросив Півосьмака відпочити протягом літа в замку, і старий балакун охоче прийняв це запрошення. Він страшенно боявся вертатися назад.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ШОСТИЙ

Про Лимончика, що не знав арифметики

Одного ранку Лимончик-тюремник, який приносив до камери юшку і воду, поставив долі миску, трохи помовчав, а потім суворо зиркнув на Цибуліно і сказав:

— Твоєму батькові погано. Він був дуже хворий. Цибуліно хотів узнати більше, почав розпитувати. Але Лимончик додав тільки, що Цибулоне навіть не може вийти з камери.

— Та гляди, нікому нічичирк, — додав Лимончик, — бо за цю звістку мене проженуть зі служби, а в мене ж жінка, діти...

Цибуліно пообіцяв мовчати. Хлопчик зрозумів, що Лимончик служив тюремником, бо не міг знайти іншої служби, щоб прогодувати своїх дітей.

Того дня в'язнів мали вести на прогулянку.

Вони повиходили в двір і почали крокувати по колу один за одним, а той самий Лимончик відбивав такт на барабані:

— Раз-два... раз-два... раз-два...

"Раз-два... — повторював про себе Цибуліно. — Павук-листоноша безслідно щез, як у воду впав. Уже десять днів минуло, як він пішов, і тепер немає ніякої надії, що він повернеться назад. Моїх листів він не віддав кому слід, а то Кріт уже був би тут... Раз-два... раз-два... Тато хворий, і тепер нічого й думати про втечу. Хіба ж можна винести з тюрми хворого? Де його потім лікувати? Хтозна, скільки часу після втечі довелося б ховатися в лісі, далеко від лікарів і лікарень?.. Раз-два... Ех, друже Цибуліно, облиш всякі надії, вік тобі вікувати в цій в'язниці... І помреш, то звідси не вийдеш", — додав він, коли кинув погляд на тюремне кладовище у віконце в мурі, який оточував подвір'я.

Цього дня прогулянка здавалася іще сумнішою, ніж звичайно. В'язні в смугастих куртках і штанях, понуро згорбившись, чвалали двором. Ніхто з них навіть не пробував перекинутися словом з товаришем. Усі вони мріяли про волю. Але цього дня воля здавалася такою далекою, як сонце, що ховається за хмари дощового дня. До того ж, немов у

відповідь на сумовиті думки в'язнів, почав накрапати дощ. В'язні тремтіли від холоду і мовчки крокували й далі. За тюремними правилами прогулянки відбувалися за будь-якої погоди.

Раптом Цибуліно почулося, ніби його хтось кличе.

— Цибуліно! — повторив виразніше знайомий гугнявий голос. — Затримайся тут!

"Та це ж Кріт, — подумав Цибуліно і весь зашарівся від радості. — Він прийшов! Він тут!"

І зразу ж подумав про свого тата, замкненого в камері.

Він так поспішав обійти круг двору і знов підійти до того місця, де почув голос Крота, що наступив на п'яти в'язневі, який ішов перед ним. Той обернувся і буркнув:

— Дивись під ноги!

— Не сердься! — шепнув йому Цибуліно. — Передай по кругу, що за чверть години всі ми будемо на волі.

— Та ти з глузду з'їхав? — здивувався в'язень.

— Роби, що я сказав! Передай, щоб усі були напоготові. Ми втечемо під час цієї прогулянки!

"Як передати, то й передати, — подумав в'язень, — великої біди не буде з цього".

Не встигли вони обійти іще одне коло, як їхня хода стала жвава і тверда. Спини у всіх розігнулися, плечі випросталися. Це помітив навіть Лимончик, який відбивав такт на барабані, і похвалив в'язнів.

— От молодці! — гукнув він. — Отак! Груди вперед! Животи втягнути! Плечі назад! Раз-два... рраз-два!..

Це була ніби вже не прогулянка в'язнів, а солдатська муштра.

Коли Цибуліно знов наблизився до того місця, де почув голос Крота, він стишив ходу.

— Підземний хід готовий! — почувся голос Крота. — Вхід — на один крок ліворуч від тебе. Треба тільки стрибнути на те місце — і земля під тобою провалиться. Ми підкопалися під саму поверхню грунту!

— Обійдемо одне коло і почнемо! — відповів Цибуліно. Кріт пробубонів іще щось, та Цибуліно уже пройшов далі.

Він знов навмисне наступив на п'яти передньому в'язневі і шепнув йому:

— Обійдемо одне коло, я штовхну тебе ногою, ступи крок ліворуч, підскоч угору і сильно тупни ногами об землю.

В'язень хотів розпитати, та в цей момент Лимончик, який бив у барабан, подивився в їхній бік.

Треба було якось відвернути його увагу від умовленого місця. По всьому колу в'язнів перебіг швидкий шепіт, а потім один в'язень голосно скрикнув:

— Ой!

— Що там сталося? — гримнув Лимончик.

— Мені наступили на мозоль! — відповів в'язень. Поки Лимончик грізно туди поглядав, з другого боку коло в'язнів наблизилося до входу в підземний підкоп.

Цибуліно штовхнув ногою в'язня, який йшов перед ним, той став на крок ліворуч, підскочив на місці і провалився під землю. На поверхні землі утворилася дірка, досить широка, щоб туди могла пролізти людина.

Цибуліно передав по колу в'язнів сигнал:

— З кожним кругом під землю тікатиме той в'язень, якого я штовхну ногою.

І почалося. За кожним поворотом кола один із в'язнів ступав на крок ліворуч і зникав у дірці під землею. Щоб Лимончик нічого не помітив, кожного разу з другої сторони кола хтось із в'язнів голосно кричав:

— Ой-ой!

— Що сталося? — гримав Лимончик.

— Мені наступили на мозоль! — жалібно відповідав в'язень.

— Сьогодні ви тільки те й робите, що наступаєте один одному на ноги. Ступайте обережніше!

Коли в'язні обійшли двір ще п'ять чи шість разів, Лимончик став стурбовано оглядати їхнє коло, що проходило повз нього. "Дивно! — подумав він. — Присягаюся, що коло покоротшало".

Потім він вирішив, що це йому тільки так здалося. "А все ж таки, їх ніби поменшало..." — думав Лимончик.

Щоб переконати себе в тому, що він помилився, Лимончик почав рахувати в'язнів. Але вони йшли замкнутим колом, і тюремник ніяк не міг запам'ятати, з якого в'язня почав рахунок. Деяких він порахував двічі. Рахунок ніяк не сходився. Виходило, що тепер в'язнів не поменшало, а навіть побільшало.

"От лихо! Чого це їх стало більше, ніж було? — думав Лимончик. — Не могло ж їх стати більше? Яка дурна наука — арифметика!"

Ви вже, мабуть, зрозуміли, що Лимончик не був сильний в арифметиці. Він знов почав рахувати спочатку, і кількість в'язнів знов ніби збільшилася. Тоді він вирішив облишити рахування, щоб зовсім не заплутатися. Подивився на коло, протер очі... Що за чортівня! Уже залишалася тільки половина в'язнів! Лимончик підняв очі до неба, щоб розгледіти, чи не полетів хтось просто поміж хмари. А в цю мить іще один в'язень стрибнув під землю і зник.

Тепер їх залишилося всього двадцять вісім і серед них — Цибуліно. Увесь цей час не переставав він думати про свого батька. Кожного разу, коли якийсь із в'язнів, що йшов перед ним, стрибав ліворуч і зникав під землею, серце хлопчика стискалося. "Ах, коли б це був мій тато!"

Але старий Цибулоне був замкнений у тюремній камері і про його втечу нічого було й думати. І Цибуліно вирішив, що він допоможе втекти всім в'язням, а сам не піде на волю, залишиться в тюрмі біля свого тата. Не хоче він бути на волі, коли його тато буде в темниці!

А в'язнів у дворі залишалося все менше і менше. Десять... дев'ять... вісім... сім...

Приголомшений Лимончик уже нічого не думав і тільки гатив і далі в барабан.

"Що за мана? — перелякано думав він. — З кожним колом один в'язень зникає. Ну що мені робити? До кінця прогулянки залишилося ще сім хвилин. Цього правила я не можу порушувати. А що, коли до кінця прогулянки вони щезнуть усі до одного? О!.. Уже залишилося тільки шестеро! Та що я кажу — тільки п'ятеро!"

А в Цибуліно було так тяжко на серці… Спробував покликати Крота, але той не озвався. Хотів пояснити Кротові, сказати, чому він сам не може йти на волю.

В цей момент очманілий Лимончик нарешті схаменувся і зважився розвіяти цю оману, через яку в нього з-під носа зникли майже всі в'язні.

— Стій! — щосили загорлав він. Вони спинилися і перезирнулися.

У дворі залишилося всього четверо в'язнів і Цибуліно.

— Тікайте мерщій, — крикнув Цибуліно, — поки Лимончик не підняв тривоги!

Двічі повторювати не було потреби. Всі четверо прожогом кинулися до дірки і один за одним щезли під землею. А Цибуліно стояв і сумно дивився їм услід. Раптом він відчув, що хтось смикає його за ноги. Друзі здогадалися, що він хоче залишитися в тюрмі, і просто стягли його в підземний хід.

— Не будь дурником, — сказали вони йому. — Сам будеш на волі, то швидше допоможеш батькові втекти. Ходімо з нами, та хутчіш!

— Візьміть і мене з собою! — несподівано закричав Лимончик. Тільки тепер збагнув він, у чім річ. — Я теж піду з вами! Не кидайте мене тут! Все одно принц накаже повісити мене за вашу втечу.

— Зачекаймо, — згодився Цибуліно, — адже ж, дякуючи йому, ми змогли втекти.

— Поспішаймо, почувся з підземного ходу гугнявий голос Крота. — Тут стільки світла, а я не хочу померти від сонячного удару.

— Добрий старий Кротику, — обернувся до нього Цибуліно, — ми ще не можемо втікати. Мій хворий тато замкнений в камері.

Кріт почухав потилицю.

— Я знаю, де його камера, — сказав він. — Я добре вивчив план тюрми, що ти мені прислав. Але чи встигнемо ми? Краще б попередив ти мене про це заздалегідь.

Тут він гукнув по-кротячому — і в одну мить сотня кротів з'явилася з-під землі.

— Браття кроти! Чи зможемо ми прорити ще один невеличкий хід? — запитав їх старий Кріт.

— Зможемо! За чверть години!

Не довго думаючи, вони рушили у вказаному напрямку. За кілька хвилин дісталися до камери Цибулоне. Цибуліно перший вскочив усередину. Його батько лежав на тапчані непритомний.

Ледве-ледве встигли вони перенести його до підземного ходу. В ту ж мить до камери вдерлися тюремники Лимончики, які спантеличено металися з камери в камеру по всій тюрмі, адже скрізь було порожньо.

Коли тюремники нарешті дотямили, що всі в'язні втекли, вони вжахнулися від думки про ті страшні кари, які накладе на них принц. Тоді вони змовилися, покидали зброю і один за одним кинулися в підземний хід, виритий кротами.

Тюремники вийшли в поле і розбрелися по селянських хатах. Скинули з себе військову форму і перевдяглися у простий одяг.

Вони покидали навіть дзвіночки, що були в них на капелюхах.

Позбираймо ці дзвіночки, віддамо їх діткам гратися.

Ну а що сталося з нашим Цибуліно?

Старий Кріт і Цибуліно подумали, що тюремники біжать за ними підземним ходом навздогін. То вони вирили для себе новий хід убік і тому не вийшли в поле.

Де ж вони тепер?

Потерпіть — скоро дізнаєтесь.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ СЬОМИЙ

Катюзі — по заслузі

Принц Лимон улаштував велике свято.

— Треба розважати моїх підданих, — говорив сам собі принц, — тоді їм не стане часу думати про свої злидні.

І от він звелів влаштувати кінські перегони, в яких мали виступити всі придворні Лимони першого, другого і третього розряду. Зрозуміло, що бігти наввипередки повинні були коні, а не Лимони.

То були незвичайні перегони: коні мусили бігти і тягти коляски з загальмованими колесами. Перед початком перегонів Лимони приладнали до коліс міцні гальма, і принц сам особисто оглянув, чи добре вони гальмують.

Гальма діяли так добре, що колеса зовсім не крутилися. Тому коням було вдесятеро, у сто крат тяжче тягти ці коляски.

Коли принц Лимон дав сигнал починати, бідолашні коні вдарили копитами в землю, щосили напружилися, вигнули спини, на вудилах виступила піна, а коляски — ані руш. Тоді Лимони стали нещадно хльоскати їх батогами.

Деякі з колясок посунулися вперед на кілька сантиметрів, і принц Лимон весело заплескав у долоні. Потім, щоб звеселити глядачів, він сам зійшов на арену, взяв довжелезного батога і почав шмагати коней.

— Цьвохніть і моїх коней, ваша світлість! — гукали Лимони, щоб під'юдити принца.

Принц шмагав коней щосили. В змучених переляканих коней аж ноги з натуги підламувалися, мало не лопалися жили. Цю жорстоку забавку вигадав сам принц. Він приказував:

— Коні можуть бігти, якщо їх пустити вільно. Я хочу побачити, як вони біжать, коли їх не пускати.

А насправді йому подобалося мучити коней. Він і влаштував ці перегони, щоб потішити самого себе жорстокою розвагою. Глядачі обурювалися, але змушені були дивитися на це змагання, або краще сказати — катування. В тому краї так уже завелося: якщо принц Лимон звелів людям розважатися, то — хоч-не-хоч, а розважайся!

І раптом принц Лимон ніби прикипів на місці з занесеним батогом і так витріщив очі, що вони мало на лоба йому не вилізли. Ноги в нього задрижали, лимонно-жовте лице іще дужче пожовтішало, волосся наїжачилося — аж дзвіночок на капелюсі жалібно задзеленчав.

Принц побачив, як біля самих його ніг розверзлася земля.

Спершу з'явилася ніби розколина, потім друга. Далі на поверхні з'явився горбочок, як то буває на тротуарі або на луках, де під землею риють кроти. Потім на горбочку розкрилася дірка, і з неї показалась чиясь голова, плечі… Спритно орудуючи ліктями і коліньми, на поверхню вискочив якийсь хлопчик. Це був Цибуліно.

З нірки донісся стривожений гугнявий голос Крота: — Цибуліно! Вернися назад! Ми не туди втрапили! Але Цибуліно не слухав. Він побачив просто перед себе блідого переляканого принца Лимона з батогом у руці, непорушного, мов соляний стовп. Цибуліно весь спалахнув від гніву.

Не тямлячи, що робить, хлопчик метнувся до правителя і вихопив у нього з рук батіг. Двічі ляснув над головою батогом, ніби випробовуючи, а потім щосили оперіщив принца через плечі. Принц був настільки приголомшений, що не зумів ухилитися від першого удару.

— Ай-ай-ай! — заверещав принц.

А Цибуліно знову заніс батіг і ще дужче оперезав принца по спині. Тоді правитель повернувся і дременув навтікача.

Це було сигналом для всіх. Слідом за Цибуліно з-під землі, немов у казці, стали вискакувати в'язні, що втекли з тюрми, і люди зустріли їх радісними вигуками. Батьки обіймали синів, жінки чоловіків.

В одну мить поліцаїв розігнали, натовп ринув на арену, підхопив на плечі і поніс звільнених в'язнів.

Перелякані на смерть придворні Лимони хотіли були втікати на своїх колясках. Але ж, як ви знаєте, колеса були загальмовані і не рушили з місця. Люди схопили придворних і пов'язали їм руки й ноги.

Тим часом принц Лимон встиг ускочити до своєї карети — колеса в неї не були загальмовані, бо вона не брала участі в перегонах. І принц щодуху помчав геть. Але він побоявся втікати до свого палацу і поїхав у поле. Він нещадно лупцював коней палицею і мчав усе хутчіш та хутчіш. Перелякані коні мчали вчвал, не розбираючи дороги. Нарешті карета полетіла шкереберть, і принц сторч головою вгруз у величезну купу гною.

"Туди йому й дорога!" — сказав би Цибуліно, коли б міг це бачити.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ВОСЬМИЙ

Синьйор Помідор встановлює податок за погану погоду

Того Самого дня, коли в місті відбувалися перегони, у замку графинь Черешень сталися зовсім інші події. Синьйор Помідор скликав усіх мешканців села до зали, яка служила також місцем для суду. Помідор хотів оголосити селянам новий наказ.

Нічого й казати, що суддею був сам синьйор Помідор, адвокатом — синьйор Горох. Обов'язки секретаря виконував синьйор Петрушка. Лівою рукою він писав у книзі протокол, а правою тримав хустину і безупинно сякав свого носяру.

Люди в залі суду були стривожені, бо ці виклики в суд тільки лиха їм завдавали. Так, наприклад, раніше суд постановив, що повітря в селі, як і вся земля, є власністю графинь Черешень, і тому кожен у селі, хто дише, мусить за нього платити.

Один раз на місяць синьйор Помідор заходив до кожної сільської хатини, примушував кожного мешканця глибоко дихати. Він вимірював у кожного об'єм грудей і призначав, скільки хто повинен платити за повітря.

Як ви вже знаєте, кум Гарбуз щохвилини глибоко зітхав. Тому він платив за повітря найбільше.

Почався суд. У глибокій тиші перший виступив синьйор Помідор і виголосив таку промову:

— Останнім часом прибутки графинь дуже зменшилися. Як вам відомо, синьйори, графині Черешні, ці бідолашні круглі сироти, ледве зводять кінці з кінцями. А на них ще лежить обов'язок утримувати барона Апельсина і герцога Мандарина, щоб ці родичі не померли з голоду!

Майстер Виноградинка крадькома зиркнув на барона Апельсина, який сумирно сидів у кутку. Блаженно заплющивши очі, барон ласував смаженим зайцем, начиненим горобцями.

— Тут не дозволяється озиратися! — суворо зауважив Помідор. — А то я накажу вигнати всіх із зали суду!

Майстер Виноградинка поспішив перевести погляд на носки своїх черевиків.

— Благородні графині, наші вельмишановні господині, подали до суду заяву, написану на гербовому папері. Вони вимагають, щоб суд

визнав їхнє невід'ємне право власності на... Адвокате, прочитайте вголос цю заяву!

Синьйор Горох встав, відкашлявся, вдихнув якомога більше повітря і став строго та поважно читати:

"Ми, нижчепідписані графині Черешні Старша і Менша, заявляємо, що, як власниці тутешнього повітря, ми повинні бути також і власницями дощу. Отже, ми вимагаємо, щоб усі селяни платили по сто лір за кожен звичайний дощ, по двісті лір за кожну бурю з громом і блискавкою, по триста лір за кожен снігопад і по чотириста лір за кожен градобій. Підписали: графиня Черешня Старша, графиня Черешня Менша".

Синьйор Горох сів.

Синьйор Помідор запитав:

— Заяву написано на гербовому папері, згідно з законом?

— Так, синьйоре суддя, — озвався синьйор Горох, підскакуючи на місці.

— Чудово, — сказав Помідор. — Якщо гербовий папір заповнено по формі, то всі права — на боці графинь. Суд іде радитися.

Синьйор Помідор встав, загорнувся в чорну суддівську мантію, яка весь час сповзала з його плечей, і вийшов до сусідньої кімнати, щоб там скласти вирок суду.

Скрипаль Груша легенько торкнув ліктем свого сусіда — кума Часника — і пошепки спитав:

— По-твоєму, це справедливо — брати податок також і за градобій! Ну я розумію, що можна платити за дощ і снігопад, бо вони приносять полям користь. А градобій сам по собі є велике лихо для селян, і за нього доводиться платити найбільший податок.

Кум Часник промовчав. Він нервово погладжував одного вуса, а його дружина крутила другого вуса, чим трохи себе заспокоювала.

Майстер Виноградинка порпався в своїх кишенях. Він шукав шило, щоб за звичкою почухати собі потилицю. Але він згадав, як сьогодні при вході до суду в усіх відбирали зброю, визнали, що його шило — це зброя, і відібрали.

Синьйор Петрушка стежив очима за присутніми і записував:

"Скрипаль Груша перешіптувався з сусідами. Кум Часник гладив свої вуса. Кума Динька совалася на місці. Кум Гарбуз двічі зітхнув".

Він записував усе так, як це робиться в школах Італії. Поки вчитель розмовляє з кимось у коридорі, за його дорученням один з учнів записує на класній дошці прізвища тих учнів, які пустують у класі.

Як приклад хорошої поведінки, синьйор Петрушка записав:

"Герцог Мандарин сьогодні поводиться відмінно. Барон Апельсин — відмінно з відзнакою. Він їсть уже тридцять четвертого смаженого горобця".

"Ех, коли б наш Цибуліно був тут! — думав майстер Виноградинка. — Все було б інакше! З того часу, як Цибуліно у в'язниці, з нами поводяться, як з рабами. Ми боїмося розкрити рота і промовити слово, щоб нас не записав у свою штрафну книжку оцей осоружний Петрушка".

І справді, всі записані за погану поведінку потім повинні були платити штраф.

Наприклад, майстер Виноградинка майже щодня платив за що-небудь штраф. А бували дні, коли йому доводилося платити по два штрафи.

Нарешті суд — тобто сам-один синьйор Помідор — повернувся до зали засідання.

— Встати! — скомандував синьйор Петрушка, хоча сам не ворухнувся з місця.

— Увага! Зараз я оголошу рішення суду, — сказав Помідор.

"Заслухавши заяву графинь Черешень, суд ухвалив: вищезгадані синьйори графині Черешні мають повне і невід'ємне право стягати податки за дощ і інші непогоди, які посилає небо. Тому суд проголошує такий вирок: кожен мешканець села повинен платити управителеві замку суму в два рази більшу від тієї, яку зажадали графині".

По залі пройшов гомін.

— Мовчати! — загорлав Помідор. — А як ні, то звелю всіх вас вигнати звідси! Я ще не все сказав. Суд ухвалив також, щоб ви платили за росу, іней, туман і всі інші види вологи. Закон набирає чинності з сьогоднішнього дня!

Всі люди перелякано подивилися на вікна. Вони надіялися побачити ясне небо, але угледіли, що надходить буря.

"Ой матінко! — подумав майстер Виноградинка. — От і плати одразу ж чотириста лір. Трикляті хмари!"

Помідор теж глянув у вікно, і його товстелезна червона пика враз розпливлася в радісній усмішці.

— Ваша милосте! — гукнув синьйор Горох. — Нам щастить! Барометр падає. Напевно буде негода!

Всі люди кинули на адвоката погляд, повний зненависті, і всім синьйор Петрушка записав у своїй книжці погану оцінку. Нікому з селян він не прощав навіть погляду.

Коли ж і справді налетіла буря з громовицею, то синьйор Горох аж затанцював на радощах. А майстер Виноградинка мусив приховати свій гнів і ще уважніш втупив погляд в носки своїх черевиків, щоб не заробити зайвого штрафу.

Нещасні сільські люди дивилися на дощ, як на страшне лихо. Гуркіт грому здавався їм гарматною стрілянино̀ю, блискавиця ніби ножем пронизувала серце кожному з них.

А синьйор Петрушка послинив язиком олівця і почав швиденько підраховувати, скільки грошей одержать графині з цієї милості божої. Ці підрахунки дали величеньку цифру, а разом із записаними сьогодні штрафами — ще більшу.

Кума Динька почала плакати. Дружина Кума Часника теж розплакалася і сльозами геть змочила вуса свого чоловіка, бо витиралася ними, немов хустинкою.

Все це страшенно розгнівило синьйора Помідора, і він вигнав усіх із зали.

Вийшли бідні люди із замку і під зливою поволі почвалали до села. Вони навіть не ховалися від дощу. Ніхто не боявся змокнути і

застудитися. Коли звалилося лихо, — тоді ніхто не помічає дрібних прикрощів.

Недалеко від села їм треба було пройти через залізничний переїзд, і вони мусили спинитися, бо саме йшов поїзд. Дивитися, як проходить поїзд, завжди цікаво. Спершу гуркочучи і чмихаючи парою, пробігає паровоз. У вікно будки визирає машиніст з квіткою в зубах, весело смикає за шворку свистка. Гу-гу-гу! — кричить паровоз. З вікон виглядають і немов трохи пишаються пасажири — італійські селяни в плащах, селянки, запнуті хустками. А в останньому вагоні…

— Господи! — скрикнула кума Динька. — Гляньте-но, хто виглядає з останнього вагона!

— Я б сказав, що ведмеді,— нерішуче мовив кум Гарбуз.

І справді, з вікон останнього вагона визирало троє ведмедів, зацікавлено розглядаючи все навкруги.

— Такого я ще ніколи не бачив! — заявив кум Часник, і його вуса обурено настовбурчилися.

А один з тих трьох ведмедів навіть набрався такого нахабства, що помахав людям лапою.

— Ах, негідна ти тварино! — спересердя крикнув услід майстер Виноградинка. — Як ти смієш кепкувати над нами?

А ведмідь не переставав їх вітати. Коли ж поїзд спинився поблизу на станції, він так висунувся з вікна і замахав лапою, що мало не випав додолу. На щастя, двоє інших ведмедів схопили його за хвіст і втягли назад до вагона.

Наші друзі підійшли до залізничної станції саме тоді, коли поїзд уже зовсім спинився. Як же здивувалися вони, побачивши, що ті троє ведмедів поважно виходять з вагона. А найстарший з них навіть віддав кондукторові квитки.

— Це, мабудь, циркові ведмеді-акробати, — зневажливо сказав майстер Виноградинка. — Вони приїхали сюди на гастролі. Зараз прийде їхній хазяїн. Б'юсь об заклад, що це буде якийсь рудобородий німець, і він підіграватиме ведмедям на дерев'яній дудці.

Хазяїн ведмедів дійсно з'явився. Але то був не дядько, а хлопчик у зеленому береті і синіх штанцях з латками на колінах. Його веселе розумне личко привітно усміхалося і було таке симпатичне.

— Цибуліно! — раптом закричав майстер Виноградинка і побіг йому назустріч.

Це дійсно був Цибуліно. Перш ніж виїхати з міста, він завітав до зоологічного саду і звільнив родину знайомих нам ведмедів. Сторож так зрадів його появі, що віддав би навіть Слона, коли б Цибуліно захотів його взяти.

Але Слон не повірив, що сталася революція, і залишився у загородці писати далі свою книгу спогадів.

Неможливо й сказати, скільки тут було поцілунків, обіймів, запитань і відповідей!

І все це — під рясним дощем. Коли радієш, то не помічаєш дрібних прикрощів і ніскільки не боїшся застудитися.

Скрипаль Груша знов і знов потискав лапу малому Ведмедикові і схвильовано запитував:

— Чи пам'ятаєте, як чудово ви танцювали під звуки моєї скрипки в печері?

Ведмедик добре це пам'ятав і тут же почав кумедно пританцьовувати, а всі діти дружно плескали в долоні.

Зрозуміло, що Вишеньку негайно сповістили про приїзд Цибуліно. Можете уявити собі щиру радість обох друзів.

— Ну, годі веселитися, — сказав трохи згодом Цибуліно. — Хочу сказати вам про те, що я задумав.

Поки Цибуліно розповідатиме друзям про те, що він задумав, ходімо довідаємося, як почуває себе принц Лимон.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ДЕВ'ЯТИ

Буря без кінця-краю

Ми залишили принца Лимона у гнояці надовго тому, що там йому було добре.

"Пересиджу тут у теплі та в добрі,— думав він, випльовуючи гній, який ліз йому в рот, — поки моя поліція відновить порядок у моїй столиці".

Адже він утік із столиці не озираючись, і тому не знав, що його поліція приєдналася до повсталого народу, що його придворні Лимони вже сидять у в'язниці і що в цьому краї проголошено республіку.

Коли почався дощ і став заливати гнойовище, принц змінив свої наміри.

"Тут занадто вогко, — подумав він, — треба пошукати сухішого місця".

Він почав дриґати ногами і нарешті-таки виліз із гною.

Тільки тепер побачив він, що був за кілька метрів від замку графинь Черешень.

"І якого чорта я сюди забрався?" — спитав він себе самого, продираючи очі, заліплені гноєм.

Тут йому довелося сховатися за скирту соломи від гурту якихось людей, що йшли з замку. (Ви знаєте, що то були за люди.) Потім принц піднявся сходами і подзвонив. У дверях з'явилася Полуничка.

— Графині не приймають жебраків, — сказала вона і замкнула двері в нього перед носом.

— Та який я жебрак?! Я — принц, я — правитель! Полуничка співчутливо глянула на нього:

— Бідолаха, — зітхнула вона, — ви, мабуть, збожеволіли від злиднів.

— Які злидні?! Я багатий, багатющий!

— Подивитися на вас, то цього не скажеш, — похитала головою Полуничка.

— Ну, досить базікати! Піди і скажи про мене графиням!

— Що тут сталося? — втрутився синьйор Петрушка, який саме вийшов на поріг, щоб висякати носа.

— Та ось цей жебрак запевняє, ніби він — принц. Синьйор Петрушка з першого погляду впізнав принца.

— Я навмисне перевдягся, щоб ближче узнати життя населення мого краю, — заявив принц Лимон. Йому було соромно за свій незвичайний вигляд.

— Прошу, прошу завітати, ваша світлосте! — лопотів Петрушка, вклоняючись до самої землі.

Принц увійшов до замку. В дверях він тільки грізно бликнув на Полуничку.

Графині на всі лади вихваляли принца за його піклування про людей.

— Чого тільки вам не довелося знести!

— Заради народу я готовий на все, — збрехав принц, нітрохи не почервонівши, бо відомо, що лимони ніколи не червоніють.

— Які ж у вашої світлості враження про життя народу?

— Народ щасливий і спокійний, — заявив принц, — ніде не бачив я щасливішого народу!

Він і не знав, що сказав щиру правду: скинувши принда, народ справді став щасливий.

— Чи не потрібні вашій світлості коні, щоб повернутися до столиці? — запитав Помідор принца.

— Ні, ні! — швидко відказав той. — Я почекаю, поки вщухне буря.

— Насмілюся найпокірніше зауважити, — сказав здивований Помідор, — що буря вже минула і знов сяє сонце.

— Ви насмілюєтеся мені перечити! — гримнув на нього принц і тупнув ногою.

— Я теж не розумію вашого зухвальства, — докірливо додав барон Апельсин. — Якщо їх світлість кажуть — буря, то так воно й є.

І всі присутні почали одностайно лаяти погоду.

— Яка жахлива погода! — сказала графиня Старша, виглядаючи через вікно в парк, де на квітках сяяли під сонцем каплі недавнього дощу.

— Яка жахлива злива! Погляньте, який дощ періщить! — додала графиня Менша, дивлячись, як із-за хмари сяє сонце і виблискує в басейні з золотими рибками.

— О, чуєте, як гуркоче грім? — сказав герцог Мандарин і затулив вуха пальцями, ніби дуже злякався.

— Полуничко! — гукнула графиня Старша. В неї майнула щаслива думка. — Біжи мерщій позачиняй усі віконниці!

Полуничка позачиняла всі віконниці, і в салоні відразу стало зовсім темно.

Принесли запалені свічки. Синьйора графиня Менша зітхнула:

— Яка жахлива ніч!

— Мені страшно... — щиро признався принц Лимон. Щоб його підбадьорити, усі присутні теж почали тремтіти, мов у лихоманці.

Тоді синьйор Помідор прокрався до вікна, тихо відхилив віконницю і насмілився покірно зауважити:

— Мені здається, що буря вже минула.

— Ні, ні, не минула! — закричав принц і побачив сонячний промінь, який переможно прорвався до салону.

Помідор поквапливо зачинив віконницю і підтвердив, що дощ ллє й далі, мов із відра.

— Ваша світлосте, чи не бажаєте ви закусити, — насмілився подати голос барон Апельсин, Йому не терпілося швидше сісти за стіл.

Але принц не схотів закушувати.

— Така погода відбиває апетит, — відказав він.

Барон не розумів, що спільного може бути між апетитом і погодою. Але всі згодилися з думкою принца, що погана погода позбавляє людей апетиту, і Апельсин теж заявив:

— Я тільки так сказав, ваша світлість. Від цієї грози в мене самого так стиснуло горло, що я не зміг би макової росинки проковтнути.

Насправді, він залюбки ум'яв би два-три стільці, не те що вечерю. Але він не насмілювався перечити принцові.

Нарешті, стомлений хвилюваннями цього дня, принц заснув у кріслі. Його вкрили ковдрою, а самі пішли вечеряти.

За вечерею Помідор чомусь надто мало їв. Він поспішив устати з-за столу і сказав, що йде спати, а сам потихеньку зайшов до парку і попрямував до села.

"Треба самому довідатися, що скоїлося. Оцей страх принца надзвичайно підозрілий. Я не здивуюся, якщо сталася навіть революція".

Від цієї думки в нього немов мурашки по спині забігали. Він намагався відігнати від себе цю думку, але чим сильніше її відганяв, тим настирливіше лізла вона йому в голову. Оце ненависне йому слово — революція — миготіло перед ним усіма своїми літерами: Р-е-в-о-л-ю-ц-і-я...

Раптом йому почулося, ніби за ним хтось іде. Він причаївся за парканом і став чекати. Через кілька хвилин повз нього тихенько пройшов адвокат Горох. Він ішов навшпиньки і так обережно, ніби ступав по сирих яйцях. Як відомо, цей адвокат завжди мав на всіх підозри. Коли ж побачив, що Помідор вислизнув до парку, він пішов за ним назирці.

"Тут щось є,— подумав Горох, — за Помідором треба слідкувати".

Тільки Помідор намірився вийти зі схованки, як стала наближатися ще одна тінь. Він знову присів за парканом, пропустив і цю тінь повз себе.

Це був синьйор Петрушка, який вирішив прослідкувати за адвокатом.

Своїм довжелезним носом Петрушка відчув щось підозріле, і йому закортіло про все довідатися.

Потім у темряві з'явився герцог Мандарин. Той шпигував за Петрушкою.

— Тепер мене нітрохи не здивує, якщо зараз покажеться барон Апельсин, — прошепотів Помідор і знову присів за парканом.

Дійсно, незабаром з'явився барон Апельсин. Коли він помітив, як виходив герцог, то подумав, що той крадькома йде кудись вечеряти. От барон і вирішив скористатися з цього відкриття.

Бідолашний Квасоля, який віз його пузо на тачці, задихався з натуги. У темряві він не бачив ні каменюк, ні ям; тачка підскакувала, і від кожного поштовху баронові хотілося вищати по-собачому.

Після барона більш ніхто не з'являвся в темряві. Тоді Помідор вийшов із своєї схованки і пішов слідом за Апельсином.

Так і проходили вони один за одним цілісіньку ніч. Горох марно намагався наздогнати Помідора, який ішов позад усіх; синьйор Петрушка йшов по п'ятах за Горохом; герцог Мандарин не відставав від Петрушки, барон Апельсин намагався не відставати від герцога, а Помідор скрадався по слідах барона. Кожен стежив за тим, хто йшов перед ним, і ніхто не здогадувався, що за ним також слідкують.

Кілька разів цей порядок змінювався. Синьйор Горох, який ішов попереду усіх, опинявся на другому місці, бо Петрушка переганяв його стороною. Тоді вони хитрували, щоб знову стати на своє місце.

Так прошвендяли вони всю ніч, шпигуючи один за одним, і до самого світанку нічогісінько не змогли дізнатися, тільки вкрай знесилилися.

На світанку причвалали вони один по одному назад до замку.

Зустрічаючись в алеях парку, вони віталися, питали один одного про здоров'я і брехали, як хто умів.

— Де це ви були? — питав синьйор Помідор синьйора Гороха.

— Я був на весіллі в мого брата.

— Ото диво! Ніколи не чув, щоб уночі гуляли весілля.

— Так. Але мій брат — дуже чудний чоловік, — відповідав червоніючи адвокат.

Помідор тільки посміхався, бо всі знали, що ніякого брата в Гороха не було.

Синьйор Петрушка збрехав, що ходив на пошту. Барон і герцог наплели, ніби ходили вудити рибу, та ще й здивувалися, як це вони не здибалися на річці.

Всі вони були такі стомлені й сонні, що йшли майже з заплющеними очима.

І тільки один з них побачив, що на башті замку майорить республіканський прапор.

Цей прапор підняли вночі Цибуліно і Вишенька. Обидва хлопчики сиділи тепер біля прапора на високій башті і чекали, що буде далі.

ЕПІЛОГ

Помідор заплакав удруге

Той, хто перший помітив республіканський прапор на башті, подумав спочатку, що це — нова витівка Вишеньки. Він страшенно розлютився і вирішив, по-перше, зірвати цей жахливий прапор, по-друге, надавати Вишеньці стусанів, бо цього разу хлопчик "перейшов усі межі пристойної поведінки".

І от цей синьйор уже біжить щодуху по сходах, переплигує по чотири східці одразу, він страшенно хекає і з кожним кроком роздувається від злості. Він так роздувається, що, мабуть, не зможе пролізти у невеликі двері, які ведуть на верхню площадку башти. Я чую жахливий тупіт його ніг, важкий, немов гупання парового молота. От-от добіжить він до верху башти. Пролізе в двері чи не пролізе? Може, поб'ємося об заклад?

Ось він уже вгорі... Ану, хто виграє заклад? Ну, гаразд, уже скажу: виграє той, хто сказав, що цей синьйор не пролізе. Бо то біг нагору не хто інший, як сам Помідор. І він так роздувся від злості, що не проліз У двері.

І от стоїть він там за два кроки від ненависного йому прапора. Прапор майорить у сонячному промінні, а він не може дотягтися до нього руками. А біля прапора, поруч Вишеньки, який похапцем протирає свої окуляри, стоїть Цибуліно. Заклятий ворог Помідора, він уже примусив його один раз плакати.

— Добридень, синьйоре Помідоре, — каже Цибуліно і чемно вклоняється.

Стережися, Цибуліно! Цим глузливим поклоном ти занадто наблизив свою голову до дверей. Помідорові варто тільки простягнути руку, і він вхопить нашого героя за чуприну, як це сталося в день його приїзду.

А Помідор так лютує, що й не згадує про те, що загрожує йому, коли він смикне Цибуліно за чуба. Ось ухопив він таки Цибуліно за вихор і смикнув. Вихор цибулячого чуба залишився у нього в руці, і... раптом Помідорові так закрутило в носі, так защипало в очах, що з них полилися сльози. Великі, як горох, вони закрапали на кам'яні сходи.

Цього разу Помідор плакав не тільки від цибулячого духу. Він плакав від люті, бо відчув, який став безсилий. "Кінець усьому!.. Кінець..." — гірко подумав Помідор, задихаючись від сліз.

Як на нас, то нехай би він і зовсім задихнувся, але добрий Цибуліно за ним не погнався. Помідор сам скотився сходами вниз башти, побіг до своєї кімнати і замкнувся, щоб виплакатися досхочу.

А що було далі, діти! Ох, чого тільки не було! Прокинувся принц, вибіг надвір, теж побачив прапор і кинувся алеями парку тікати. Біг, поки знову не вскочив до своєї схованки в гною. Він гадав, що там його не знайдуть.

Прокинувся барон і покликав Квасолю. Той ще не встиг прокинутися, та так із заплющеними очима і повіз на тачці баронове черево. Коли вони були уже в дворі, сонячне проміння його зовсім розбудило. І він побачив, що згори сяє не тільки сонце. Що це?.. Квасоля звів погляд догори, побачив прапор свободи і весь затремтів з радості.

— Тримай! Тримай тачку! — зарепетував переляканий барон

Та Квасоля покинув тачку, барон кумедно перевернувся догори ногами так, як тоді, коли він задавив двадцять генералів. Покотився вниз і — шубовсть у басейн із золотими рибками! Ну й поморочилися ж слуги, поки його звідти витягли!

Прокинувся і герцог Мандарин, побіг до басейну, скочив на голову мармуровій статуї, яка ротом випускає воду, і заверещав:

— Скиньте мерщій прапор, а то я втоплюся!

— Ану побачимо! — відповів Квасоля і скинув його в басейн.

Коли герцога витягли з басейну, в нього з рота стирчав хвостик' золотої рибки. Шкода тієї золотої рибки! Вона думала, що знайшла нову печеру, і наклала там головою. Вічна пам'ять золотій рибці.

З того ранку нові події розгорталися так швидко, що нам нелегко встигнути про все розповісти. Поспішаймо за ними!

Дні відлітають один за одним, немов листочки календаря, пробігають цілі тижні, і ми ледве встигаємо оком глянути на все те, що сталося. Так буває інколи в кіно. Як пустить механік свій апарат занадто хутко — і оком не вловиш. А потім піде картина повільніше, дивишся, а на екрані усе вже змінилося.

Принц і обидві графині виїхали за кордон. Щодо принца — річ ясна, а чому втекли за кордон графині — не зрозуміло. Ніхто б не заподіяв їм лиха. Та коли вже виїхали, то нехай не вертаються!

Барон став худий, мов тріска.

З перших днів республіки ніхто не захотів возити його тачку, і він не міг піти на пошуки їжі, тому спочатку нічого не їв, а живився запасами давнього жиру. За два тижні він став удвоє тонший і полегшав на кілька центнерів.

Тепер він міг ходити самотужки і став жебрати на вулицях. Але ніхто нічого йому не давав.

— Ти не каліка, а дурисвіт. Іди краще працювати!

— Я не можу знайти роботи!

— Іди на станцію вантажником.

Барон так і зробив і від праці став стрункий, як шпичка. Із одного свого баронського костюма він зробив шість.

А один колишній костюм він зберіг на спогад. Якщо ви його відвідаєте, то він по секрету покаже.

— От бачите, який товстий я був колись! — скаже він.

— Та хіба ж це можливо? — здивуєтеся ви.

— Неймовірно, а так, — гірко всміхнеться він. — Хоч у людей спитайте! Який то був хороший час! Я їв тоді щодня більше, аніж тепер їм за три місяці. Отакенний був тоді в мене живіт, отака спина!

Ну, а герцог? Це ледащо і пальцем не поворухне, живе за рахунок барона. І щоразу, як барон йому чогось не дає, герцог вилазить на ліхтарний стовп і загрожує самогубством. Тоді барон, зітхаючи, вдовольняє його прохання. В нього залишилося добре серце ще з тих часів, коли він був товстуном.

А кум Гарбуз тепер уже не зітхає. Навпаки, він став тепер садівником при замку. А Помідор ходить у нього в помічниках. Може, вам не подобається, що Помідор на волі? Нехай! Він уже чимало відсидів у тюрмі, а потім його випустили на волю. Тепер він думає лише про те, як садити капусту і косити траву. Правду сказати, іноді він ремствує, але нишком, і то, коли зустріне Петрушку, який служить тепер сторожем при школі в замку.

То в замку тепер є школа? Аякже! І сам замок тепер не замок, а палац для дітей. Там є тепер кімнати для гри у настільний теніс, кімната для малювання, ляльковий театр, у якому виступає сам Буратіно, є кінотеатр та інші розваги. Є там і найкраща для дітей розвага — школа. Тепер Цибуліно і Вишенька сидять поруч за однією партою і разом

вивчають арифметику, італійську мову, історію і всі інші науки, які треба знати, щоб розпізнавати всіляких шахраїв і гнати їх утришия.

— Пам'ятай, синку, — завжди нагадує старий Цибулоне, — на світі є ще дуже багато шахраїв. Коли б і до нас не повернулися ті шахраї, яких ми повиганяли.

Але я вірю в те, що їм більше не повернутися! Не повернутися назад Горохові, бо на його совісті надто багато злочинів.

Кажуть, що він служить адвокатом у якійсь чужій країні. Нехай йому абищо! Я тільки радий з того, що він щез зі сторінок нашої повісті раніше, ніж вона закінчилася. Правду вам сказати — мені й так набридло морочитися із цим нікчемою.

Я забув іще сказати, що тепер старостою у селі став майстер Виноградинка. Тепер заради своєї високої посади він зовсім зрікся поганої звички чухати потилицю. Тільки за дуже складних обставин він чухає потилицю олівцем, та й то вряди-годи.

А одного ранку люди побачили на стінах "домів написи великими літерами: "Хай живе староста!" Кума Динька пустила по селу поговір, що то написав сам майстер Виноградинка.

— От вам і староста! — пащекувала вона. — Ходить вночі селом і сам себе в написах вихваляє!

Але то була неправда. Написи ті зробив кум Часник. І не руками, а... вусами. Он як! Справді, кум Часник малював їх своїми довжелезними вусами, вмочаючи їх у чорнило. Вам я можу відкрити цю таємницю, бо у вас ще немає вусів, ви не зможете взяти приклад з кума Часника і не наробите такої шкоди.

Тут і закінчується наша повість.

Правда, є ще на світі інші замки й інші дармоїди, на принца Лимона схожі. Та прийде час, люди звідусіль їх повиганяють, і в їхніх парках буде бавитися весела дітвора.

Хай буде так!